

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇIKAN
İÇ İSYANLAR VE BU İSYANLARDA ÇERKEZ
ETHEM'İN ROLÜ(1919-1922)**

Hazırlayan

Mehmet Ali ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi ERGÜN ÖZ AKÇORA

BİNGÖL, 2019

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇIKAN
İÇ İSYANLAR VE BU İSYANLARDA ÇERKEZ
ETHEM'İN ROLÜ(1919-1920)

Hazırlayan
MEHMET ALİ ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERGÜN ÖZ AKÇORA

BİNGÖL, 2019

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Bildirim	i
Tez Kabul ve Onay	ii
Önsöz	iii
Özet	iv
Abstract	v
Kısaltmalar	vi
Ekler	vii
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ÇERKEZ ETHEM'İN HAYATI VE KUVA-YI SEYYARE'NİN GENEL ÇERÇEVESİ	3
1.1. Çerkez Ethem'in Hayatı	3
1.1.1. Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi'ni Kurulması	6
1.2. Kuva-yı Seyyare ve Çerkez Ethem	7
1.2.1. Kuva-yı Seyyare'nin Askeri Birimi	7
1.2.2. Kuva-yı Seyyare'nin Finansman Birimi	10
1.3. Çerkez Ethem ve Yeşil Ordu Birlikleri	14
1.3.1. Yeşil Ordu Birliklerinin Kurulması	14
1.3.2. Yeşil Ordu Birlikleri ve Çerkez Ethem İlişkisi	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ İÇ İSYANLAR VE ÇERKEZ ETHEM'İN İSYANLARI BASTIRMASI	21
2.1. İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerinin Çıkardığı İsyanlar	23
2.1.1 Ali Batı Olayı	24
2.1.2. Bozkır İsyanları	25

2.1.2.1. Birinci Bozkır İsyanı.....	25
2.1.2.2. İkinci Bozkır İsyanı.....	27
2.1.3. Anzavur İsyanları.....	28
2.1.3.1. Birinci Anzavur İsyanı.....	28
2.1.3.2. İkinci Anzavur İsyanı.....	30
2.1.4. Şeyh Eşref İsyanı.....	33
2.1.5. Düzce-Bolu İsyanları.....	35
2.1.5.1. Birinci Düzce-Bolu İsyanları.....	35
2.1.5.2. İkinci Düzce-Bolu İsyanları.....	37
2.1.6. Yozgat İsyanları.....	39
2.1.7. Kuvayı İnzibati Harekâtı.....	43
2.1.8 Koçkiri İsyanı.....	46
2.2. Kuva-yı Milliyecilerin Çıkardığı İsyanlar	48
2.2.1. Demirci Mehmet Efe İsyanı.....	52
2.2.2. Çerkez Ethem İsyanı.....	53
2.3. Azınlıkların Çıkardığı İsyanlar	56
2.3.1. Ermeni İsyanları.....	58
2.3.2. Pontus Harekatı.....	60
2.4. Mustafa Kemal Paşa'nın Ayaklanmalar İle İlgili Nutuk'ta Yer Alan Konuşması	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ DİRENİŞTEN AYRILAN ÇERKEZ ETHEM'İN İSYAN HAREKETLERİ.....	64
3.1. Çerkez Ethem İsyanının Sebepleri.....	64
3.2. Çerkez Ethem ve Ankara İlişkileri.....	65
3.2.1. Mustafa Kemal Paşa ve Çerkez Ethem Çatışması.....	65

3.2.2. Gediz Muharebesi ve Ali Fuat Paşa Olayı.....	67
3.3. Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe Yakınlaşması	70
3.4. Çerkez Ethem'in Tasfiyesi	72
3.4.1. Çerkez Ethem'in Yunanlılara Sığınma Süreci.....	73
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	80
EKLER	87
KRONOLOJİ	114
ÖZGEÇMİŞ	116

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım [**Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar Ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)**] adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

09 / 09/ 2019

Mehmet Ali ÖZKAN

İmza

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Mehmet Ali ÖZKAN tarafından hazırlanan **Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyenlar Ve Bu İsyenlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)** başlıklı bu çalışma, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliği/oy çokluğuyla*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Tarih* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan :	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYA	İmza:
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Ergün Öz AKÇORA	İmza:
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Turgay MURAT	İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/10/2019 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yaşar BAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Milli Mücadele yıllarında ülke içerisinde ortaya çıkan isyanları incelerken bu isyanların bastırılmasında sonradan kendisi de isyancı konumuna düşen Çerkez Ethem'i ve faaliyetlerini inceledim.

Çalışmamın hazırlanmasında ve her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ergün Öz AKÇORA, Tarih Bölüm Başkanım Doç. Dr. Yaşar Baş hocam, moral ve desteğini hissettiğim Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYA hocam ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Çalışmamı tamamlama aşamasında desteği ile her zaman yanımda olan eşime şükranlarımı sunarım.

09.09.2019

Mehmet Ali ÖZKAN

ÖZET

Tezin Başlığı : Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyenlar Ve Bu İsyenlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)
Tezin Yazarı : Mehmet Ali ÖZKAN
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ergün Öz AKÇORA
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı : T.C. İnkılâp Tarihi
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : 129
<p>Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi, Anadolu'da işgallerin artmasına yol açmış ve halkın bağımsızlığını elinden almıştır. Bağımsızlık savaşı ve kendini savunma amacıyla doğan Milli Mücadelede halkın savunması için Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturulmuştur. İşgal güçleri dışında ülke içinde çıkan isyanlarda da görev alan bu birliklerde Çerkez Ethem'in rolü dikkat çekmektedir.</p> <p>İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerinin kışkırtmaları ve desteği ile meydana gelen iç isyanların bastırılmasında, Batı Cephesi Komutanlığı altında başarılarla imza atan Çerkez Ethem'in zamanla askeri ve siyasi açıdan saygınlık kazandığı görülmektedir. İsyenların bastırılması sonra elde ettiği nam ile hırsırları ve emellerini artıran Çerkez Ethem, başına buyruk ve emre itaatsizlik gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Otoriteye karşı geliştirdiği bu tutum yüzünden Ankara ve Mustafa Kemal Atatürk ile olan ilişkilerini bozmuş, kahraman olarak görüldüğü portreden vatan hainliğine doğru geçişini sağlamıştır.</p> <p>Bu tez çalışmasında Milli Mücadele Döneminde Çerkez Ethem'in üstlendiği misyon ve isyan sürecinde geçirmiş olduğu değişimler detaylıca açıklanmaktadır.</p>
Anahtar Kelimeler: Çerkez Ethem, Milli Mücadele, isyan, asker

ABSTRACT

Title of the Thesis: The Internal Rebellion During The National Struggle And The Role of Circassian Ethem in Suppression(1919-1922)	
Author	: Mehmet Ali ÖZKAN
Supervisor	: Dr. Teaching Members Ergün Öz AKÇORA
Department	: History
Sub-field	: T.R. Revolutions History
Date	:
Page	: 129
<p>The loss of the First World War by the Ottoman Empire led to the increase of occupations in Anatolia and took away the independence of the people. The Turkish nation entered the war for independence and formed the National Forces for National Struggle. Apart from the occupation forces, Circassian Ethem's role in these unions, which also took part in the internal rebellions in the country, draws attention. While the internal rebellions were started by the Istanbul Government and the Entente States, Circassian Ethem achieved military successes on the western front. In this way, he gained military and political prestige. After the rebellions were suppressed, Circassian Ethem, whose reputation increased, disobeyed orders because of his ambitions. Because of this attitude he developed against the authority, he broke his relations with Ankara and Mustafa Kemal Atatürk. While being regarded as a hero, he became a traitor</p> <p>In this thesis, the mission and rebellion undertaken by Circassian Ethem during the National Struggle Period are explained in detail.</p>	
Keywords: Circassian Ethem, National Struggle, rebellion, internal rebellions.	

KISALTMALAR

Age. : Adı geçen eser

Agm. : Adı geçen makale

AAMD: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

AKDITYK: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

ATASE: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BEO: Babıali Evrak Odası

Bkz: Bakınız

BN. : Belge Numarası

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C: Cilt

Der.: Derleyen

DN: Dosya No

GN. : Gömlek Numarası

Gnkur. Bşk.: Genelkurmay Başkanlığı

Haz.: Hazırlayan

KMS: Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

KN. : Kutu Numarası

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MSB: Milli Savunma Bakanlığı

No: Numara

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TİTE: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

TTK: Türk Tarih Kurumu

ŞFR: Şifre

s: sayfa

ss: Sayfalar

t.y: Yayın tarihi yok

vb.: ve benzeri

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

Yzb.: Yüzbaşı

EKLER

EK-1: Çerkez Ethem'in Dâhiliye Vekili Refet Bey'e Çektiği Telgraf

EK-2: Uçaktan Atılan Beyannameler

EK-3: Kuvay-ı Seyyare eski Kumandanı Ethem ve kardeşleri Tevfik ile Reşit'in vatana ihanetlerinden dolayı hükümetin bu konudaki resmi açıklamasını havi karar

EK-4: Hart İsyanına katılanların affına dair kanun

EK-5: Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesinin ikinci sayısı

EK-6: Milli Mücadelede çıkan iç isyanlar haritası

EK-7: Sevr Antlaşması Haritası

EK-8: I. Anzavur İsyan Bölgesinin Krokisi

EK-9: II. Anzavur İsyan Bölgesinin Krokisi

EK-10: Birinci Düzce İsyan Bölgesinin Krokisi

EK-11: Yozgat İsyan Bölgesinin Krokisi

EK-12: Koçkiri İsyan Bölgesinin Krokisi

EK-13: Pontus Haritası

EK-14: Demirci Mehmet Efe

EK-15: Reşit Bey (Çerkez Ethem'in ağabeyi)

EK-16: Çerkez Ethem

EK-17: Çerkez Ethem ve Mustafa Kemal Atatürk

EK-18: Ahmet Anzavur

EK-19: Hınçak Sütüyun Cemiyeti Amblemi

EK-20: Ermeni Çetesi

EK-21: Ermeni Çetesi

EK-22: Ermeni Kadın Çeteciler

EK-23: Pontus Faaliyetlerinin yürütüldüğü Merzifon Amerikan Koleji

EK-24: Merzifon Amerikan Koleji'ndeki Pontus Kulübü arşivinden: Bir Yunan piyesini temsil eden talebelerden bir grup

EK-25: Pontus Bayrağı

EK-26: Etnik-i Eterya Amblemi

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun imzalamış olduğu Mondros Ateşkes Antlaşması, pek çok yükümlülükler getirmiş ve ülke içinde halkı işgalci güçlere karşı savunmasız bırakmıştır. 1919 ve 1922 yıllarında Anadolu'da halkın iradesiyle başlatılan bağımsızlık savaşı, Milli Mücadele Dönemini oluşturmaktadır.

Milli Mücadele dönemi Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi ile Damat Ferit Paşa önderliğindeki İstanbul Hükümeti arasındaki çatışmalar ülke içinde isyanların başlamasına yol açmıştır. 19 Mayıs 1919 'da Samsun'a çıkarak Anadolu'da işgallere karşı kıvılcım halindeki ateşi alevlendiren ve bu mücadeleyi milli Mücadele haline getiren Mustafa Kemal Paşa, vatanın kurtuluşu için var gücüyle gecesini gündüzüne katarak yurdu işgalden kurtarmayı amaç edinmiş bir Türk komutanıydı. Samsun Raporu ile birlikte durumu tespit eden ve önceliği halkı bilinçlendirmeye onları tek çatı altında birleştirmeyi amaçlayan Mustafa Kemal Paşa sırasıyla Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi ve Pozantı Kongresi ile daima ulusal kurtuluşu amaçladığını defaatle dile getirmiştir.

Milli Mücadele zamanları isyanların arka planında İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin katkıları gözlemlenmiştir. Bunun haricinde Kuva-yı Milliye birlikleri ile Milli Mücadeleye destek veren Demirci Mehmet Efe ve Çerkez Ethem'inde başını çektiği isyanlar yaşanmıştır. İtilaf Devletleri pek çok propaganda ve kışkırtmalarla azınlıkları isyan çıkarmaya yöneltmiş, silah ve cephane konusunda da gizliden gizliye desteklemiştir.

Milli Mücadele Döneminde Yunan işgali karşısındaki çatışmalarda yer alan ve Anadolu'da baş gösteren isyanların bastırılmasında etkin rol üstlenen Çerkez Ethem, ilk olarak Salihli cephesinde askeri birliklerini oluşturmuştur. Düzenli orduya geçişin sağlanmadığı günlerde Kuva-yı Milliye birlikleriyle isyanları bastıran Çerkez Ethem, Ankara'daki milletvekillerinin de bir kısmının saygınlığını, desteğini kazanmıştır.

Yozgat isyanları sonrası kazandığı başarılar ile gücünü artırması, Ankara'daki otoriteyi kabul etmeyen uygulamaları başlatmasına neden olmuştur. Hapishanelerdeki suçluları ya da askeri suçluları kendince affedip, birliğine katması ve köylerden Kuva-yı Seyyare için haraçlar toplaması bazı çevrelerce hoş karşılanmamış ve tehdit oluşturabileceği yönündeki şüpheleri artırmıştır.

Cephedeki başarısızlıkta kusurlu bulunan Ali Fuat Paşa'nın görevden alınmasını doğru bulmayan Çerkez Ethem, İsmet Paşa ve Albay Refet Bele önderliğindeki Batı Cephesi Komutanlığını kabul etmediğini gösteren faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Çerkez Ethem'in isyanlarını makul bulmamış, hatta tüm Kuva-yı Milliye birliklerinin yaptığı gibi Kuva-yı Seyyare'nin de düzenli orduya katılımını talep etmiştir. Bu noktada karşıt görüşe sahip Çerkez Ethem'in Milli Mücadele de isyanların bastırılmasında görev aldığı arkadaşlarına isyan başlattığı ve Yunanlılar ile ateşkes imzaladığı süreç yaşanmıştır.

“Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyandar Ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922) adlı bu tez çalışmasının literatür birinci bölümünde Çerkez Ethem'in hayatı ve Kuva-yı Seyyare'nin genel çerçevesi anlatılmaktadır. Bunun için Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesinin kurulması, Kuva-yı Seyyare ile Çerkez Ethem'in ilişkisi, Kuva-yı Seyyare'nin askeri ve finansman birimleri belirtilmektedir. Ayrıca bu bölümde Çerkez Ethem'in Yeşil Ordu Birlikleri ile ilişkisi de incelenmektedir. İkinci bölümde Milli Mücadele Dönemindeki iç isyanlar ve Çerkez Ethem'in isyanları bastırması temelinden; İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerinin çıkardığı isyanlar, Kuva-yı Milliyecilerin çıkardığı isyanlar, Azınlıkların çıkardığı isyanlar detaylandırılarak açıklanmaktadır. Literatürde üçüncü bölüme gelindiğinde Milli Mücadele Dönemindeki direnişten ayrılan Çerkez Ethem'in isyan hareketleri değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Çerkez Ethem isyanının sebepleri, Çerkez Ethem ve Ankara ilişkileri, Mustafa Kemal Paşa ile Çerkez Ethem'in çatışması, Gediz Muharebesi ve Ali Fuat Paşa olayı, Çerkez Ethem ile Demirci Mehmet Efe yaklaşması, Çerkez Ethem'in tasfiyesi ve Yunanlılara sığınma süreci başlıkları üzerinden değerlendirmeler bulunmaktadır. Literatürdeki bölümlerde anlatılanlar ışığında edinilen çıkarımlar ise sonuç bölümünde yer almaktadır.

“Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyandar Ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)” adlı bu tez çalışmasının amacı; Milli Mücadele Döneminin ilk zamanlarında nam salan, halk ve siyasetçiler tarafından saygınlık gören Çerkez Ethem'in zamanla yaşadığı dönüşüm ve isyanlardaki etkinliğini kaybetmesi neticesinde kendisinin de isyancı kimliğine dönüşmesini detaylıca anlatmaktır.

BÖLÜM 1

1.ÇERKEZ ETHEM'İN HAYATI VE KUVAY-I SEYYARE'NİN GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. ÇERKEZ ETHEM'İN HAYATI

Çerkez Ethem'in ailesi, Kafkasya'dan gelerek Anadolu'ya yerleşen Çerkez boylarından Şapşılı oymağına aittir. Babası Bandırma ile Mihaliç arasındaki Emreköy'de tarım ve değirmencilikle geçinen Ali Bey'dir. Doğum tarihi kaynaklarda 1884 ve 1886 olarak gösterilmekte olup Ali Bey'in beş erkek çocuğundan en küçüğüdür.¹

Çerkez Ethem, 1886 yılında Balıkesir'in Bandırma ilçesinin yakınlarında bulunan Emre Köy 'de doğmuştur. Fiziki açıdan iri yapılı, sarışın ve çakır gözlü bir kişidir. "Çerkez" ön adıyla anılmasının sebebi; ailesinin Kafkaslardan Anadolu'ya göç eden Çerkez boylarından olmasıdır. Kendisi dışında 4 erkek kardeşi olan Çerkez Ethem'in ailesi, ekonomik açıdan zorluk yaşamamışlardır.

Çerkez Ethem, ağabeylerinin askeri hayatından etkilenmiş ve 19 yaşında subay okuluna gitmek için İstanbul'a ailesinden izin almadan, kaçmıştır. Rüştiye mezunu olduğunda okulunu birincilikte bitirmiş ve başçavuş unvanı ile terhis olmuştur. Başçavuş görevi ile başladığı askeri hayatına teğmen olarak yükselmiş, Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Kolordu Muhafız Bölüğü'nde süvari kıtası kumandanı olarak Bulgar cephesinde savaşa katılmıştır.²

Ali Bey öğrenim ve meslekleri yüzünden diğer evlatlarının çiftçiliği birer birer terk etmesi üzerine son çocuğu Ethem'in tahsil yapmasına rıza göstermedi. Ali Bey Ethem'i Çakır diye çağırır, diğer oğullarına nazaran daha hoşgörülü davranırdı. Ethem ise öğrenim görüp ağabeyleri gibi subay olmak istiyordu. Çerkez Ethem izne gelen ağabeylerinin askeri kitaplarını merakla okuyor, ağabeyleri gibi asker olmak istiyordu. Çerkez Ethem 1905'te 19 yaşına gelince İstanbul'a kaçtı. Talimhanelerde staj

¹ Zekeriya Kurşun, Çerkez Ethem, TDV. İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırma Merkezi, Ankara 1993, C.4 s.146

² Cemal Şener, Çerkez Ethem Olayı, Etik Yayınları, İstanbul 2001, s.31

gördükten sonra tezkeresini başçavuş olarak aldı. Daha sonra Balkan Savaşı sırasında girdiği Bakırköy Süvari Küçük Zabıt Mektebi'nden mezun oldu.³

Çerkez Ethem Batı Trakya'da Kuşçubaşı Eşref'le beraber, Teşkilat-ı Mahsusa çatısı altında, Bulgarlara karşı çete savaşları verdi. Beraberinde ağabeyleri Reşit ve Tevfik, Manastırlı Hüsrev Sami, Kuşçubaşı Eşref ve kardeşi Hacı Sami, Sapançalı Hakkı vardı. Reşit Bey burada kardeşlerinden daha etkin konumdaydı. 31 Ağustos–25 Ekim 1913'de Batı Trakya Muhtar Türk Hükümeti Ordusu'nda Umum Kumandan Vekili⁴ unvanıyla bazı idari işlere karıştı. Batı Trakya Türk Ordusu'nun 4 Ekim 1913'teki mevcudu 29.000 personeldi.⁵ Reşit Bey bu görevi sürdürürken 9 Ekim 1913 tarihli mektubunda Süleyman Askeri, Kuşçubaşı Eşref ve Sami Bey'e Türk subaylarına ve Türklere karşı hakaret dolu cümleler yazarak dikkatleri üzerine çekti.

“Askeri, Eşref, Sami Beylere

Ey vatandaşlar: Geçen hafta zarfında Edirne'den (800) silahsız muallim asker geldi. Bunları silâhsız koyuverenlere lânet olsun. Be cenabet zabıtlar, avanak eşek Türkler. Böyle beyinsiz milleti Bulgar tepelemez de ne yapar. Müddet azaldı: Var kuvvetinizi Foti'ye verin, çabuk Foti'yi Yunanistan'a gönderiniz...

23 Eylül 1329.

Reşit”⁶

Bulgar cephesindeki savaşta yara aldıktan sonra resmi olarak askeri hayatı sonlanan Çerkez Ethem, emekli Yüzbaşı Reşit Bey ağabeyi ile Teşkilat-ı Mahsusa 'da çalışmaya başlamıştır. Burada Reşit Bey ile haber alma örgütü faaliyetlerini düzenlemiştir. Teşkilat-ı Mahsusa 'da faal iken, Irak cephesinde görev almış ve burada tekrardan fiziki yaralanma geçirmiştir. Ancak bu cephelerdeki görevleri sayesinde gerilla savaş taktikleri konusunda kendini geliştirmiş ve sonraki yıllarda “çete reisi” ve “efe” unvanları ile Ege bölgesinde adını duyurmaya başlamıştır.⁷

Çerkez Ethem, tanıştığı ve kendisini ilk defa görenler tarafından duruşu, hal ve hareketleri ve fiziksel görünümü ile dikkat çeken birisidir. Milli Mücadele

³ Tartışmalı bir konudur. Çerkez Ethem'in teğmen olup olmadığı tam olarak aydınlığa kavuşmamıştır. Bkz. Kamil Erdeha, Yüzellilikler Yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi, İstanbul 1998, s.181

⁴ Garb-i Trakya Türk Hükümeti Genelkurmay 2. Başkanı.

⁵; İsmet Görgülü, On Yıllık Harbin Kadrosu 1912–1922, TTK. Yayınları, Ankara 1993, ss.43–44.

⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, TTK Basımevi, Ankara 1992, C.2, s.30–31

⁷ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.293

dönemindeki anılarını kaleme alan yazarların Çerkez Ethem hakkındaki görüşleri ve ondan etkilendiği noktalar, pek çok yazıda kendisini göstermiştir. Gazeteci Arif Oruç Salihli’de Çerkez Ethem ile tanışmasından etkilenmiş ve hatta sonrasında kader birliği yapmışlardır.

Türk edebiyatının önemli isimlerinden birisi olan Halide Edib Adıvar ilk kez Ankara’da Çerkez Ethem ile karşılaşmıştır. Halide Edib Adıvar, Çerkez Ethem ile karşılaştıktan sonraki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

*“Ben onu ilk defa Karargâh ’ta gördüm. Bir gün, büyük odaya girerken bir sürü silahlı adamın arasında kendimi buldum. Tabii, bunlar Ethem’in adamlarıydı. Mustafa Kemal Paşa’ya bazı raporlar götürüyordum. Ethem’i Paşa’nın karşısında bir sandalyede buldum. Ayağa kalktı, elimi öptü. Alelâdeden uzun boyu vardı. Hiç eti olmayan kudretli vücudu canlı bir iskelete benziyordu. Tam Çerkez yapısıydı. Geniş omuzlar, ince bel, uzun bacak ve kollar, kocaman sarışın bir kafa, kısa bir burun ve gayet solgun gözler. Teni hiçbir hava tesiri ile değişmemişti. Kısa burnu Anglikan bir mizah ifade ediyordu. O odada istinasız bu kocaman Çerkez herkesi gölgede bırakmakla meşgul görünüyordu.”*⁸

Çerkez Ethem’i yakından tanıyan Rauf Bey: "Savaşın ilk yılında Irak'ta, İran sınırında görev ile bulunduğum sırada bu zat da (Ethem) yanında sekiz - on arkadaşıyla gelip gönüllü olarak kuvvetlerime katılmış, ben de kendisini yerlilerden jandarma teşkili ve ulaştırma hatlarının korunması için görevlendirmiştim. Bu sırada İran ve Kürt aşiretleriyle olan çarpışmalarda hizmet ve yararlılığı görülmüştür." şeklinde ifadeleri bulunmaktadır.⁹

1918 yılının ilk aylarında Çerkez Ethem, Teşkilat-ı Mahsusa’nın kadrosu dâhilinde Irak bölgesindeki savaşa katılmıştır. Bulgar cephesinde olduğu gibi buradaki çatışmalarda yaralanır ve hasta şekilde Bandırma’daki evine dönmek zorunda kalır. Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalandığı günler Bandırma’da kalmaktadır. Bu dönemde yaşadıkları ile ilgili yazdığı anılarda:

"Ben kimim? Ben emlak ve arazi sahibi, mesut ve müreffeh yaşayan ve aynı zamanda "ekmeğinin hasmı" denecek kadar cömert bir ailenin evladıyım. Merhum babam Ali Bey malikânesinin bulunduğu Bursa vilayetinde şeref ve haysiyeti ile taranmış bir kimse idi. Ben, babamın çok sevdiği en küçük oğlu, ağabeyimin de evlatlarına tercih ettiği bir kardeş idim " sözleriyle kendi durumunu tasvir etmiştir.¹⁰

⁸ Halide Edip Adıvar, Türk’ün Ateşle İmtihanı, Özgür Yayınları, İstanbul 2004, s.150

⁹ Cemal Kutay, Çerkez Ethem Dosyası, C.1, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s.145

¹⁰ a.g.e.,s.148

1.1.1. ÇERKEZ ETHEM'İN SEYYARE-İ YENİ DÜNYA GAZETESİ'Nİ KURMASI

Çerkez Ethem askeri açıdan elde ettiği kazanımlar sonrasında Ankara ile ilişkileri sıkılaştırmıştır. Ankara siyasetiyle kurduğu ilişkiler Bolşevizm akımını tanımasına ve ideolojik açıdan benimsemeye başlamasına neden olmuştur. Bolşeviklere yakınlaşması neticesinde komünizmin gerekliliği hususunda görüşler iletmeye ve buna yönelik propagandaları arttırmaya başlamıştır.

Bolşevizm propagandalarını yaygınlaştırmak için Seyyare-i Yeni Dünya gazetesini 1920 yılının Ağustos ayında, Arif Oruç'un yönetim aşamasındaki desteğiyle kurar. Günlük yayın yapan bu gazete, kısa sürede Bolşevizm yanlısı bir yayın organı şeklinde algılanır. 30 Ağustos 1920'de "Arkadaş" adıyla yayıma başlayan gazete, Arif Oruç'un yayın sürecine dâhil olmasıyla 6 Eylül 1920 tarihinde "Seyyare-i Yeni Dünya" adını alır.

Seyyare-i Yeni Dünya adının alınmasında etkin olan Arif Oruç, 1884 yılında Dimetoka'da doğmuştur. Edirne İdadisi'nde öğrenimi tamamladıktan sonra, Mülkiye'ye geçmiş; ancak mezun olmadan gazeteciliğe başlamıştır. Arif Oruç macera sever, sosyalist eğilimli biri gibi gözükmektedir. 1931'de "Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi fırkası", 1948 yılında da "Müstakil Türk Sosyalist Partisi" ni kurmak istemesine rağmen İstanbul Valiliği'nden izin alamamıştır.

Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi isminden de anlaşıldığı üzere Kuvay-ı Seyyare'nin yayın organı şeklinde varlığını sürdürmüştür. Ayrıca 'İslam Bolşevik Gazetesi' biçiminde de halk arasında algılandığı gözlemlenmiştir.

Gazete başlığının hemen altında, "Dünyanın Fukara-i Kâsibesi Birlesiniz", açılımında; "Dünyanın Proleterleri Birlesiniz" sözü yazılıdır. 'Seyyare-i Yeni Dünya' adının seçilmesindeki nedenler arasında 'Yeni Dünya' tabirinin Sovyet Yeni Dünyası şeklinde algılanması ve Mustafa Suphi'nin de Moskova'da "Yeni Dünya" adıyla bir gazete kurmasıdır. Bunun haricinde 'Seyyare' tabiri, Çerkez Ethem'in askeri gücü olan Kuvay-ı Seyyare'yi temsil etmektedir.

Çerkez Ethem anılarında Seyyare-i Yeni Dünya için "gazetenin mesleği sosyal demokrattı" ifadeleri bulunmaktadır. Ancak burada ifade edilen "sosyal demokrat" söyleminde Bolşevizm'e denk düşen bir terim olarak mı, yoksa bugün anladığımız

anlamda demokratik sol anlamında mı kullandığını ayırt etmek biraz güç. Çerkez Ethem'e göre gazetenin esasları arasında sosyal demokrasi ilkeleri doğrultusunda halkın birlik içinde yaşamasını teşvik etme ve devrime rehberlik olma hususu bulunmaktadır.¹¹

1.2. KUVAY-I SEYYARE VE ÇERKEZ ETHEM

1.2.1. KUVAY-I SEYYARE'NİN ASKERİ BİRİMİ

Milli Mücadele Dönemi'nde askeri birlik ya da silahlı kuvvetlerden birisi olarak kabul edilen Kuva-yı Seyyare, mevcut asker sayısı hakkında net bir rakam bulunmamaktadır. Kimi yazarlar bunu mübalağa ederek 6000 hatta bazı zamanlarda 6000'in üstüne çıktığı yönünde ifadeleri bulunmaktadır. Net bir rakamın resmi olarak telaffuz edilmemesinin nedenleri arasında Kuva-yı Seyyare askeri birliklerin zaman zaman mevcudiyetlerinde farklılıklar yaşanmasıdır.¹²

Kuva-yı Seyyare'nin ilk olarak teşkilatlanması Salihli bölgesinde gerçekleşmiş ve çoğunluğunu Çerkezler oluşturmuştur. Tahmini olarak asker sayısı 400 ila 500 arasında kabul edilmektedir. Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinde alınmış olan kararlar neticesinde bütün Kuva-yı Milliye reislerinin yaptığı gibi Çerkez Ethem'de Milli Mücadele için asker toplamayı hızlandırmıştır.¹³

Yzb. Selahattin'in bildirdiğine göre 16 Mayıs 1920'de Kuva-yı Seyyare'nin 600 süvari, 700 piyade ve 4 toptan oluşan birliği Bursa'da konuşlanmıştı. Bu zamanlarda halkın Çerkez Ethem'i Bursa'da padişah gibi karşıladığı ve ona karşı büyük bir sevgi tezahüratları ettikleri belirtilmektedir.¹⁴

Kuva-yı Seyyare'nin askeri birimiyle alakalı genel kanı, yaklaşık 2500 piyade ve süvari birliklerinden oluştuğudur. Ekim 1920'de Kurtuluş Savaşı döneminde Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın rapor verilerine göre Kuva-yı Seyyare'nin 2500 toplam piyade ve süvarisi, 12 ağır ve hafif makineli tüfeği, 4 toplu cebel bataryası bulunmaktaydı.¹⁵

¹¹ Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul 1970, s.98

¹² Yavuz Abadan, Mustafa Kemal ve Çetecilik, Varlık Yayınevi, İstanbul 1972, s.106

¹³ Bülent Tanör, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.85

¹⁴ İlhan Selçuk, Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, C. 2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004, s.199

¹⁵ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s.585

Çerkez Ethem Anzavur İsyanı döneminde silahlı birliğini 5000 kişi civarına çıkardığını ileri sürmüş ve Yozgat İsyanı sonrasında iç isyanların bastırılmasında sembol bir isim olarak görülmüştür. Yozgat İsyanı'nın bastırılmasındaki rolü ile Ankara'da da önemli bir konuma yükselmiş ve bazı milletvekillerine göre siyaseten saygınlığını artırmıştır. Bu dönemde Çerkez Ethem'e göre 4500 atlı ve silahlı asker, 550 civarında da piyade taburuna bulunmaktadır. Gediz Taarruzu' nun gerçekleştiği zamanlarda Nizamiye Alayı, Kuva-yı Seyyare'nin emri altına verilmiştir.¹⁶

Yozgat İsyanını bastırmaya giden Ethem'in kuvvetleri Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in ifadesine göre, 2.000'den fazla piyade, 1.500 süvari, 4-5 top ve bir miktar makineli tüfekten ibaretti.¹⁷

Fransız gazetelerinde 3 Şubat 1921'de yayınlanan haberde düzenli ordu ile çatışmaya hazırlanan Kuva-yı Seyyare'nin mevcudu 2.000 kişilik kuvvet ve 4 toptan ibaretti.¹⁸

Batı Cephesinde Ali Fuat Paşa'nın komutanlığıyla isyanları bastıran Çerkez Ethem'in askeri birimi Kuva-yı Seyyare, 26 Aralık 1920'deki Ali Fuat Paşa'nın raporuna göre 2.000 piyade, 12 makineli tüfek, 4 cebel topu ve 600 mevcutlu Nizamiye Alayı'ndan oluşmaktadır.¹⁹

Miralay Mehmet Arif Bey'e göre Kuva-yı Seyyare tümen derecesinde teşkilata sahipti. Genel görünüş itibariyle atlı sınıfından oluşmaktadır. 4 top ve 10 kadar makineli tüfeğe sahipti. Mevcudu ise 2.000 ile 3.000 kişi kadardı. Merkezi Kütahya olmak üzere Gediz, Simav, Gördes ve Eskişehir'de kolları vardı. Çerkez Ethem erlerine 15-20 lira, müfreze komutanları ve subaylarına 50-100 lira maaş veriyordu. Bu takriben düzenli ordudaki askerlerin maaşlarının üç katına tekabül diyordu.²⁰

Yunus Nadi, Kuva-yı Seyyare'nin mevcut askerlerine ödenen maaşların aynı ölçekte düzenli ordu birliklerine ödenmesinin mümkün olmadığını belirtmiş, hatta bunun yapılması için İngiliz bütçesinin bile yetersiz kalacağını ifade etmiştir.²¹

¹⁶ Çerkez Ethem, Anılarım, Berfin Yayınları, İstanbul 1994, s.78

¹⁷ İsmet İnönü, Hatıralar, 1.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.207

¹⁸ Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.168

¹⁹ Cebesoy, *a.g.e.*, s.585

²⁰ Zeki Sarıhan, Çerkez Ethem'in İhaneti, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s.44

²¹ Yunus Nadi, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.16

Kuva-yı Seyyare askeri birim olarak isyanların bastırılmasında etkin rol üstlense de, asker toplama yöntemleri legal ve insani boyutta pek gerçekleşmemiştir. Genel profili incelendiğinde askeri suç işlemiş ve kaçmış kişilerden oluştuğu görülmektedir. Ancak askeri açıdan yüksek manevra kabiliyetine sahip Kuva-yı Seyyare, isyanların olduğu bölgelere diğer askeri birliklerden daha hızlı ulaşır; isyancılara korku salıyordu.²²

Çerkez Ethem, Kuva-yı Seyyare'nin bünyesinde hapisten kaçanları ya da suç işlemiş kişileri adalete teslim etmeyerek, askeri birliğine kazandırma yolunu seçmiştir. Yozgat İsyanı'nın bastırılmasından sonra Kütahya ve civarındaki hapisanelerden topladığı mahkûmlar ile katiller taburunu oluşturmuştur. 400 kişiden oluşan katiller taburunun komutanlığına ise Teselyalı Hafız Bey'i görevlendirmiştir. Buradaki esas sorun, askeri alay ya da tümende görev alan subay ve komutanların suç işlediği zamanlarda, cezadan kaçmak için Kuva-yı Seyyare'ye katılmaya yönelmeleridir. Çerkez Ethem, Kuva-yı Seyyare'ye katılan hiçbir kaçak ya da mahkûmu adalete teslim etmemiş ve suçlulara verilebilecek cezanın ancak cepheye gönderilmeleri olduğuna inanmıştır.

Kuva-yı Seyyare'nin askeri biriminde sadece erkek erler bulunmamakta, aynı zamanda kadın askerlerde görev almaktaydı. Bolu İsyanı'nı bastırdıktan sonra Ankara'ya gelen Çerkez Ethem'in Kuva-yı Seyyare kuvvetlerinde kadın askerler görülmüştür.²³

Çerkez Ethem isyanlarda başarılar elde ettikten sonra asker toplamak için adamlarına yetki belgesi hazırlamış, asker toplamaya göndermiştir. Çerkez Ethem saldırdığı nam ile istediği yerlerde asker, para, at ve silah gibi mühimmatlar toplamaya başlamıştır. Örneğin Yozgat İsyanı sonrası kaymakamlıklara yolladığı emirle Kuva-yı Seyyare için asker toplanmasını talep etmiştir. Alaca eşrafından Galipbeyzade Hüseyin Gazi Bey, Veli Bey, Kalehisarlı Ahmet Bey Çerkez Ethem'den aldıkları yetkiyle Sungurlu ve Çorum'da asker topladı. Bunun için Çorum Mutasarrıflığından Çerkez Ethem'in yetkilendirdiği kişilere yardımcı olması talep edildi. Ayrıca isyanlar bastırıldıktan itibaren Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyare'ye ait komutanları bölgelerde bırakıp, asker toplanmasına devam edilmesini istiyordu. Alaca bölgesinde bıraktığı

²² Selçuk, *a.g.e.*, ss. 174-201

²³ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, ss.274-288

İzmirli Ethem Bey ve Çakır Efendi komutanlığında Kuva-yı Seyyare'ye asker toplanmaya çalışılmıştır. Askerlerin toplanması sürecinde idamla suçları neticelendirilmiş 200 ila 300 civarındaki mahkûmu, asker olmaları şartıyla serbest bırakmıştır. Çerkez Ethem kararlarına karşı çıkan köyleri cezalandırmış ve köylerin yakılmasına kadar ilerletmiştir. Çorum, Sungurlu ve Alaca civarında halktan toplanan paralar ve askerler, bölge halkı içinde şikâyetlerin olmasına yol açmıştır.²⁴

Aralık 1920 tarihine gelindiğinde Çerkez Ethem'in Haymana ve Kalecik bölgelerinde asker ve mühimmat toplanması için idari makamlara doğrudan mektuplar yazdığı fark edilmiş ve bu mektuplar ele geçirilmiştir. Bu süreçte Çerkez Ethem'in Ankara'dan bağımsız hareketleri dikkat çekmiş ve Çerkez Ethem'in sonraki yıllarda başlatacağı isyana zemin hazırlamıştır.²⁵

1.2.2. KUVAY-I SEYYARE'NİN FİNANSMAN BİRİMİ

Milli Mücadele Dönemi içerisinde Kuva-yı Milliye askeri kuvvet olarak ortaya çıkmış, Kuva-yı Seyyare de Kuva-yı Milliye bünyesinde derebeylik sistemi şeklinde kurulmuştur. Kuva-yı Seyyare askeri kuvvetlerini finansman ederken halktan dilediği şekilde para toplayıp, mahkûmların suçunu affettikten sonra asker olarak görevlendirmektedir. Çerkez Ethem'in askeri birliğini finansman sürecinde hükümet ve meclis kararlarını tanımadan hareket ettiği ve keyfi yargılamalar gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir. Çerkez Ethem gibi efe ve çete reislerin birliklerini finansman etmede tercih ettikleri yöntemler halk gözünde hoş karşılanmıyordu, hatta pek çok bölgede halkın bu konudan şikâyet ettiği fark edilmiştir. Kuva-yı Milliye bünyesinde de görev alan çete reislerin halk tarafından gördükleri saygı genellikle korku neticesinde oluşmuştur.²⁶

Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi yüzünden halkın gönüllü olarak Milli Mücadele'ye katılmış ve işgal güçlerle savaşmak için halkında mali, askeri açılardan destek sağlamıştır. Efe veya eşkıya diye nitelendirilen kişiler, işgal zamanlarında halkı koruyan kahramanlara dönüşmüştür.²⁷

²⁴ Cemal Bardakçı, Anadolu İsyancıları, Berikan Yayınları, Ankara 2001, ss.231-239

²⁵ Abadan, *a.g.e.*, s.109

²⁶ Şerif Güralp, Kurtuluş Savaşının İçyüzü, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007, s.33

²⁷ Turgut Çarıklı, Babam Hacim Muhittin Çarıklı Bir Kuvay-ı Milliyecinin Yaşam Öyküsü, Yay. Haz. Y. Hakan Erdem, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2005, s.28

Kuva-yı Milliye halk hareketi olduğundan her türlü harcamalarının halk tarafından karşılanması gerekiyordu. Başlangıçta genel, yazılı kural veya karar olmadığı için kimden, ne zaman, ne kadar bağış isteneceğini takdir etmek, verilmediği zaman zorla almak Kuva-yı Milliye komutanlarının keyfiyetine kalıyordu. Bazı Kuva-yı Milliye komutanları ortaya çıkan otorite boşluğunu kötüye kullandı. Bu komutanların başında asker sayısı bakımından en fazla, dolayısıyla iaşe ve ikmale o oranda ihtiyaç duyan Kuva-yı Seyyare Kumandanı Çerkez Ethem geliyordu. Kuvvetlerinin sayısı 2.000'i geçtiğinde askerlerin barınma ve gıda ihtiyaçları artmıştır.²⁸

Çerkez Ethem Salihli bölgesine ilk geldiği zamanlarda 40 ila 50 kişiden oluşturduğu tahsilat ekibiyle köylerden para ve koyun tahsis ediyordu. 16-18 Mayıs 1920 tarihinde Kuva-yı Seyyare askeri birlikleri Bursa'ya gelerek; askeri finansman için dükkânları yağmalamış, para, at, kumaş vb. askeri giderleri toplamış ve buna karşı koyanları da öldürmüştür. Burada yaşananlar yüzünden Bursa Belediyesi halkın kaybettiklerinin karşılanması için 180 bin lira dağıtmıştır.²⁹

Çerkez Ethem Temmuz 1919'da Bandırma'daki eşraf ve tüccardan 40 kişiye tehdit mektubu yazarak Müslümanların haklarını korumak maksadıyla 60.000 lira istedi. Bu para verilmediği, hükümete ve kumandanlığa şikâyette bulunulduğu takdirde idam edilecekleri tehdidinde bulundu. Bazı şahıslar tarafından Reşit Bey'in Bandırma'ya baskın yapacağı haberi etrafa yayıldı. Bu suretle halk büyük tedirginlik yaşadı. 61. Tümen'in durumdan haberdar olmasıyla gerekli tedbir alındı ve halkın teskinine çalışıldı. 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa durumdan İstanbul Hükümeti'ni haberdar etti.³⁰

Çerkez Ethem halktan toplanan bağışları kimi zaman yeterli bulmayıp, cezalandırma girişimlerine başlamıştır. Anzavur İsyanı döneminde 150 lira bağış yapan Galip Paşa tutuklanmış, 5000 liraya çıkardığı bağışı verdikten sonra salıverilmiştir.³¹

²⁸ Alptekin Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları", *AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara 1990, ss.183-184

²⁹ Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadele'de Bursa*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s.192

³⁰ BOA., KMS, DN:54/-1, GN:20.

³¹ Eğilmez, *a.g.e.*, s.192

Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyare'yi kurarken, kuracağı birliğin ihtiyaçlarını karşılamak için bazı yollara yeltendi. Bunlardan biri olan Vali Rahmi Bey'in oğlunu kaçırmaya hadisesidir. Olay şöyle gelişmişti:

Cumaovası'nda Von Heemstra adında Hollandalı barona ait geniş, zengin bir çiftlik vardı. Çerkez Ethem ve adamları gözlerini çiftliğe dikmişlerdi. Çerkez Ethem'in çiftliği basıp haraç alma planını önceden öğrenen Rahmi Bey, bölgeye jandarma gönderip baskına engel olmuştu. Çerkez Ethem'in adamlarından bazıları yaralanmış, bazıları dayak yemişti. Çerkez Ethem'in sarsılan onuru ise her şeyden daha önemliydi. Rahmi Bey'den intikam almak zorunda olduğunu hissediyordu. Önce Rahmi Bey'in İstanbul'a gidip geldiği treni bombalamayı düşündü. Fakat hatırı sayılır Çerkezlerden olan Sapançalı Baki Bey Çerkez Ethem'in bu planına razı olmadı. Çerkez Ethem'in bombalamak istediği trenden inmeyerek eyleme engel oldu.

Çerkez Ethem intikam almanın yolunu 12 Şubat 1919'da Valinin Bornova'daki Miss Florence adlı okula giden 8 yaşındaki oğlu Arslan'ı kaçırmakta buldu. Çerkez Ethem ve arkadaşları Arslan'ın okul çıkışı yanına yaklaşarak baban seni istiyor, diyerek kaçırdı. Jandarmanın kısa sürede olaydan haberi oldu. Çerkez Ethem'i takip eden Jandarma Yzb. Tahsin Bey'le Çerkez Ethem'in adamları arasında çatışma çıktı. Çerkez Ethem jandarmaları atlatarak Arslan'ı Kuşçubaşı Eşref'in Salihli'deki çiftliğine götürdü. Arslan tutukluluğu sırasında Salihli'de kalacaktı. Çiftlik Rauf Bey'in Çerkez Ethem'e faydalanabileceğini söylediği silah ve cephanesinin bulunduğu yerdin. Çerkez Ethem'in planın sonraki safhası Bekirağa Zindanında tutuklu bulunan Rahmi Bey'den fidye istemektir.³²

Çerkez Ethem'in çetesiyle birlikte yaptığı bu olay İstanbul matbuatındaki yerini aldı. İstanbul gazetelerinde çıkan başyazıda hükümetin en acil ve önemli görevinin şakiliği önlemek olduğu vurgulanıyordu. Birkaç gün sonra Anlaşma Devletleri'nin İzmir temsilcileri Vali Nurettin Paşa'ya, polis ve jandarma gücünü itilaf kuvvetleriyle takviye etmeyi teklif etti. Memleket Gazetesi 14 Şubat 1919'da İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunun kurtarılmaya çalışıldığını yazdı.³³

³² Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1998, s.114-116

³³ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.I, AKDTK, TTK. Basımevi, Ankara 1993, s.133

Kuva-yı Seyyare'nin finansman kaynaklarından bir diğeri Reşit Bey'in Balkan Savaşı'nda silah arkadaşı olan Uşak Heyet-i Merkeziye Reisi İbrahim Bey'di. İbrahim Bey, Kuva-yı Seyyare'nin askeri finansman konularında önemli sorumluluklar üstlenmiş, asker ve mühimmatların temininde yardımcı olmuştur. İbrahim Bey köylerden topladığı para, elbise, yiyecek, eşya, hayvan gibi kaynakları doğrudan Çerkez Ethem'e yollamaktaydı. Buna karşılık Çerkez Ethem'in aldığı yardımlar karşılığında yaptığı harcamaların makbuzla belgelendirilmesi istenmiş, ancak bu talep Çerkez Ethem tarafından önemsenmemiştir. Kuva-yı Seyyare'nin halktan toplanan gelirleri belgelendirilmediği gibi hesapsız harcamalarda gerçekleşmekteydi. Çerkez Ethem'in Ankara'dan bağımsız keyfi haraç toplamaları, köylüler tarafından hoş karşılanmadığında Kuva-yı Seyyare birliklerinin yıkıcı faaliyetleri ile sonlandırılıyordu.³⁴

Kuva-yı Seyyare, Çerkez Ethem önderliğinde Salihli bölgesinde kurduğu hâkimiyeti Eskişehir bölgesine de taşımış, halktan dileği ölçüde para toplamaya yönelmiştir. Daha öncesinde karşı çıkan köylerin yakıldığı duyan bölge halkının korkudan şikâyet etmeye cüret edemediği gözlemlenmiştir.³⁵

Milli Mücadele Dönemi'nde Uşak'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesini fırsat bilen Kuva-yı Seyyare, kaçakların yakalanması bahanesiyle Afyon ve Konya civarına tahsildarlarını göndermiştir. Durumdan rahatsızlığını bildiren Fahrettin Bey, Çerkez Ethem'e kendi sorumluluk sahasını ihlal ettiği yönünde uyarılarda bulunmuştur. Fakat bu uyarılardan memnun olmayan Çerkez Ethem, Afyon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aracılığıyla Afyon'a Kuva-yı Seyyare ile geleceğini ve Fahrettin Bey'den bando ile karşılanmalarını talep ettiğini bildiriyordu. Çerkez Ethem'in bu taleplerini doğru bulmayan Fahrettin Bey, Kuva-yı Seyyare'nin belediye mensupları ile karşılanmasını sağlamamıştı. Aralarında geçen bu olaylar yüzünden Fahrettin Bey ile Çerkez Ethem'in ilişkileri kötü olmaya başlamıştır.³⁶

Yozgat İsyanının bastırılmasının ardından halktan toplanan kıymetli eşya ve hayvanlar, Ankara'da Karaoğlan pazarındaki panayırılarda halkın gözü önünde satıldı. Bu durumdan mağdur olan köylüler Ankara Hükümeti'ne şikâyet ederek; isyanda öncü

³⁴ Taylan Sorgun, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e(Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor), Kamer Yayınları, İstanbul 1998, ss.251-253

³⁵ a.g.e., ss.251-253

³⁶ a.g.e., ss.272-273

olmadıklarını ve Kuva-yı Seyyare tarafından mallarının gasp edildiğini iddia etmekteydi. Çerkez Ethem'in askeri birliğini finans etmek için geçtiği bölgeleri yağmaladığı ve Ankara'dan bağımsız finans elde etme yöntemlerini kullandığı dikkat çekmiştir.³⁷

Çerkez Ethem'in Kuva-yı Seyyare'yi finansman etme sürecinde yaratmış olduğu zararların bir kısmı Ankara Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Yozgat' da ki halktan toplanan 2500 koyun, 500 sığırın karşılığı olarak 25bin lira ödenmiştir. 2 Eylül 1920'de Heyet-i Vekile' de alınan kararla paranın peyderpey ödenmesi için Müdafaa-i Milliye Vekâletine avans verildi.³⁸

1.3. ÇERKEZ ETHEM VE YEŞİL ORDU BİRLİKLERİ

1.3.1. YEŞİL ORDU BİRLİKLERİNİN OLUŞUMU

Milli Mücadele Dönemi zamanlarında oluşan siyasi ortam, bir takım oluşumların meydana gelmesine sebep olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu savaş ve işgal durumu, vatanın kurtulması yönünde kurulan siyasi grupların ideolojilerini açıklayabilme fırsatı yaratmıştır. “Yeşil Ordu Birlikleri” ya da “Yeşil Ordu Cemiyeti” adı ile bilinen grubun prensip ve ilkeleri, amaçları ve faaliyetleri bakımından dönem içerisinde önemli bir konuma yükselmiştir.³⁹

Yeşil Ordu Birlikleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmadan ve düzenli orduya geçilmeden önce 1920 yılı içinde kurulduğu belirtilmektedir. Kuva-yı Milliye Harekâtı kapsamında faaliyet göstermesi için Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile kurulmuş, varlığını bu şekilde sürdürmüştür.⁴⁰

Yeşil Ordu ismi ilk defa yurt dışında, Rusya'da bir mit halinde duyulmuştur. Yeşil Ordu, Kafkas Müslüman Türkleri tarafından kurulan ve Bolşevik Kızıl ordu ile birlikte Denikin'e ve İngiliz taraflısı hükümetlere karşı mücadele veren bir ordunun adı idi. Anadolu gazetelerinde, sınırlarımızı aşarak Erzurum'a doğru ilerlemekte olan böyle bir hayali Yeşil Ordu'nun muştusu verildiği görülür.⁴¹

³⁷ Güralp, *a.g.e.*, s33

³⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Hey'et-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK Basımevi, Ankara 1989, s.59

³⁹ İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.165

⁴⁰ *a.g.e.*, s.165

⁴¹ Açıksöz Gazetesi, 12 Temmuz 1920, 1 Ağustos 1920, Kastamonu.

Lord Kinross'a göre, “ ”YEŞİLORDU”nun ilk çıkış yeri Bolşevik Rusya’da idi. Zamanında Rusya’da, Denikin ordusunun arkasında, yerli Türk ve Müslümanlardan oluşturulmuş bir YEŞİLORDU”nun destanî menkıbeleri duyulmuştu.”⁴²

Yeşil Ordu Cemiyeti talimatnamesine göre; cemiyet emperyalist Avrupa’nın fakir Asya halkını sömürmesine mâni olmak, Avrupa’nın bu yöndeki çalışmalarına karşı koymak ve Asya’nın kendi özelliklerine uygun bir birlik meydana getirmek için kurulmuştur.⁴³

Milli Mücadelenin en kanlı, şiddetli geçtiği günlerde adı sıkça telaffuz edilen Yeşil Ordu, İttihatçı gruplar tarafından propaganda aracı olarak kullanılmaktaydı. Düzenli ordu kurulmadığı için İttihatçılar, Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle kurulmuş olmasını propaganda aracı olarak kullanmış ve Yeşil Ordu Birlikleri’nin genişlemesini sağlamıştır.⁴⁴

Bolşeviklerin teşkil ettikleri Rusya’daki (YEŞİLORDU) ile ilgili olarak, Mustafa Kemal Paşa’nın 13 Şubat 1920 tarihli bir telgrafında da kayıt mevcuttur. Üçüncü Kolordu Komutanlığı eliyle gönderilen bu telgraf aynen şöyledir:

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Hey’et-i Merkeziyesi Riyaseti’ne:

–Bulgaristan’da komünistlerin Rus Bolşevikleriyle işbirliğine karar verdikleri,

–Bolşeviklerin Kırım Yarımadası’na işgal eyledikleri,

–Yeşilordu’nun İran’a dâhil olduğu haber alınmıştır.

Mustafa Kemâl⁴⁵

Yunan asıllı Türk ve Fransız tarihçi Stefanos Yerasimos’a göre, “Yeşil Ordu” tabirinin çıkış noktası, Rusya kaynaklı geliştirilmiştir. Yeşil Ordu hareketi ilk olarak Karadeniz kıyılarında yer alan Soçi ve Suhum bölgelerindeki Hıristiyan Rus köylerinde başlatılmıştır.⁴⁶

Anton İvanoviç Denikin, Polonya asıllı Beyaz Ordu komutanlarından. Rusya İmparatorluğunda General ve Rus İç Savaşı sırasında ismi öne çıkmıştır. 1918 ve 1922 yıllarında Rusya’da baş gösteren Beyaz Terör’ ün de önemli komutanlarından birisidir. 1919 baharında Denikin’in kuvvetlerine karşı başlayan ama rahatlarını kaçırın her

⁴² Lord Kinross, Atatürk, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 2002, s.247

⁴³ Mustafa Yılmaz, Milli Mücadelede Yeşil Ordu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.165

⁴⁴ Güneş, a.g.e., s.165

⁴⁵ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, (Der. Nimet Arslan), AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1964, C. 6, s.196

⁴⁶ Doğu Ergil, Milli Mücadele’nin Sosyal Tarihi, Turhan Kitabevi, Ankara 1981, s.359

şeye karşı olduğu gibi, Bolşeviklere karşı da gelişen bu akım sonradan yön değiştirmiştir. 1920 yılının ilk aylarında sol kampa giderek, kuzeyden gelen Kızıl Ordu ile birleşmiştir. Sancağı kırmızı zemin üzerinde yeşil haç olan bu akımın ne İslamlıkla ne de Kafkas ya da Anadolu Türkçülüğüyle bir ilişkisi vardır.⁴⁷

1917’de gerçekleşen Rus Devrimi sonrasında Azeri gönüllülerin Kafkaslarda oluşturduğu Yeşil Bayraklı İslam Ordularının başarılı faaliyetlerde bulunması, İttihatçıların Turancı fikirleri tekrardan canlandırmasına zemin hazırlamıştır. 1. Dünya Savaşı’nda Suriye cephesinin kaybedilmesiyle bu ordular Batum’a doğru geri çekilmiştir. Ancak Anadolu halkı bu konuda doğru bilgilendirilmemiş ve İttihatçıların etkisiyle Enver Paşa’nın başında bulunduğu kuvvetlerin Arpaçay’a kadar geldiği yönünde söylentiler yayılmıştır. İttihatçılar içerisinde Enver Paşa’ya bağlı olan gruplar, Yeşil Ordu Birliğinin efsanesi ile Mustafa Kemal Paşa’ya gizliden gizliye muhalefetin gelişmesini amaçlamaktadır.⁴⁸

Yeşil Ordu’nun halk tarafından benimsenmesinde “yeşil” figürünün kutsal kabul edilmesi ve İslamiyet’i temsil ettiği fikri bulunmaktadır. Bu bağlamda başarılı kabul edilen Yeşil Ordu’nun bayrağı İslam inanışları gereği Yeşil Bayrak’tı.⁴⁹

Yeşil Ordu Birliklerini efsaneleştiren öncüler arasında Kazım Karabekir’de gösterilmektedir. Kazım Karabekir Doğu Cephesi Komutanlığı görevinde faaliyetlerini sürdürmüş ve bölgede çıkan isyanların bastırılmasında aktif rol üstlenmiştir. İsyânların bastırılması sürecinde komutası altındaki yerlerden topladığı küçük milis birliklere yeşil bayraklar verip, “Yeşil Ordu” altında savaşmalarını sağlamıştır.⁵⁰

Anadolu’da işgallerin ve isyanların yaşandığı zamanlarda halk Yeşil Ordu Birliklerini kurtarıcı olarak görmüştür ve pek çoğu Enver Paşa’nın Yeşil Ordu ile birlikte Anadolu’ya gelmesini beklemiştir. Bu durumdan faydalanan Kazım Karabekir, Yeşil Ordu’nun öncüsü diye ufacık bir müfrezeyle büyücek bir yeşil bayrakla Ankara’ya yollamış; Erzurumlu dadaşlardan kurulu müfreze, “Yeşil İslam Ordusu geliyor” diye yollarda propaganda yaygınlaştırmıştır.⁵¹

⁴⁷ Ergil, a.g.e., s.359

⁴⁸ Yılmaz, a.g.e., s.69

⁴⁹ Ergil, a.g.e., s.359

⁵⁰ Ergil, a.g.e., s.359

⁵¹ Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Savaşı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996, s.434

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin haberine göre, 40 kişilik öncü müfrezinin Ankara caddelerinde yeşil bayrağı ile vatansever duyguları tekrardan dalgalandırdığı ifade edilmiştir.⁵²

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulmasını hazırlayan etken, Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal'in Vladimir İlyiç Lenin'e yazdığı mektupla Rus hükümetinden askeri teçhizat ve maddi yardım talebi ile görüşmelerin başlatılmasıdır. Ankara Hükümeti'nin Rusya ile yakın ilişkiler kurmasından endişe eden İstanbul'daki saray yanlısı çoğunluk, saltanata bağlı din adamları, ulusçu akımı, Bolşeviklikle suçlamalarına ve ulusçuları birer kâfir olarak değerlendirmelerine karşı koymak amacıyla Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulması kararlaştırılmıştır.⁵³

Halkın desteğini almak amacıyla da Yeşil Ordu adı seçilmiş ve yeşil renkte bayrak kullanılmıştır. Böylelikle halkın ulusal davaya katılımcı olması, askeri firarların önlenmesi bağlamında muhafazakâr kesimin kullandığı din silahından faydalanılmak istenmesi temel etken olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Milli Mücadeleyi benimseyen yeni birliklere gereksinim artmış ve neticede Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşları ona yardımcı olmak için böyle bir işe girişmişlerdi.⁵⁴

Yeşil Ordu kurucuları şu isimlerdir: Sağlık Bakanı Dr. Adnan (Adivar), Maliye Bakanı Hakkı Behiç, Tokat Mebusu Nazım, İzmit mebusları Sırrı ve Hamdi beyler, Muğla Mebusu Yunus Nadi, Manisa mebusları Hüsrev Sami ve Eyüp Sabri, Dr. Mustafa, Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ve Muhiddin Baha Bey, Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey. Az sonra katılanlar: Veteriner Binbaşı Salih Hacıoğlu, Eskişehir Mebusu Hüsrev Sami, eski Kaymakam Vakkas Ferit, öğretmen Mustafa Nuri, gazeteci Arif Oruç, Meclis Basımevi Müdürü Feridun Kandemir, Konya Mebusu Refik (Koraltan) ve Kuvay-ı Seyyare Kumandanı Ethem.⁵⁵

⁵² Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası, Sinan Matbaası, İstanbul 1966, s.97

⁵³ Cebesoy, a.g.e., s.494

⁵⁴ a.g.e., s.494

⁵⁵ Rasih Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s.269-270

1.3.2. YEŞİL ORDU BİRLİKLERİ İLE ÇERKEZ ETHEM'İN İLİŞKİSİ

Yeşil Ordu Birlikleri amaçlarına ulaşma doğrultusunda birçok siyasi faaliyetlere girişmiş ve bunun için isyan döneminde başarılarıyla adını sıkça duyuran Çerkez Ethem'i kullanmaya yönelmişlerdir. Mecliste Yeşil Ordu'ya sempati duyan milletvekilleri ile TBMM'ye karşı muhalif bir yapı geliştirilmeye çalışılmıştır.⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın eseri olan Nutuk'ta, Çerkes Ethem olayı öncelikle, Yeşil Ordu⁵⁷ hakkında yapılan açıklamalarda yer almıştır. Yeşil Ordu teşkilatının kurucuları arasında, mebus olan Çerkes Reşit Bey'in bulunduğu, Ankara üzerinden Yozgat'a gelip giderken Çerkes Ethem ve kardeşi Tevfik Bey'in de Yeşil Ordu'ya dâhil olduğu, Çerkes Ethem ve Tevfik Bey müfrezelerinin, Yeşil Ordu'nun adeta esasını oluşturdukları belirtilmektedir.⁵⁸

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Çerkez Ethem "Bolşevikleri iğfal etmek, komünist renk ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri aldatmak, Bolşeviklere bu memleket içinde bir feveran, derhal bir inkılap, bir ihtilal yapmak kanaatini verdimen... Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek" yoluyla onları kullanmak istiyordu.⁵⁹

⁵⁶ Ergil, a.g.e., s.362

⁵⁷ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 527-529.

"Yeşil Ordu Cemiyeti Genel Kâtibi, Hakkı Behiç Bey tarafından Yeşil Ordu'nun gerçek durumu şöyle açıklanmaktadır: "Sivas Kongresinin ardından, Batı'nın memleketimizi yok etmek isteyen siyaseti karşısında Şarka ve Rus İnkılabına yaklaşmanın memleketimiz için bir umut olduğunu görmüştüm. Müslüman âleminde Rus İnkılabını tadilen vücuda getirilecek bir sosyalist ittifak fikrine bağlıydım. Bu fikrimi Mustafa Kemal Paşa'ya da açmışım. Paşa taraftar görünmüştü. Memleket içinde Rus Bolşevizm'ine eş değer bir cereyan hazırlamaya başlamış ve haricen kamuoyunu hazırlamak üzere gizli bir teşkilat vücuda getirmiştik. Gizli olarak vücuda getirdiğimiz teşkilatın adı Yeşil Ordu idi. Aynı zamanda Türkistan'da, İran'da, Azerbaycan'da diğer birçok teşekküllerin bulunduğunu haber almıştık. Oralarda faaliyetlerde bulunan arkadaşlarımızla haberleşmeye geçerek, onların da mesaisinden faydalanmak ve sınırlarımız dışındaki teşkilatı memleket içerisine bağlamak istedik. Bu amaçla bir taraftan yeni kabul edecekleri sosyalist siyasetiyle korumayı, diğer taraftan bizi bütün bu İslam kitleleriyle birlikte hareket eder gibi göstererek kuvvetlendirmeyi düşündük. Eğer biz bu siyasetimizde başarılı olursak, Ruslar, Müslüman memleketleriyle ayrı ayrı siyaset yapacakları yerde bizimle siyaset yapmak veya bizi tutmakla bütün İslam âlemini tutacaklarına kani olacaklardı. Bu hareketimizle diğer mühim bir nokta-i nazarı da halledecektik. Hariçte çalışan arkadaşlarımız, bu memleketin bizim kadar hak sahibi evlatları idi. Düşmanlarımızın takip ve baskılarından memleket dışına kaçmaya mecbur olmuş kimseler idi. Memlekete dönemedikleri bir zamanda kendilerine az veya çok yardım imkânı vermiş olacak ve onları daha büyük bir gayretle buldukları yerlerde çalıştıracaktık. B.M.M. açıldıktan sonra meydana cemiyet olarak çıkmış ben de Genel kâtipleri olmuşum. Cemiyetin teşkilatı bir hayli büyüdü ve yayıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın emniyetini kaybetmişti. Bunun üzerine cemiyeti dağıtmak mecburiyetinde kaldık. Bizi dinlemeyerek faaliyette devam ve sebat edenler birer vesile ile mahkûm oldular."

⁵⁸ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Ankara, 1938, s. 345-346.

⁵⁹ Taha Akyol, Türk'ün Ateşle İmtihanı (1921-1922), Doğan Kitap, İstanbul 2018, s.164

Yeşil Ordu Birlikleri kapatılmalarının ardından da gizli cemiyet olarak faaliyetlerini devam etmiştir. Ankara üzerinden geliştirilen emeller, Çerkez Ethem'in hâkimiyetindeki Eskişehir bölgesine kaydırılmıştır. Çerkez Ethem Yeşil Ordu Birliklerinin kapatılmasını göz ardı ederek, 1920'de Ağustos ayı sonunda Seyyare-i Yeni Dünya adlı günlük gazetesini yayımlatmıştır. Bu yayınlardaki makalelerde komünizm içerisinde İslam'a dair niteliklere ve erdemler gören yaklaşımlara yer verilmektedir. Makaleler detaylıca incelendiğinde bilgi düzeyi düşük olmasına rağmen, genel çerçevesinin doğru olduğu belirtilmektedir.⁶⁰

Yeşil Ordu Birliklerinin oluşumunda Enver Paşa ve İstanbul Hükümetinin gizli amaçlarından olan Ankara'ya muhalif bir yapı oluşturulması, Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarının Yeşil Ordu'dan ayrılmasına yol açmıştır. Eskişehir'deki Çerkez Ethem'i öncü alan Yeşil Ordu, Çerkez Ethem'in yayımladığı yazılarda düzenli ordu çağının bittiği ve artık milis örgütlerin çağının başladığı yönündeki söylemleri halka aşılana çalışılmıştır. Yeşil Ordu nasıl Çerkez Ethem'i kullanmak istiyorsa, Çerkez Ethem'de hâkimiyeti için Yeşil Ordu'yu kullanmayı istemekteydi. Bu sayede komünizm ideolojisi ile halk ordusu şeklinde örgütlenme isteği vurgulanmaktaydı. Ankara merkezinde düzenli ordunun henüz tamamıyla oluşturulmaması, o dönem için güçlü milis kuvvetlerini elinde bulunduran Çerkez Ethem'i tehlikeli konuma getirmiştir.⁶¹

Halk Zümresi, Yeşil Ordu adlı yarı gizli örgütün Meclis fraksiyonu niteliğindedir. Bolşevik eğilimli bir programa sahipti ve silahlı milislerden oluşuyordu. Halk Zümresi 'ni oluşturan mebusların sayısı 85 gibi yüksek bir rakamı buluyordu. Kuran'a el basarak bu sol örgütü kurmuşlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin adını "Halkın Büyük Şûrası" olarak değiştirmek istiyorlardı. O dönemde "Şûra" terimi Sovyet karşılığı olarak kullanılmaktadır. Çerkez Ethem'in 6 bin silahlı milisten oluşan Kuva-yı Seyyare (Seyyar Kuvvetler) adlı birliklerinin "tümüyle" Yeşil Ordu'ya katılması, Yeşil Ordu'nun Bolşevik yanlısı olması ve Milli Ordu'yu

⁶⁰ Taha Akyol, a.g.e., s.362

⁶¹ Osman Okyar, Milli Mücadele Dönemi Türk-Sosyal İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.75

reddetmesi, Meclis'te de Halk Zümresi adıyla kalabalıkça bir gruba dayanması, Mustafa Kemal'i ve Milli Hareket'i son derece kaygılandırdı.⁶²

Yeşil Ordu'ya katıldıktan sonra Bolşevik taburunu kuran Çerkez Ethem, ülke içinde merkezi yönetimi tehdit eder boyuta gelmiş ve ikincil bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Komünist ve Bolşevizm propagandası ile birliğe katılımın sağlanmasına destek olan İttihatçılar, ülke içinde kontrolsüz bir güç oluşumuna da etki eden duruma gelmiştir. Bu olayların yaşanması yüzünden Ankara Hükümeti'nin solu bastırma kararı aldığı ve Çerkez Ethem üzerine askeri birlikler gönderdiği bir sırada Türkiye'ye 19 kişiyle giren Mustafa Suphi, eşi ve arkadaşlarının sonunu getiren olay, Ankara'nın 1921 yılının ilk aylarında uygulamaya koyduğu solu bastırma politikasının bir uzantısı olarak kendini göstermiştir.⁶³

Çerkez Ethem'in Yeşil Ordu Birliklerinin kapatılması kararına ve çağrısına uymaması, Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyelerini dinlememesi, Çerkez Ethem'in Ankara ile ilişkilerini bozmuştur. 3000 kişiden oluşan askeri birliği yöneten Çerkez Ethem ve kardeşleri, uzun süreler düzenli ordunun kurulmasına karşı çıkmıştır. Çerkez Ethem'in kendi liderliği ile gelişeceğine inandığı Yeşil Orduyla başkaldırması, Çerkez Ethem'in askeri birliklerine taarruzu başlatmıştır. 1921 Ocak ayında kendilerine karşı harekâta geçen düzenli ordu kıtalarının taarruzu sonucunda tüm gönüllü askerler esir düşmüştür. Taarruzda yenilen Çerkez Ethem ve kardeşleri Reşit, Tefvik Yunan ordusuna sığınmıştır.⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa'ya göre Yeşil Ordu, Milli Mücadele Dönemi sırasında yaşanan kargaşadan faydalanılarak oluşturulmuş; Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası, Gizli Komünist Partisi ve Resmi Komünist Partisi'nden farklı şekilde faaliyetlerini sürdürmemiştir. Bu ölçekte Mustafa Kemal Paşa'nın talebi doğrultusunda Ankara'da Resmi Komünist Partisi kurulmuş; buna katılmayı reddeden Yeşil Ordu Cemiyeti'nin bazı üyeleri ise Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası'nda yer almışlardır. Mustafa Kemal komünist partisi çatısı altında bu kişileri kendi kontrolü altında tutmaya çalışmış ve dağınık biçimde ülke içinde kontrolsüz çalışmalarına izin vermemiştir.⁶⁵

⁶² Abdula Mardanov Şamsutdinov, Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı (1918-1923), Doğan Kitap, İstanbul 1999, s.149

⁶³ Yılmaz, *a.g.e.*, s.65

⁶⁴ Okyar, *a.g.e.*, s.75

⁶⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s.66

BÖLÜM 2

2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ İÇ İSYANLAR VE ÇERKEZ ETHEM'İN İSYANLARI BASTIRMASI

Milli Mücadele Dönemi içerisinde çıkan isyanların nitelikleri değerlendirildiğinde, üç bölümde incelenmektedir. Bunlar:

- İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin çıkardığı isyanlar,
- Kuvayı Milliyecilerin çıkardığı isyanlar,
- Azınlıkların çıkardığı isyanlar.

Kurtuluş Savaşımızdaki ayaklanmalar, topluca karşıdevrimin ortaya çıkması anlamında bir iç savaştı. Yaygınlığı ve süresi bakımından büyük önem arz ediyordu. Bu hareket, Şubat 1923'te ortadan kalkan Pontus ayaklanması bir tarafa bırakılırsa, 20-110 gün süreli başlıca 18 ayaklanma olarak Nisan 1919'dan Haziran 1921 ortasına kadar sürdü, En yoğun dönemi Nisan 1920- Ocak 1921 arasındadır. Bu bakımdan başta Mustafa Kemal olmak üzere Anadolu'da Milli Mücadele için görev yapan kurucu kadronun karşıdevrimi bastırmak için harcadıkları çabaların dış düşmanı yenmek için harcadıklarından daha az olmadığını iddia etmekte mübalağa yoktur.⁶⁶

Milli mücadelenin, bu büyük hareketin içinde zayıf veya güçlü olarak hareketten yana veya karşısında yer alan insanların davranışlarındaki dış görünüşün gerisinde yatan, insanları etkileyen gerçek unsurlar, sosyal yapının özelliğinde gizlenmekte idi.⁶⁷

Milli Mücadele döneminde Türk halkı dört sosyal gruba ayrılır:

- Ağalar ve eşraf
- Şeyhler, din adamları
- Aydınlar
- Halk (büyük çoğunluğu çiftçi olmak üzere, şehirde ve kasabalarda esnaf ve sanatkârlar).

Milli mücadelede bu sosyal gruplar, kendi yapılarına has genel bir davranış göstermemişlerdir. Her grupta mücadeleye katılanlar, karşı duranlar ve tarafsız kalanlar vardı.⁶⁸

Milli Mücadele dönemi boyunca Padişah ve Hilafet adına yapılan din propagandasında ne yazık ki İngiliz ve Yunan uçakları ve gemileri kullanılmış, bu

⁶⁶ Celal Erikân, Kurtuluş Savaşı Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.137

⁶⁷ Sebahattin Selek, Milli Mücadele, ulusal Kurtuluş Savaşı, Cilt 1, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul 1970, s.80

⁶⁸ Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar(1919-1921), C.6, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara 1974, s.33

propaganda bildirilerinde Yunan ordusu “Hilafetin Kurtarıcıları” olarak gösterilmiştir. Mustafa Kemal, İstanbul merkezli yapılan karşı propagandanın etkisini kırabilmek için yoğun çaba harcamıştır. Bu fetvalar karşısında 16 Nisan 1920’de ilk olarak Ankara Müftüsü Börekçizâde Rıfat olmak üzere 153 müftünün ortak imzası ile Milli Mücadele taraftarı fetvalar verilmiştir.⁶⁹

İsyanların arka planındaki asıl unsur İngiliz sömürgeciliğidir. İngilizler dışarıdan yaptıkları tahrikler ve içeride satın aldığı bazı kişilerin faaliyetleri ile özellikle dini de alet ederek isyanlara maddi-manevi destek sağlamışlardır. Etnik kökenli ayaklanmaların arkasında da İngiltere bulunmaktadır. Sevr Antlaşması’nın uygulanması adına bölgeye gönderilen İngiliz ajanları Kürt kökenli aşiretlere bağımsız Kürdistan vaadi vererek isyan ettirmişlerdir. Bunun yanında isyanların bir diğer sebebi de uzun savaş yılları ve yenilgilerin halkta yarattığı bıkkınlık, yorgunluk, yokluk ve ümitsizliktir. Anadolu insanı uzun yıllardır bitip tükenmek bilmeyen savaşlar ve yenilgiler sonucunda manevi ve maddi anlamda oldukça zor duruma düşmüştür. Bu olumsuzluklar sonucu 1919 yılı ile birlikte Anadolu’nun her yeri asker firarileriyle dolmuştur. Siyasi otorite ve sistemli bir örgütlenmenin görülmediği Milli Mücadele’nin ilk yıllarında, fakir, yorgun ve ümitsiz halkın, fedakârlıktan ve ağır sorumluluklardan kaçma eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. İngilizlerin ve Padişahın yaptığı yoğun propagandanın başarılı olmasında Anadolu insanının uzun yıllardır içinde bulunduğu bu kötü şartlar oldukça etkilidir.⁷⁰

Anadolu’da Çerkez ve Abhazalar gibi bazı etnik yapıların padişah ve hilafete son derece bağlı olmalarından kaynaklanan “din elden gidiyor” propagandasına kolayca alet olmalarını da bu dönemde ortaya çıkan olumsuz durumu körüklediği de görülmelidir. Bunun yanında yaşadıkları bölgede nüfuz sahibi olan güçlü aşiret reislerinin yaşanan otorite boşluğu karşısında daha da güçlenmek için kendi bölgelerinde isyan ettikleri de görülmektedir. Buna en güzel örnek Yozgat bölgesinde ortaya çıkan Çapanoğulları ayaklanmasıdır.⁷¹

⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam-Mustafa Kemal, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, C.1, s. 287.

⁷⁰ Türkmen Törel, İstiklal Harbinde İç İsyanlar, Kripto Yayınları, Ankara 2013, s.28.

⁷¹ Yalçın Toker, Milli Mücadelede İç İsyanlar, Toker Yayınları, İstanbul 2009, s.32-33.

2.1. İSTANBUL HÜKÜMETİ VE İTİLAFLI DEVLETLERİNİN ÇIKARDIKLARI İSYANLAR

İç isyanların en önemli sebebi, hiç şüphesiz halkın içinde bulunduğu sosyal, politik, psikolojik ve ekonomik ortamdır. Öte yandan uzun süren harpler, askerlerde bıkkınlık ve usanmaya sebep olurken, cepheden firar eden asker kaçakları da eşkıyalığın artmasına yol açmıştır. Diğer taraftan da cehaletin, taassubun etrafı sarmasıyla eşkıyalara katılım günden güne artmıştır. Bununla beraber, halkın cehaletinin yanında idarecilerin düşüncesizce sarf ettikleri bir takım sözler de vatandaşın galeyana gelerek isyan etmesine zemin hazırlamıştır.⁷²

Mütareke Döneminde İngilizler, Damat Ferit Hükümeti ve Sarayı, Anadolu'da direnmeyi önleyici tedbirler almaya zorladıkları gibi, halkı ve İzmir bölgesinde bulunan askeri birliklerin savaştan alıkonulması için hükümetçe emirler verilmesini de telkin ediyorlardı. Ayrıca telkinle kalmayıp, ayaklanmalara maddi destek de sağlamıştır.⁷³

İşgalciler, halkın Halife'ye bağlılığını kullanarak milliyetçi güçlere karşı harekete geçirdiler. Milliyetçileri Bolşeviklikle suçladılar. İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi sırasında Kuva-yi Milliye hareketinin dine ve Halife'ye karşı olduğu gerekçesini öne sürerek halkı galeyana getirmek için propaganda yapmıştır.⁷⁴

Milli Mücadelenin başarısızlığa uğratılması için uygulanan yöntemlerden biri de mücadelenin Padişah ve din karşıtlığı gibi gösterilerek ya da diğer ekonomik ve sosyal yapıları kullanarak iç isyanların çıkarılmasıdır. İstanbul üzerinden başlatılan harekâta Geyve Boğazı, Anadolu ile olan bağlantısı yönünden önem kazanmış ve Marmara'nın güney ve kuzeyinden Orta Anadolu'ya kadar olan bölgede isyanlar çıkarılmıştır. Bölgede çoğunlukla yaşayan Çerkezler üzerinden plan yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁵

Bütün bu fırsatlara rağmen Türklere boyun eğdirememeleri ve savaş sonrası Türklere imzalattırılmak istenen mandater veya himayeci bir antlaşmanın daima tehlikeye düşmesi karşısında iki yol denendi. Bunlardan birincisi Kuva-yi Milliye'nin

⁷² Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması, T.T.K. Basımevi, Ankara 2001, s.257

⁷³ Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Ankara 1973. s.198

⁷⁴ Nurgün Koç, Milli Mücadelede Batı Anadolu'da Çıkarılan İç İsyenlar ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması, International Conference on Humanities and Cultural Studies, Czech Republic 2016, s.243

⁷⁵ Koç, *a.g.m.*, s.248

Yunan Cephesi ve diğer cephelerden geri çekilmesini sağlamak için hükümete baskı yapma amacı ise bir “Hilafet-Hükümet ayrılığı” meselesi ortaya atarak İstanbul Hükümeti’nin zayıflamasını amaçlamaktaydılar.⁷⁶

İngiliz ısrarına daha fazla tahammül edemeyen Ali Rıza Paşa’nın istifa etmesi, özellikle İngiliz işgal güçlerinin komuta kademesinde, İstanbul Hükümeti’ne daha rahat hükmedebilme ümitlerini arttırmış ve bu yüzden Damat Ferit Paşa’yı Sadrazam yapabilmek için Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı da yanlarına alarak çalışmalarına başlamışlardır.⁷⁷

2.1.1 ALİ BATI OLAYI (11 MAYIS- 18 AĞUSTOS 1919)

Ali Batı ayaklanması Güneydoğu bölgesindeki en önemli olayı teşkil etmişti. Midyat güneyindeki aşiretlerden birinin reisi olan Ali Batı mütarekeden sonraki düzensizlik ve karışıklıktan faydalanarak Cizre, Nusaybin, Savur ve Mardin yörelerine hâkim olmak gayesini gütmeye başlamıştı. Bu faaliyetinde İngilizlerle de anlaşarak onların yardımını da sağlamaya çalışıyordu.⁷⁸

Bölgedeki geleneksel ve feodal aşiret yapısının bir yansıması olan Ali Batı olayının milliyetçi amaçlar taşıyan bir isyan olduğu ve bağımsız Kürdistan kurmayı amaçladığı iddiası tutarsızdır. Ayrıca bu konuda Ali Batı’nın yeterli fikre ve entelektüel bir alt yapıya sahip olduğu da tartışmalıdır. Bu İngiliz koruyuculuğunda Kürdistan kurulması için siyasi faaliyetlerde bulunan Kürt Teali Cemiyeti üyelerinin de Ali Batı ile herhangi bir ilişki içerisinde olduğuna dair bir veri veya belge yoktur. Bu açıdan bakıldığında, Ali Batı olayının, Haverkan Aşireti’nin etkili olduğu bölgelerde, “hükümet içinde hükümet” gibi davrandığı görülmekte, Ali Batı isyanının geleneksel mahiyette bölgesel bir güç mücadelesi taşıdığı görülür.⁷⁹

Nusaybin Kaymakamı, Ali Batı’nın dükkânları yağmalamasını ve vatandaşlardan zorla para almasını engellenmesi için talepte bulunmuş ama Alay Komutanı buna sessiz kalmıştı. Tümen Komutanının Mardin’den gönderdiği takviye birliği kasabayı kuşatmıştı. Bundan dolayı, Ali Batı telaşlanarak kendisine karşı bir

⁷⁶ Nevzat Gündoğ, “Mondros Mütarekesi Sürecinde Mustafa Kemal Paşa”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2009, s.14

⁷⁷ Gündoğ, *a.g.m.*, s.14

⁷⁸ Gündoğ, *a.g.m.*, s.41

⁷⁹ Oktay Bozan, “Ali Batı Olayı”, *Uluslararası Ömerli/Ömeran ve Çevresi Sempozyumu*, Mardin 2014, s.561

harekete geçilmesi halinde kasabayı yakma ve katliam yapma tehditlerini savurmuştu. Büyük bir hata olarak Nusaybin Kaymakamı ile Alay Komutanı Ali Batı'nın ayağına kadar gitmişti.⁸⁰

Üzücü bir olay çıkmasından ve bunun genişlemesinden kaygılanan Nusaybin kaymakamı ve 24 ncü Alay Komutanı, işi nasihat yolu ile halletmeyi daha uygun bulmuşlardı. Fakat Ali Batı, kaymakam ve alay komutanını tehdit eder bir tavır takınmış, hapishanede bulunan bir kısım hükümlüleri serbest bırakmış, halktan zorla para toplamaya girişmiştir.⁸¹

Nihayet, Alay Komutanı Binbaşı Pehlivanzade Nuri, bu eşkıyanın küçük gruplar halindeki müfrezelerle aranması işine başladı. Aldığı bu tertip sayesinde ve sıkı kovalamalar sonucunda, 18 Ağustos 1919 günü Ali Batı'nın saklandığı öğrenilen Medah mevki basılarak, iki saat civarı süren bir çarpışmadan sonra bu azılı asi ölü olarak ele geçirildi. Cesedi Midyat'ta halka gösterildi. Bu suretle Ali Batı olayı sona erdi ve bölge sükûna kavuştu.⁸²

2.1.2. BOZKIR İSYANLARI

BİRİNCİ BOZKIR AYAKLANMASI (27 EYLÜL – 4 EKİM 1919)

Konya bölgesindeki Bozkır ilçesinde 27 Eylül ile 4 Ekim 1919 tarihlerinde meydana gelen isyanlar “Bozkır Ayaklanması” şeklinde adlandırılmıştır. Bu isyanlarda milli mücadele sürecinde ulusal direncin gelişimi ve güçlenmesi engellenmeye çalışılmıştır.⁸³

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulanması sürecinde alınan davet telgrafına olumlu cevap veren Cemal Paşa, İstanbul hükümeti tarafından bölgedeki halkın milli mücadeleye katılımını engellemek ile görevlendirilmiştir. Cemal Paşa Konya valiliği görevinde İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Damat Ferit Paşa'ya bağlı şekilde çalışmıştır. Bu süreçte halkın milli mücadele güçlerine katılmasına karşı dururken; hapishanede bulunan suçluları silahlandırmıştır. Cemal Paşa'nın bu tutumları karşısında Heyet-i

⁸⁰ Bozan ,*a.g.m.*, s.566

⁸¹ Gündoğ, *a.g.m.*, s.42

⁸² *a.g.m.*, s.43

⁸³ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Bilgi Yayınevi, 2. Kitap, Ankara 1998, s.247

Temsiliye, valiliğin yürüttüğü faaliyetlerin tehlikeli olduğunu Albay Refet Bey'e iletmiştir.⁸⁴

İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Damat Ferit Paşa'ya bağlılığıyla tanınan Vali Cemal Paşa, Konya ve civarındaki duruma hâkim oldu. Meydanı boş bulan Cemal Bey bir taraftan halkı milli kuvvetlere karşı gelmeye zorlarken, diğer taraftan da hapisaneyi boşaltarak buradaki mahkûmları silahlandırmaya başladı. Konya'da tam bir korku ve dehşet havası oluşturan Cemal Paşa, bölgede işgalci olarak bulunan İtalyanlardan da maddi yardım almaktaydı. İstanbul'da bulunan İngiliz Komiseri Amiral De Robeck, 2 Aralık 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği ayrıntılı raporda Cemal Paşa için *"aydınlanmış ve yetenekli bir yöneticidir ve Milliyetçilere karşı sağlam bir duruşu vardır"* diyordu.⁸⁵

İsyan 27 Eylül 1919'da patlak verdi. Aynı gün ilçe jandarma karakolunu basarak silahlara el koyan asiler, bir gün sonra üzerlerine yollanan 7. Süvari Alayı'na bağlı bir bölüğü geri püskürttüler. Konya'da Hey'et-i Temsiliye'nin henüz tam örgütlenmemesi ve askeri birliklerin yeterli seviyede olmaması sonucu isyanı hemen bastırmak mümkün olmadı. Askeri önlemlerin yetersiz olması sonucu bölgeye Heyet-i Nasiha gönderildi. Bu heyet bölgeye askeri birlik gönderilmeyeceği sözünü vererek, olayların bir an önce sonlandırılması için isyancıları ikna etme çabalarına girişti. Sonuçta 4 Ekim 1919 günü Bozkır isyanına katılan halk dağıldı. Böylece ilk Bozkır isyanı sona ermiş oldu.⁸⁶

Halifelik makamına, Osmanlı padişahına bağlılık göstermiş ve Milli Mücadelede İstanbul hükümetinin yanında durmuştur. Bu sebebi de Birinci Bozkır Ayaklanmasının temeli kabul eden Vali Cemal Paşa, İngiliz Papazı Frew ile dostluğu olan Bozkırlı Zeynelabidin ve arkadaşlarının kışkırtması sonucu patlak vermiştir. Kısa süre içinde Bozkır'a egemen olan yaklaşık bin kişi, Seydişehir'den üzerlerine gönderilen askerleri de etkisiz hale getirince, bölgeye bir Hey'et-i Nasiha gönderilmiş ve Bozkır'a milli kuvvetlerin gönderilmeyeceği garantisi verilerek isyanlar

⁸⁴ Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar(1919-1921). C.6, Ankara 1974, s.54

⁸⁵ Cemil Hakan Korkmaz, Kurtuluş Savaşının İkinci Cephesi-İç İsyanlar, Altın Kitaplar, İstanbul 2008, s.63.

⁸⁶ Korkmaz, a.g.e., s.63

yatıştırılmıştır. Bu gelişmelere şahit olan Cemal Paşa, 28 Eylül 1919 tarihinde Konya'dan ayrılıp, İstanbul'a geri dönmüştür.⁸⁷

İKİNCİ BOZKIR AYAKLANMASI (20 EKİM- 4 KASIM 1919)

Birinci Bozkır Ayaklanmasının bastırılmasından sonra Yarbay Arif Karakeçili, Afyon'dan Seydişehir'e müfrezesi atanmıştır. Bu haberi alan Zeynelabidin 'in adamları, 24 Ekim 1919 tarihinde Akkilise civarında tekrardan isyan başlatmıştır. Yarbay Arif isyan başlatan Zeynelabidin 'in adamlarının sağ kanadından etkili bir harekât düzenlemiş ve 30 kadar adamı etkisiz hale getirip, yaralı olan isyancıları da geri püskürtmüştür. Takip harekâtında Karaman - Çumra yolu civarında Kızılkuyu 'da geceyi geçiren 30 kişilik bir müfreze, baskın sonucu ele geçmiş, asiler erlerin para, silah ve hayvanlarını alıp serbest bırakmış, ancak komutanları olan iki subayı idam etmek istemişlerse de araya giren yaşlıların ve bölgeye gelmekte olan Yarbay Arif kuvvetlerinin etkisiyle vazgeçerek kaçmışlardır.⁸⁸

Ciddi manada etkisi olmayan bu isyandan sonra bölgedeki hareketli durum devam ederken Mustafa Kemal Paşa, Albay Refet Bey aracılığı ile bölgede milli örgütlerin yayılması için çaba harcıyordu. Bu çalışmalar esnasında ikinci Bozkır ayaklanması patlak verdi. 24 Ekim'de karakolu basan asiler üç askeri şehit etti. Hey'et-i Temsiliye bu sefer anında karşılık vererek Afyon'da bulunan Yarbay Arif komutasındaki müfrezeyi bölgeye gönderdi. Eski Vali Cemal Paşa'nın dağıttığı silahlarla güçlenen Bozkır isyancıları Kuva-yı Milliyecilere taarruz etseler de otuz kadar zayıat vererek geri çekildiler.⁸⁹

28 Ekim 1919 tarihinde Apa civarında isyancılar ile çarpışan Yarbay Arif Müfrezesi, 20 kişiyi etkisiz kale getirmiş ve kalan 10 yaralı isyancı da çatışma bölgesinden kaçmıştır. İsyancılara düzenlenen son harekât ise, 1 Kasım 1919'da Dinek çevresinde gerçekleşmiş ve çetenin elebaşları dağlara kaçmak zorunda kalmıştır. 4 Kasım 1919 tarihi itibarı ile de İkinci Bozkır Ayaklanması sonlandırılmıştır.⁹⁰

⁸⁷ Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar(1919-1921). C.6, Ankara 1974. s.54

⁸⁸ a.g.e., ss. 55-60

⁸⁹ BOA, DN. ŞFR./649-51-0.

⁹⁰ Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar(1919-1921). C.6, Ankara 1974, ss. 55-60

2.1.3. ANZAVUR İSYANLARI

BİRİNCİ ANZAVUR AYAKLANMASI (1 EKİM-25 KASIM 1919)

1 Ekim ve 25 Kasım 1919 tarihlerinde Gönen, Biga ve Adapazarı bölgelerinde gerçekleşen isyanlar “Birinci Anzavur Ayaklanması” şeklinde adlandırılmaktadır. ‘Anzavur’ şeklinde adlandırılmasının temelinde Ahmet Anzavur tarafından başlatılan isyanlar olmasıdır. Bu isyanların arka planında İngiliz Gizli Servisine bağlı çalışan Papaz Frew bulunmaktadır. Çerkez ve Abazaların yoğun yaşadığı bu bölge, Boğazların doğu yakasında bulunan Anadolu’ya karşı tampon konumunda tutulmaya çalışılmıştır.⁹¹

Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının Sivas Kongresi’ni düzenlemesi ve neticesinde alınan kararlar, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri’nin tepkisini çekmiştir. Sivas Kongresi ile birlikte Anadolu halkının İstanbul Hükümeti’nden kopması, Anzavur ayaklanmalarının başlatılmasına neden olmuştur. Marmara ve Ege’nin kuzey bölgesindeki denetimin ele geçirilmesi amacı ile meydana gelen Birinci Anzavur Ayaklanması, Milli Mücadele de yaşanan tehlikeli iç isyanlardandır.⁹²

Anzavur gailisine karşı bütün Anadolu milli teşkilatı büyük bir ehemmiyetle çalışıyordu. Heyet-i Temsiliye bu soruna karşı önemli tedbirler almıştı. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına aşağıdaki beyannameyi yayınladı:

“İtilaf hükümetleri tarafından İstanbul’umuzun işgali ve milletimiz hakkında hiçbir tarihin kaydetmediği tahkirat ve tecavüata cüret edilmesi üzerine tekmil Anadolu ve Rumeli’de bir vahdet-i iman ve vicdan ile fevran eden ve istiklal-i milleti tahlis gayesine inhisar eden azm-i milliyi ihlal için düşmanlarımızın en evvel tevessül etmek istedikleri çare nifak-ı dâhilidir.”⁹³

Boğazlarda üstünlüğünü korumak isteyerek, Anadolu ile Trakya Kuvay-ı Milliyecilerinin birleşmesine karşı çıkan İngiltere’nin kışkırtmaları, İngiltere’nin güdümünde ki Damat Ferit Paşa’nın yeniden yönetimde söz sahibi olmak ve Kuvay-ı Milliyecilerden intikam almak istemesi, İngiltere’nin ayaklanmaların Yunanlara karşı direnen ulusal güçleri zayıf düşüreceğini ümit etmesi, bazı Kuvay-ı Milliyecilerin

⁹¹ Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, TTK. Basımevi, Ankara 1988, s.193

⁹² Apak, *a.g.e.*, s.193

⁹³ Uluğ İğdemir, Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları(Günlük Anılar), TTK. Basımevi, Ankara 1989, ss.99-100

yaptığı bir kısım hatalar Ahmet Anzavur'un isyan etme nedenleri arasında gösterilmektedir.⁹⁴

Anzavur birçok köyü gezerek halka konuşmalar yaptı. Ayaklanma boyunca “Göğsümde iman, elimde Kur'an, elimde ferman” gibi sözlerle din unsurunu etkin bir şekilde kullandı. Anzavur'un halkı inandırmak için yaptığı propagandaların bazıları şöyleydi. “M. Kemal Padişahımızı makamından atarak yerine geçmek için çalışıyor. Bunların din ile alakaları yoktur, ırz ve namus nedir bilmezler. Hamama bile kadınlarla beraber giderler. Padişahın hepinize selamı var. Bu asi ve hain Kuva-yı Milliyecileri yok edelim. Memleket rahata kavuştuktan sonra ağnam vergisi kalkacak, ormanlarda hızarlar serbest çalışacak.”⁹⁵

Ahmet Anzavur 2 Kasım 1919'da Manyas ve Gönen'de topladığı kuvvetlerle Susurluk'a gelerek yerleşti. Hükümet meydanında topladığı halka artık askerliğin kalmadığını, askerlerin evlerine dönebileceğini, teşkilat-ı milliye adına ait paraların hesabını görmek üzere Balıkesir'e gideceğini, isteyenlerin kendisine dâhil olabileceğini söyledi. Boş durmayarak köyleri dolaşan Ahmet Anzavur köylüleri kandırarak yanına adam çekmeye devam etti. “Benin elimde Padişah fermanı vardır, Padişah emir veriyor, Kuva-yı Milliye'yi dağıtacağım, zaten Kuva-yı Milliyeciler, hepinizi katledecekler, çocuklarınızı kesecekler.”⁹⁶

Ahmet Anzavur topladığı isyancı kuvvetler ile 2 Kasım 1919 tarihinde Bursa Susurluk ilçesi civarına gelmiş ve Demirkapı sirtlarında isyan hareketleri başlamıştır. 11. Tümen Komutanı Albay Kazım ile Yarbay Rahmi Müfrezesi arasında kalan Ahmet Anzavur, 10'a yakın ölü ve 40 civarında yaralı bırakarak, kaçmıştır. Kaçan isyancıların takip harekâtı sürecinde Salihli cephesine katılan Çerkez Ethem'in baskıları ile Birinci Anzavur Ayaklanması 2 Aralık 1919 tarihi itibari ile sonlandırılmıştır.⁹⁷

⁹⁴ Özcan Mert, “Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler”, *Belleten* C.56, s.217, Ankara 1992, s.847

⁹⁵ Mert, *a.g.m.*, s.858

⁹⁶ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, C.2, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları İstanbul 2004, s.127

⁹⁷ Erdoğan Aslıyüce, Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2009, s.394

İKİNCİ ANZAVUR AYAKLANMASI (16 ŞUBAT – 19 NİSAN 1920)

Anzavur'un başlattığı bu 2. Anzavur Ayaklanması, 16 Şubat ve 19 Nisan 2019 tarihlerinde gerçekleşmiştir. İsyancılar, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi üyelerinden Edremit Kaymakamı Hamdi Bey'in katledilmesi sonrasında gerçekleşmiştir.⁹⁸

İstanbul Hükümeti, İngilizlerin de destek ve yardımıyla Anadolu halkını ulusal hareket aleyhine tahrik ve teşvike devam ediyordu. İngilizler, Anadolu hareketinin iç ayaklanmalarla yok edilmesinin mümkün olacağını düşünüyor ve kendi yandaşlarına böyle telkin ediyorlardı.⁹⁹

Edremit Kaymakamı Hamdi Bey 26 Ocak 1920 gecesi, Gelibolu yarımadasındaki Fransız askerlerin gözetiminde bulunan Akbaş mevkiine baskın düzenlemiştir. Burada ele geçirdiği silah ve cephaneleri Milli Mücadele için Anadolu kıyılarına taşımıştır. Milli Mücadeleye destek amacıyla Biga'da asker toplayan Hamdi Bey, 190. Alay 2.Tabur birliğine katılmıştır. Birliğin gereksinimlerinin karşılanması için halktan para toplamaya başlamışlardır. Bölge halkının ve yoğunlukla Pomakların bu durumdan memnun kalmaması, Biga'da isyanlarına yol açmıştır. Yenice civarında Hamdi Bey'in kuvvetlerinin azalması ve sonrasında yakalanıp, katledilmesi; Ahmet Anzavur ve arkadaşlarını yeniden isyan hareketi konusunda şevklendirmiştir.¹⁰⁰

Hamdi Bey'in katledilmesi ve bölgedeki gücünü yitirmesi, Anzavur yönetimindeki 800 civarındaki isyancıların Yenice'ye saldırmasına zemin hazırlamıştır. İkinci Anzavur Ayaklanmasında Fransızlardan ele geçirilen silah ve cephaneleri, isyancılar tekrardan almaya çalışmıştır. İstanbul Hükümeti tarafından İstanbul'dan gönderilen subaylar İkinci Anzavur Ayaklanmasında görev almıştır. Ancak vatanseverler isyancıların ve İstanbul Hükümetinin eline geçmemesi için bu mühimmatları dinamitle patlatmıştır.¹⁰¹

Ali Fuat Paşa Heyet-i Temsiliye binasında M. Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede Ahmet Anzavur İsyanı hakkında malumat verdi. M. Kemal Paşa durumdan endişe

⁹⁸ Adnan Sofuoğlu, Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, ss.281-287

⁹⁹ Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar(1919-1921), C.6, Ankara 1974, s.75

¹⁰⁰ Sofuoğlu, a.g.e., ss.281-287

¹⁰¹ Taner Baytok, İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Başnur Matbaası, Ankara 1970, ss.100-101

duyuyordu. Ali Fuat Paşa daha önce Anzavur'u perişan eden Çerkez Ethem'in Salihli mintikâsından getirilmeye çalışıldığını, halen haberleşme halinde olduklarını söyledi.¹⁰²

Çerkez Ethem, Kuvay-ı Seyyare diye bilinen kuvvetleri ile 24 Kasım günü Susığırlık (Susurluk) 'tan ayrılıp Anzavur'un bulunduğu Gönen istikametinde yola çıktı. 25 Kasım sabahı Gönen'e geldiğinde onun burayı terk etmiş olduğunu gördü. Çatışmaya girmekten kaçınan Anzavur, önce Bayramiç ardından da Saraçlar köyüne çekildi. Çerkez Ethem'in ısrarlı takibi sonucunda muharebeye girmek zorunda kaldı. Çatışmayı kaybettikten ve 10 kadar ölü verdikten sonra kaçtı.¹⁰³

Mali destek sağlayarak destek veren İngiliz birlikleri, İkinci Anzavur Ayaklanmasında örgütü genişletme adımları atmıştır. Bu süreçte Çerkez Ethem ve adamları 16 Nisan 1920 tarihinde Susurluk'un Yahyaköy çevresinde isyancılar ile karşılaşmış, yoğun geçen çatışmalar neticesinde isyancılar dağıtılmıştır. 19 Nisan 1920'de Karabiga'ya kaçan Ahmet Anzavur, İngiliz gemisi ile İstanbul'a gitmiştir.¹⁰⁴

Çerkez Ethem yapılan muharebeler sonucu yolladığı raporda Anzavur'un Bandırma'dan vapura binerek kaçtığını, askerlerin vapur hareket ettiği esnada kaçamaya çalışanlara ateş ettiklerini yazdı. Çerkez Ethem telgrafına şöyle devam etti:

«...Bandırma Anzavur mel'unun bu havalide yalan yere iftira sureti ile Padişah'a istinat ettiğini söyleyerek icra etmediğini zulüm ve itisaf gasp etmediği mal ve menal ve irtikab etmediği cinayat kalmamıştır. Kuva-yı Tedibiye Bandırmayı abluka ettiği esnada bu canilerin firarını teshil etmek üzere İstanbul'da iki Osmanlı gambotu gönderilmiş olması ve bu suretle kaçırılan canilerle merkezi hilafet namına himaye edildikleri fikri efkârı umumiye üzerinde büyük bir su-i tessir hâsıl etmiş ve mel'unun istinat ettiği iftiraya kanaat hâsıl etmek derecelerine gelmekle bütün bu havalinin galeyanda olduğu ve gayr-i meşru kabilenin alet-i icraiyesi olan bu gibi canilerin himaye edilmemesi telgrafla mabeyni hümayuna bildirilmesi umumen mukarrer ise de vesait muhabere mevcut olmadığı cihedle bu cihedin delalet ve teminine himmetlerini bu ahali havalisi namına rica ederim.

21 Nisan 1336

Umum Kuva-yı Tedibiye Kumandanı

Edhem'»¹⁰⁵

¹⁰² Cebesoy, a.g.e., 384-385

¹⁰³ Apak, a.g.e., s.21

¹⁰⁴ Baytok, a.g.e., ss.100-101

¹⁰⁵ TİTE, KN:24, BN:20

Çerkez Ethem 25 Nisan'da ağabeyi Tevfik Bey idaresindeki kuvveti de tek tük çeteleri ortadan kaldırması için Lâpseki ve Karabiga'ya yolladı. İsyancılar Akbaş Cephanesi baskınında hizmeti geçen Burgaz nahiyesi müdürü Reşadeddin Bey'i öldürmüşlerdi. Arnavut İzzet ve Laz Mehmet çeteleri de Lâpseki halkına huzur vermiyordu. Tevfik Bey Arnavut Rahman ve arkadaşlarını kendisine kılavuz olarak Lâpseki'ye hareket etti. Lâpseki eşkıyaları Tevfik Bey'in geleceğini haber aldıklarında, kaçmak yerine teslim olmayı kabul ederek, Tevfik Bey'i Çardak yolunda karşılamışlardı. Bu hareketleri Tevfik Bey'in hoşuna gitmişti. Fakat gece yarısı Tevfik Bey'in affettiği eşkıyalar gece yarısı Çardak nahiyesindeki halktan zorla para toplamaya başlamışlardı. Sabahleyin Çardak nahiyesinden bir heyet durumu Tevfik Bey'e aktarmıştır. Çetecileri bir araya toplayan, kaçan olursa vur emrini veren Tevfik Bey, gece yapılan rezaleti gerçekleştiren 15 kişiyi meydandaki çınar ağaçlarına asarak idam etmiştir¹⁰⁶

Kuva-yı İnzibatiye hareketinden de sonuç alamayan Ahmet Anzavur, İstanbul'a kaçtıktan sonra Biga'ya geri döndü ve Biga'da 5 Nisan 1921 tarihinde bir çeteci tarafından öldürüldü.¹⁰⁷

Milli Mücadelenin en sıkıntılı zamanlarında özellikle saray çevresinin ve Padişahın, daha sonra da İngilizlerin önemli destekler alan Anzavur isyanları bu şekilde hüsrarla sonuçlanmış oldu. İngiliz Yüksek Komiserliğinin 1920 senesi yıllık raporunda Ahmet Anzavur ile ilgili şöyle denmektedir.

“Marmara'nın güneyinde Milli Mücadele karşıtı eylemlere imza atmış olmasına rağmen çok da olumlu sonuçlar elde edememiş olan, fakat merkezi hükümetin ve Müttefiklerin desteği ile daha başarılı olabileceği umulan Çerkez lider Ahmet Anzavur'un teşvik edilmesi yoluyla ve İzmit merkezli düzenli askeri operasyonlarla bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu çabalar kısa süreliğine başarı sağlamış ise de, genelinde üzücü sonuçlara sebebiyet vermiştir.”¹⁰⁸

¹⁰⁶ Zühtü Güven, Anzavur İsyanı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1965, s.70-71.

¹⁰⁷ BOA, DH. KMS. /60-10 -0.

¹⁰⁸ Ali Satın, İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye-1920, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010, s.49.

Mustafa Kemal Paşa T.B.M.M. kürsüsünden Ahmet Anzavur'un yol açtığı sıkıntılı durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Meselâ cümlemizce malûm olan Anzavur vaziyetini hatırlayabilirsiniz. Anzavur epeyce zamandan beri İngilizlerin parası ile silâhı ile teşviki ile ve bittabi İstanbul'da mahiyet ve ahlaklarını arzetmeğe çalıştığım kimselerle müştereken icrayı faaliyet ediyordu. Millet tarafından bir kaç tedi edildi ve fakat büsbütün imhakâr tedbir alınmak istenilmedi. Kendisinin cehline atfedilerek fazla bir şey yapılmayı gayri müstel-zim gibi tasavvur edildi. Fakat son vak'a esnasında Anzavur yine en büyük düşmanların pişdarı olmak üzere, malûmu âliniz olduğu gibi, Biga'da göründü. Toplayabildiği eşkıya ile Günan'ı [Gönen] zaptetti. Bandırma'yı zaptetti. Şarka doğru yürüdü. Balıkesir'i zaptetti. Bursa'yı tehlikeye duçar etti. Düşman ve Yunan karşısında bulunan kuvvetlerimizin arkasını tehdit etti ve sağ cenahı ile Yunanlılarla tevhidî harekât etti”¹⁰⁹

2.1.4. ŞEYH EŞREF İSYANI (6 AĞUSTOS 1919- 1 OCAK 1920)

Bayburt'un 20 Km. kuzeybatısında bulunan Hart nahiyesinde, Şeyh Eşref adlı bir yobaz, 1908 yılında özel bir tarikat kurmuş ve şeriat perdesi adı altında halkı kandırmış ve bu bölgede nüfuz sahibi olmuştu. Ermeniler, bu fırsatı derhal değerlendirmiş ve bölgedeki 15. Kolordu birliklerinin gerisinde bir tehdit oluşturmak için Şeyh Eşref'i her yönden desteklemişlerdi. Bölgede hiçbir otoriteyi kabul etmediğini belirten Şeyh Eşref, devlet memurlarını dinsizlikle suçlamış ve sadece kendi emirlerinin geçerli olacağını açıklamıştı. Yola getirilmek üzere gönderilen iyi niyet heyetleri de bir sonuç alamamıştı.¹¹⁰

Binbaşı Nuri, 50 kişilik bir müfreze ile Hart'a gönderildi. Ancak Binbaşı Nuri, Hart'a geldiğinde Şeyh Eşref'in orada olmadığı ve sabahleyin geleceği söylendi ve gece köyde kalmaları istendi. Erler misafir edilmek üzere evlere dağıtıldılar. Bu esnada müritleriyle Hart'a dönen şeyh, halk ile birlikte erlerin silahlarını topladı ve müfreze komutanı Binbaşı Nuri'yi şehit etti.¹¹¹

Bu olay üzerine 60 kişilik ayrı bir müfreze daha gönderildi. Ancak bu müfreze de tuzağa düşürülerek esir edildi. Şeyh Eşref bu başarıları üzerine “*Sahib-i Şeriat*

¹⁰⁹ Mehmet Kıbil, Milli Mücadele Döneminde İç İsyancılar, Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi, 2018, s.11.

¹¹⁰ İsmet Görgülü, Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi, Kastaş Yayınları, İstanbul 1985, s.131

¹¹¹ Görgülü, a.g.e., s.132

olduğunu, Allah tarafından gönderildiğini ve bütün kâinatla harp edeceğini” kapsayan bildirimleri çevre köylere dağıttı ve Cuma günü camide adına hutbe okuttu. Kendini ahir zaman peygamberi ilan eden Şeyh Eşref ayaklanmasının sona erdirilmesi için 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa 9. Tümen Komutanı Yarbay Halit’i ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. 9. Tümen birlikleri bölgeyi kuşattılar. Kendisine peygamber süsü veren ve kurşun işlemediğini iddia eden Şeyh Eşref’in ve yanındakilerin bir top mermisi ile paramparça olması sonucu isyancıların ümitleri sönmüş ve kısa zamanda teslim olmuştur.¹¹²

Kazım Karabekir olayı şöyle anlatmaktadır. 6 Ağustos 1919’da Bayburt kaymakamı Hart nahiye müdürünün ve Bayburt kadısının, Şeyh Eşref’in Şiilik telkinleri yaptığı hakkındaki şikâyeti vilayete geliyor. Vilayet ehemmiyet vermiyor.

6 Aralık 1919’da Hükümetin gücünü göstermek için gönderilen jandarmalar ve onları takviye eden elli kişilik müfreze Şeyh Eşref, baskın yaparak silahlarını alır. Aynı gece civar bir köyde bulunan 60 er ve dört makineli tüfekten ibaret makineli tüfek bölüğünü basarak makineli tüfeklerini alır, subay ve erlere iman yenilettirerek günlerce ibadet ve zikrettirilir. İşte Erzurum’a geldiğim zaman karşılaştığım mühim bir hadise.¹¹³

Mustafa Kemal Paşa’ya göre bu hadise Damat Ferit ile mücadele edilirken Anadolu’nun doğusunda bir sahte peygamberin ortaya çıkardığı önemli ve kanlı bir olaydır. Bayburt’a 4 saat uzaklıkta Hart kasabasında bulunan Eşref namında bir şeyh Şiilik telkinatında bulunmuştur. Bundan etkilenen Bayburt müftü ve âlimleri Eşref namındaki şeyhi çağırarak sorguya çekmek için oluşturdukları bir heyeti Hart’a göndermişler ve yerel hükümet adına şeyhi davet etmişlerdir. Şeyh bu davete icabet etmemiştir.

Bunun üzerine yerel hükümet 50 kişilik bir müfreze göndermiş bundan tamamen rahatsız olan şeyh müritleriyle beraber müfrezenin silah ve mühimmatına el koymuş, er ve subaylarını esir ve bazılarını da şehit etmiştir. Bu olay üzerine çevreden bir kısım askeri birlikler Bayburt’a sevk olunmakla beraber sorunun kan dökülmeden sulh yoluyla hallolması tercih edilmiştir. Şeyh nezdine ulema ve ümeradan oluşan birkaç heyet gönderilmiş, hükümete itaati için nasihatlerde bulunulmuştur. Yaklaşık 16 gün

¹¹² Görgülü, *a.g.e.*, 132

¹¹³ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s.183

bu şekilde kaybedilmiştir. Son defa görüşmek için giden Erzurum kadısı, heyetinin de ricası Şeyh Eşref üzerinde etkili olamamıştır. Bilhassa şeyh gelen heyete hitaben “Hepiniz kâfirsınız. Kimseyi tanımam, itaat etmem. Harp edeceğim. Allah bana şeriat ilanına memursun dedi.” şeklinde bir uyarı vermekle ve köylere “Sahib-i Şeriat, Mehdi-i Muntazır” imzalarıyla bir takım beyannameler göndermek sureti ile halkın manevi duygularını kandırıp ve kendisine katılmalarını sağlayarak isyan etmiştir. Bunun üzerine bizzat Bayburt’a gelip 9. Fırka’nın kumandanı alan Yarbey Halit Bey 25 Aralık 1919 günü yeterli kuvvetle Hart’a hareket etmiştir. Şeyh topladığı asilerle müdafaaya karar verdiğinden topçu ve piyade kuvvetleriyle çarpışmaya ihtiyaç hâsıl olmuştur. Bu esnada şeyhin müritlerinden bazıları da Hart’a yardım etmek üzere çevre köylerde toplanmışlardır. Nihayet Kaymakam Halit Bey’in doğrudan doğruya Bayburt’tan gönderdiği 1 Ocak 1920 tarihli telgrafında belirttiği üzere Hart meselesi yalancı peygamberin ve oğullarının ve müritlerinin bazılarının öldürülmesi ve Hart’ın teslimiyle sonuçlanmıştır.¹¹⁴

2.1.5. DÜZCE-BOLU İSYANLARI

BİRİNCİ DÜZCE AYAKLANMASI (13 NİSAN – 31 MAYIS 1920)

13 Nisan ve 31 Mayıs 1920 tarihinde gerçekleşen Birinci Düzce Ayaklanması, Düzce ve Bolu bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu bölgede ortaya çıkan isyanlarda hilafet ve şeriatın savunulması esas alınmış ve bunun haricinde Çerkezlik davası da güdülmüştür.¹¹⁵

Birinci Anzavur ayaklanması sırasında Sadrazam Ali Rıza Paşa Hükümeti işbaşında bulunuyordu (2 Ekim 1919-3 Mart 1920). Mustafa Kemal Paşa’nın görüşlerine uygun bir biçimde sadrazamın, Kuvay-ı Milliye’yi tanınması ve Amasya mülakatını gerçekleştirilmesi (20-22 Ekim 1919) milli mücadelenin en önemli gelişmeleri arasında yer aldı. Sadrazamın Anzavur’u destekler bir uygulaması görülmedi. Tam aksine asi lidere karşı askerî ve mülkî erkânın işbirliğinin sağlanmasına önem verdi.¹¹⁶

¹¹⁴ Alaattin Uca-Aytunç Ülker, Bayburt’ta Şeyh Eşref İsyanı, Akademik Bakış, C. 10, Sayı 19, Bayburt 2016, ss.87-88.

¹¹⁵ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s.175.

¹¹⁶ BOA., BEO., No.345.166, Sıra No: 36.

Balıkesir ve Bursa civarında Ahmet Anzavur harekâtının devam ettiği sıralarda Hendek ve Düzce’de bazı kıpırdanmalar oldu. TBMM’nin açıldığı günlere rastgelen isyan sırasında gelen haberler Ankara’yı huzursuz ediyordu. Düzce’de Abaza ve Çerkezlerden oluşmuş isyancılar Ömer Efendi köyünde hazırlıklarını yaparak Düzce’yi bastı. Hükümet görevlileri öldürüldü, Bolu Mutasarrıfını kandırarak tutukladı, hapisaneleri boşalttı. Askerler ve hükümet memurları hapsedildi. Asiler ilçeye hâkim olduktan sonra isyanın elebaşlarından Berzeg Sefer kaymakam, Maan Ali jandarma komutanı, Düzce ileri gelenlerinden Vahap iâşe ve ikmalci, Koç Bey’de belediye başkanı olmuştur.¹¹⁷

Düzce, Bolu bölgesinde yaşayan Çerkezlerin ileri gelen ailelerinin Osmanlı Sarayı ile yakın ilişkilerde olması, Milli Mücadele döneminde Anadolu hareketine katılımı olumsuz etkilemiştir. İstanbul Hükümeti’nin ulusal direniş konusunda Çerkez ve Abazaları kışkırtması, Milli Mücadele davasının İttihatçıların devamı olduğu yönündeki algının yaygınlaştırılması; isyanların ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹¹⁸

Ömer Efendi Köyü çevresinde silahlı toplanan Çerkez ve Abazalar, Düzce’deki Mahmut Nedim’in Güvenlik Müfrezesine saldırmış ve Düzce’ye egemen olmuştur. Yeni kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu bölgedeki isyan harekâtının tehlikeli boyutları ulaştığını fark etmiştir. Bu yüzden Muvakkat İcra Vekilleri Heyeti (Geçici Yürütme Kurulu) bölgeye askeri birliklerle beraber halkı yatıştırmak için Ankara’dan Hüsrev Gere, Adapazarı’ndan da Sait ve Kazım Beyler başkanlığında birer “Nasihât Heyeti” gönderilmiştir. Ancak bu heyet başarılı olamamış, Sait Bey ve Kazım Bey öldürülmüştür. Bu yüzden Çerkez Ethem birlikleri ve diğer Kuva-yı Milliye birlikleri Düzce bölgesine yollanmış, Ali Fuat Paşa ile Refet Bele isyanı bastırmak ile görevlendirilmiştir.¹¹⁹

19 Nisan’da Geyve’den yola çıkan Mahmut Bey aynı gün Adapazarı’na geldi. Adapazarı’nda halk dükkânlarını kapatmış endişe içinde bekliyordu. İlçenin İstanbul ile olan irtibatı kesildi. Mahmut Bey 21 Nisan akşamı Hendek’e geldi. Hendek’te halk dükkânlarını kapatmıştı. Mahmut Bey halkı tellaklar vasıtasıyla hükümet konağı önüne davet etti. Fakat gelen olmadı. Hendek ahâlisinin bir kısmı civar köylere

¹¹⁷ Sofuoğlu, *a.g.e.*, s.339.

¹¹⁸ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, Kemer Yayınları, İstanbul 1998, ss.117-118

¹¹⁹ Esengin, *a.g.e.*, ss.117-118

giderek; “*Bolşevikler Hendek’i bastı, kadın ve kızlarımızı çırılçıplak hamamlara doldurdular, Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir, Allah’ını seven Hendeğe koşsun*” diyerek propagandaya başladı. İsyancılar 25 Nisan 1920’de Yarbay Mahmut Bey’i¹²⁰ pusuya düşürerek şehit etti. Mahmut Bey’in Kurmay Başkanı Sami Bey, yaveri ile birkaç subayda şehit düşenler arasındaydı. 24. Tümen asiler tarafından tamamen dağıtılarak, topları ve tüfekleri alındı.¹²¹

23 ve 31 Mayıs 1920 tarihlerinde Birinci Düzce Ayaklanmasının bastırma harekâtı başlatılmıştır. 26 Mayıs 1920’de Çerkez Ethem birlikleri ile Düzce bölgesini ele geçirmiş, isyanın elebaşları yakalanmış ve 53 tane isyancı idam edilmiştir. Aynı tarihte Refet Bele birliklerinin Bolu bölgesine girmesi ve 31 Mayıs’ da Gerede bölgesindeki isyancıların geri püskürtülmesi ile Birinci Düzce Ayaklanması sonlanmıştır.¹²²

İKİNCİ DÜZCE AYAKLANMASI (19 TEMMUZ – 23 EYLÜL 1920)

Birinci Düzce Ayaklanmasının bastırılmasından sonra Yozgat bölgesinde yaşanan şiddetli isyanlar, Düzce bölgesinden kaçan isyancıların yeniden hareketlenmesine yol açmıştır. Çünkü isyanı bastıran Çerkez Ethem’in Binbaşı Çolak İbrahim ile Yozgat bölgesine gitmesi, düzenli ordu birliklerinin de Yunan saldırılarını karşılamak için cephelere gönderilmesi; dağıtılan isyancıların toparlanmasını kolaylaştırmıştır.¹²³

Bölgedeki isyancıların sayısı Karasu Rumlarının da katılımıyla 1000’i aşmıştır. Nihayet 8 Ağustos’ta 300 kadar isyancı tıpkı birinci ayaklanmada olduğu gibi Düzce’yi kuşatmış ve Kaymakam vekili Abdülkerim Bey’i, Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Turgut’u, Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Rasim’i ve komutanlığa ait diğer subay ve erlerin hepsini tevkif etmişlerdir. Damat Ferit Hükümeti’nin de geniş teşvikleri sonucu harekete geçen isyancılar, ayaklanma sebeplerini, Çerkez ve Abazaların Kuva-yı Milliye tarafından yok edileceklerine

¹²⁰ Milli Mücadele’nin şehit tümen komutanıdır. 1880’de doğmuş, 1914’te Harp Akademisini bitirmiştir. Balkan ve I. Dünya Savaşlarında hizmet etmiştir. 21 Nisan 1920’de şehit edildi. Cemal Kutay, Ege’nin Kurtuluşu, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981, s.22

¹²¹ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Alfa Yayınları, Ankara 1997, s.297

¹²² Turan, *a.g.e.*, Ankara 1992, s.176

¹²³ Yunus Koyal, Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.82

bağlamışlardır. Onlara göre Kuva-yı Milliyeciler, Çerkez ve Abazaları öldürecek; kadın ve kızlarını cariyeye gibi kullanacaklardı¹²⁴

İkinci Düzce Ayaklanmasında Çerkez ve Abazalar, tekrardan Hendek bölgesini kazanmak, sonrasında İzmit ile bağlantı kurarak Yunanlılar ile birleşmeyi hedeflemiştir. Böylece kendi menfi çıkarları ve geleceklerini Milli Mücadele'den sıyrıp, garanti altına alacaklardı.¹²⁵

Bu gelişmeler üzerine birinci ayaklanmada oluşu gibi 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa tarafından etkin tedbirler devreye sokulmuştur. Bu amaçla Ali Fuat Paşa, isyancıların İzmit'teki İngilizler ve Kuva-yı İnzibatiye 'den arta kalanlarla irtibat kurmalarını önlemek için özellikle Adapazarı ve Sapanca mıntıkasında ve diğer bölgelerde ek tertibat almıştır. Daha sonra Eskişehir, Uşak, Yozgat ve diğer civar bölgelerden takviye kuvvetlerin gelmesiyle 18 Ağustos'ta başlayan harekâtla verilen mücadeleler sonunda asiler yok edilme noktasına gelmişlerdir. Hendek istikametinde yapılan bu harekât üzerine Düzce Abazaları yaptıklarından pişmanlık duyduklarını belirterek bağışlanmalarını istemiştir. Fakat Hendek'te toplanan Abazaların itaate yanaşmamaları, hatta o sırada Bolu'dan Düzce'ye doğru gelmekte olan mürettep tümene karşı cephe almaya girişmeleri üzerine Binbaşı Şerif komutasındaki tedip kuvvetlerini, Düzce'de toplanan Kuva-yı Seyyare ile birlikte 26 Ağustos'ta Hendek'teki asiler üzerine göndermiştir.

Girişilen bu harekât sonucunda Binbaşı Şerif komutasındaki tedip kuvvetleri ile İbrahim Bey komutasındaki ikinci Kuvay-ı Seyyare birlikleri 28 Ağustos'ta Hendek'i işgal etmişlerdir. Aynı zamanda bu bölgedeki asilere bir hayli ölü ve yaralı kayıp verdirilmesi Düzce'deki asilerin moralini bozmuş, bunun sonucunda isyancılar yeniden teslim olma noktasına gelmişlerdir. Bu sırada Ali Fuat Paşa da asilerle anlaşmak için aracılar göndermiştir.¹²⁶

Çerkez ve Abazalardan oluşan isyancı birlik 8 Ağustos 1920'de Düzce'yi ele geçirmiştir. Bunun üzerine Ankara, Eskişehir, Bilecik ve Uşak bölgelerinden destek birlikler yollanmıştır. Takviye birliklerini yenemeyeceğini anlayan isyancılar geri

¹²⁴ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.III, Türkiye Vakıflar Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1991, s. 127.

¹²⁵ Kobal, *a.g.e.*, s.82

¹²⁶ Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 401-402

adım atmaya başlamıştır. Bu süreçte Abaza başkanlarıyla görüşmek üzere yolladığı araçlarında olumlu katkıları olmuştur.¹²⁷

Bu esnada görüşmeler sürerken Çolak İbrahim Bey'in kuvvetleri Düzce'ye girerek kontrolü ele geçirmiştir. Bu suretle 19 Temmuz'da Nüfren'de başlayan ve onu takiben Düzce'ye yayılan İkinci Düzce ayaklanması 23 Eylül'de tamamen kontrol altına alınmıştır.¹²⁸

2.1.5. YOZGAT İSYANI (15 Mayıs-30 Aralık 1920)

Yozgat bölgesindeki halkın bir kesimi Milli Mücadele Hareketine destek verirken, diğer bir kısmı ise bu harekete muhalif bir yaklaşımı benimsemiştir. Yozgat isyanları arasında en dikkat çekenler Postacı Nazım Olayı ve Çapanoğlu İsyanıdır.¹²⁹

Yozgat bölgesinde meydana gelen isyanların temel nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Padişah ve Halifeye dini ve geleneksel bağlılık,
- Halifelğe bağlılıktan çıkar elde etmeye çalışan İtilaf Devletleri'nin Milli Mücadeleye yönelik kışkırtıcı propagandaları,
- İtilaf ve Hürriyet Fırkası'nın Mustafa Kemal Paşa taraftarlarını İttihatçı olmak ile suçlaması,
- Milli Mücadelenin amacının Bolşeviklik olduğunun ileri sürülmesi,
- Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasıdır.¹³⁰

Yozgat'ta milli harekete karşı koyma 1919 sonlarında başladı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Yozgat Şube Başkanı Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celal TBMM'yi kanuna aykırı ve padişaha karşı saymaktaydı. Çapanoğulları Yozgat'ta isyana hazırlanırken ilk ayaklanma Sivas'ın batısındaki Yıldızeli civarında başladı. Posta nakliye işlerinde açık veren ve kovuşturmadan kurtulmak için firar eden Hüseyin ile Postacı Nazım birleşerek hilafet ordusu kurmaya başladı. İsyancılar bazı Çerkez köylerinden yardım gördü. Düzce'den kaçan Çerkezler de isyancılara katıldı. Mayıs ortasında Yıldızeli batısındaki Sulusaray'a gönderilen tabur baskına, Yıldızeli'ne gönderilen tabur tecavüze uğradı. Artuva'ya gönderilen tabur ise pusuya uğradıktan sonra kasabaya sığındı. Bölgedeki Aleviler ise genelde hareketlere katılmıyorlardı. M.

¹²⁷ Mehmet Özdemir, Mustafa Kemal Paşa'nın Emrinde Samsun'dan Sakarya'ya: Refet Paşa, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.112

¹²⁸ Esengin, *a.g.e.*, İstanbul 2006, s. 151-152

¹²⁹ Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Ankara 2007, ss.583-584

¹³⁰ Çelik, *a.g.m.*, ss.583-584

Kemal Paşa Alevileri uyarmak için Mucur As. Şb. Bşk. aracılığı ile Alevi Dedesi Çelebi Efendi'yi harekete geçirmek istedi. Hastalığını bahane eden Çelebi isyan karşısında tarafsız kalmak istedi.¹³¹

Çapanoğulları Yozgat'tan Ankara'ya gönderilecek milletvekillerinin seçimine mani olmak istedi. TBMM'ye üye seçimi için belediyede yapılan toplantıda Celal ve Edip, meclisin ve yapılacak seçimin kanuna aykırı olduğunu, bu durumun padişahlık iddiası ile Padişah'a ve Hilafete karşı isyan olduğunu söylediler. Çapanoğulları aralarında 30 kadar imza toplayarak Ankara Mutasarrıflığına telgraf yolladı. Ankara'da toplanacak TBMM'nin, padişahın isteklerine ve kanunlarına aykırı olduğunu söyledi. Ankara Mutasarrıfı Yahya Galip Bey gerekli tedbirleri almadığı için iş çığırından çıktı.¹³²

İsyanın elebaşlarından Halit Bey, yalnız başına birçok eksikliği tamamladı. Artova ve Yenihan asilerinden aldığı kuvvetle güçleri arttı ve adamlarını çoğalttı. Kardeş ve akrabalarından bazıları kendisine katıldı.¹³³

Çapanoğlu olayından haberdar olan Mustafa Kemal Paşa tatsız olayların çıkmasına mani olmak maksadıyla, Süleyman Sırrı ve Madenli Rıza Beylerden oluşan nasihat heyetini Yozgat'a göndermeye karar verdi. Heyetle Çapanoğulları arasında yapılan toplantıdan sonuç alınamayınca hükümet Çapanoğullarının tutuklanarak Ankara'ya sevk edilmesini istedi.¹³⁴

Ankara çevresinde bulunan kuvvetlerin Düzce'de isyancılar ile uğraşması, Sivas'taki Üçüncü Kolordunun önemli bir bölümünün Pontusçuları takip etmesi, diğer kuvvetlerinde ancak iç güvenliğe yetmesi nedeniyle isyan bastırılmadı. Bunun üzerine İsmet Bey Kazım Karabekir'e hemen bir telgraf çekerek, ayaklanmanın bastırılması için süvari birliği istediye de Doğu'da devam edegelen Ermeni sorunu yüzünden bu birlik gönderilemedi. Asiler 16 Haziran'da Alaca üzerine yürüyerek ele geçirdi. Çevre köy ve kasabalardaki halk endişeye düşmeye başladı. 17 Haziran'da Trabzon Milletvekili Rıza Bey ve Hüsrev (Gerede) Bey TBMM'ye telgraf gönderdi. Bu telgrafta isyanın tek nedeninin, Ankara Valisi Yahya Galip Bey'in idaresizliği ve belki de tertiplemediği fesat olabileceğini belirtmişti.¹³⁵

¹³¹ Fahri Belen, a.g.e., s.205

¹³² Necati Fahri Taş, Milli Mücadele Döneminde Yozgat, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987, s.40-41

¹³³ Halis Asarkaya, Ulusal Savaşta Tokat, Tokat Basımevi, Tokat 1936, s.119

¹³⁴ Asarkaya, a.g.e., s.119

¹³⁵ Asarkaya, a.g.e., s.119

Çerkez Ethem Düzce İsyanı'nı bastırdıktan sonra kuvvetlerini önce Eskişehir'e daha sonra Salihli bölgesine sevk etmek istedi. Yozgat İsyanı'nı bastırması için Ankara'ya çağırılınca planı birden değişti. Çerkez Ethem'in 70 subay, 2.100 rütbesiz er, 1.300 hayvan, 4 kudretli dağ topu, bir sahra topu, 8 makineli tüfekten ibaret olan Kuva-yı Seyyare'sinin Ankara'ya getirilmesi için özel bir tren gönderildi.¹³⁶

Ethem, Yozgat'a hareket etmek üzere 15 Haziran 1920'de Ankara'ya geldi. Çerkez Ethem'i istasyonda karşılayanlar arasında M. Kemal Paşa'da vardı. Çerkez Ethem gördüğü ilgiyle biraz şımarmıştı. M. Kemal Paşa, Ethem'i otomobiline alarak Ziraat Mektebi'ne götürdü. Bu okul hem Genelkurmay Başkanlığı hem de Milli Savunma Bakanlığı olarak kullanılıyordu. Ethem Ankara'daki ilk gecesini burada geçirdi. M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Bey, Çerkez Ethem ile toplantı yaparak genel durum hakkında bilgi verdi.¹³⁷

Çerkez Ethem'in yapılacak harekâtı kabul etmesiyle Kuva-yı Seyyare'nin Eskişehir'den Ankara'ya taşınması kararlaştırıldı. Kuva-yı Seyyare askerlerinin sevki 5 gün sürdü. Ankara'da millet bahçesinde Kuva-yı Seyyare mensuplarına akşam yemeği verildi. Bu yemeğin bedeli olan 20.000 kuruşu Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi karşıladı. Ankara çeşitli bölgelerden kılık ve kıyafetleri acayip Kuva-yı Seyyare askerleriyle dolup kaldı. Yozgat'a askerlerin yorulmadan taşınmaları için 90 adet yaylı araba hazırlandı.¹³⁸

20 Haziran 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın verdiği emirle isyan bölgelerinde toplanmış olan asi güçlerini dağıtıp, asayişini temin ve idame, fesat teşkilatını kökünden yok etmek, isyanın kışkırtıcılarını cezalandırmak yetkisini alan Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyare'siyle Yozgat'a hareket etti.¹³⁹

Çerkez Ethem Yozgat'ı tamamen kuşattığı esnada Çapanoğulları zorla topladıkları halka, hükümet meydanında Padişah'ın fermanını ve Dürrizade'nin fetvalarını okuyorlardı. Çerkez Ethem'in topçu ateşine başlamasıyla Çapanoğulları neye uğradıklarını şaşırды. 23 Haziran 1920'de Kuva-yı Seyyare, isyancılar ve Ermenilerle iki saat süren müsademe sonucu Yozgat'a girdi. İsyancılar Alaca ve

¹³⁶ Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Gnkur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara 1964. S.100

¹³⁷ Atay, *a.g.e.*, s.272-273

¹³⁸ Sarıhan, *a.g.e.*, s.43.

¹³⁹ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.III, MEB. Basımevi, İstanbul 1991, s.133

Köhne üzerinden kaçtı. İsyancılar 50'den fazla kayıp verdi. Çerkez Ethem isyana katıldıkları gerekçesiyle bazı Ermenilerin evlerini yaktırdı.¹⁴⁰

Çerkez Ethem Ankara'ya gönderdiği telgrafta TBMM'nin kendisine verilen görevi layıkıyla yerine getirdiğini bildirdi. M. Kemal Paşa, Ethem'i ve askerlerini Arap Seyfi Boğazi'nde elde edilen galibiyetten dolayı kutladı. Fevzi Paşa Çerkez Ethem'e bir telgraf çekerek, Yunanların yakın zamanda saldırı yapma ihtimallerinin olmadığını, bu nedenle gönül rahatlığıyla isyanı bastırmaya devam etmesinin yerinde olacağını bildirdi.¹⁴¹

Çerkez Ethem bölgede huzuru sağladıktan sonra, 27 Haziran'da Yozgat İsyanında parmağı olduğu gerekçesiyle Yahya Galip Bey'i, başkanlığını Tevfik Bey'in yaptığı harp divanında yargılamak üzere Yozgat'a gönderilmesini istedi.¹⁴²

M. Kemal Paşa'ya göre Çerkez Ethem'in Yahya Galip Bey meselesinde asıl derdi, Ankara Hükümeti üzerinde otorite kurmaktı. M. Kemal Paşa'nın Yahya Galip Bey'i, yani Ankara Hükümeti'nin kudretini, Çerkez Ethem'e ezdirmeye niyeti yoktu.¹⁴³

Çerkez Ethem'in Yahya Galip Bey'e olan esas kızgınlığı Ankara'da bulunduğu sırada yeterince iltifat göstermemesiydi!¹⁴⁴

Çerkez Ethem ve Tevfik Bey, Yahya Galip Bey'in Yozgat'a gönderilmesi noktasında ısrarlarına devam etti. Durumun kötüye gittiğini fark eden M. Kemal Paşa, Reşit Bey'e başvurdu. Paşa, Bursa'da bulunan Reşit Bey'in Ankara'ya gelmesini istedi. Reşit Bey'e durum izah edildikten sonra, kardeşlerinin bu inattan vazgeçmesi için aracılık yapması istendi. Reşit Bey, Çerkez Ethem'i makine başına çağırarak, memleketin içinde bulunduğu durumu göz önüne almasını istedi. Sonunda Çerkez Ethem ikna oldu ve mesele kapandı.¹⁴⁵

Yozgat isyanını başarıyla sonuçlandıran Çerkez Ethem'in Kuva-yı Seyyaresi o sıralarda Yunan ilerlemesi karşısında tekrar Yunan cephesine gönderildiler. Bununla birlikte isyana katılan asiler de Ankara'dan af dilemişler idi. Çerkez Ethem'in bu affa karşı çıkmasına rağmen Ankara, 15 gün süre vererek af dileyenleri affetti.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Bardakçı, *a.g.e.*, s.231

¹⁴¹ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Ankara 1964, s.103

¹⁴² Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da defterdarlık, Ankara Vali Vekilliği görevlerinde bulundu. TBMM'nin I. II. ve III. dönemlerinde Kırşehir milletvekilliği yaptı.

¹⁴³ Çerkez Ethem, *a.g.e.*, s.54

¹⁴⁴ Yakın Tarihimiz, C.4, s.25

¹⁴⁵ Çerkez Ethem, *a.g.e.*, ss.55-56

¹⁴⁶ BOA, 30-18-1-1/1-5-10.

İsyanın bastırılmasından ardından 22 Temmuz 1920’de bakanlar kurulunda alınan kararla, Çapanoğullarından hükümet tarafına geçmek isteyenlere 15 gün mühlet verildi. Önceden isyan ettikleri gerekçesiyle tutuklananlar hükümete sığınmış sayılamayacağından aftan yararlanamadı. 18 Ağustos’ta Çapanoğullarından Celal ve diğer Çapanzadelere yardımda bulunanların Yozgat’a dönüşlerine izin verilmedi.¹⁴⁷

Çapanoğulları 1921 yılında çıkan affa kadar kaçarak saklandıkları Aziziye’de kaldılar. Hükümet Yunan meselesinden dolayı Çapanoğullarının üzerine fazlaca gitmek istemedi. Daha sonra alınan kararla İstanbul’da zorunlu ikamete mecbur bırakıldılar¹⁴⁸

Ankara’da kurulacak yeni meclisin oluşumları, İstanbul Hükümeti’ne yakınlığı ile bilinen İngilizleri rahatsız etmiştir. Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasının ardından Yozgat bölgesindeki isyanlar Osmanlı Sarayı tarafından arka planda desteklemiştir.¹⁴⁹

2.1.6. KUVAY-I İNZİBATİ HAREKÂTI (18 NİSAN – 14 HAZİRAN 1920)

Kuvay-ı Milliye hareketinin gündün güne kuvvetlenmesinden ve memleket sathına yayılmasından endişelenen Damat Ferit Paşa hükümeti, “*1. İdare-i Örfiyye Divan-ı Harbi*” M. Kemal Paşa ve Kuvay-ı Milliye liderlerini gıyaben ölüme mahkûm etmişti.¹⁵⁰

Endişelerinden dolayı yurttan meydana gelen gelişmelerden sonra Damat Ferit Hükümeti, gerekirse halkın oluşturduğu Kuvay-ı Milliye adlı bu ordu birlikleri ile çarpışabilecek yeni bir askeri teşkilata ihtiyaç duymakta idi. Kuvay-ı Milliye’ye karşı mücadele edecek orduyu kurmak üzere en çok Damat Ferit Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Nemrut Mustafa Paşa ve Kiraz Hamdi Paşalar çaba sarf etti.¹⁵¹

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck ile görüşen Damat Ferit Paşa, milli hareketi bastırmak amacıyla iktidara geldiğini belirterek, bu gayeye ulaşmak için

¹⁴⁷ Çerkez Ethem, a.g.e., s.57

¹⁴⁸ Çerkez Ethem, a.g.e., s.57

¹⁴⁹ Çelik, a.g.m., ss.583-584

¹⁵⁰ Samim N. Tansu, İki Devrin Perde Arkası, Nokta Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.353

¹⁵¹ Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılması, T.T.K. Basımevi, Ankara 2001, s.262

İngilizlerden yardım talep etmekte idi. Bu şekilde İngilizlerden desteğini sağlayan hükümet, Kuvay-ı İnzibatiyeyi kurmak için hemen harekete geçti.¹⁵²

5 Nisan 1920’de yeniden kabinesini oluşturan Damat Ferit Paşa, Milli Mücadele’nin önüne geçmek için Kuvayi İnzibati Harekâtı düzenlemiştir. Hilafet Ordusu adıyla da bilinen Kuva-yı İnzibatiye, yarı-resmi askeri bir örgüttür. Süleyman Şefik Paşa’nın komutanlığında 3 piyade alayı ve 1 topçu taburundan meydana gelmiştir.¹⁵³

18 Nisan 1920 tarihinde İstanbul Hükümeti, yeni bir hıyanetin ve düşmanların işine yarayacak yeni bir aşağılık davranışın örneğini veriyordu. Çıkardığı bir kararname ile:

*“Devlet kanunlarını uygulayan, Hükümet memurlarını zor kullanmak ve memuriyetlerini yürütmeye engel olan ve Kuvayı milliye adını taşıyan erbabi şekaveti (eşkiyaları) tenkil için Kuvayı İnzibatiye kurulmuştur.”*¹⁵⁴

Bu kuvvet, inzibat kuvvetleri, devletin zabıta güçlerinin yardımcısı olacaktır. Aynı zamanda bu kuvvet devletin silahlı güçleridir. Bu teşekkül, Harbiye ve Dâhiliye Nezareti’ne bağlı olacaktır. Buraya intisap edecekler, yemin edeceklerdir. Kuvay-i İnzibatiye, subayları ile birlikte 250 mevcutlu bölüklerden oluşacak ve 4 bölük 1 tabur, 4 tabur 1 alayı teşkil edecektir. Subaylar muvazzaf, emekli ve gönüllülerden atanacaklardır.¹⁵⁵

Kuvayı İnzibatiye adı verilen bu askeri örgüt 18 Nisan 1920’de oluşturulmuştur. Ancak bu girişim doğru algılanabilmesi için öncesinde yaşanan olayları incelemek gerekmektedir. 11 Nisan’da Şeyhülislam Dürrizade El Seyyid Abdullah Efendi’nin fetvası ile Mustafa Kemal Paşa ve onunla beraber olanların öldürülmelerinin İslam dinine göre caiz olduğu ilan edilmiş, buna karşı olarak Ankara da Börekçizade Mehmet Rifat Efendi’nin fetvasıyla (16 Nisan 1920) haklılığını aynı zeminde kanıtlamaya girişmiştir. Bu olayların yaşanması yüzünden Ankara ve İstanbul arasında ipler kopmuş, geri dönülmez bir yolun başlangıcına zemin hazırlamıştır. İtilaf

¹⁵² Zekeriya Türkmen, *a.g.e.*, s.262

¹⁵³ Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995, ss.69-70

¹⁵⁴ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), Ankara 1974, s.64

¹⁵⁵ Hamdi Güler, Kurtuluş Savaşı’nda Albay Bekir Sami Günsav, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1994, s.162

Devletleri'nin denetimi altında bulunan silah ve cephaneler Kuvayı İnzibatiye dağıtılmıştır.¹⁵⁶

Hıyanet ordusu olan Kuvayı İnzibatiye 'ye girenlerden de düşünebilenleri ya da durumu gittikçe kavrayanlar, çoğunlukla sonradan pişman olmuşlar, birliklerinden kaçmışlar ve çarpışmalar sırasında milli cepheye geçmişlerdir. Bu kuruluşa giren gerçek subay, astsubay ve erler ise, başlangıçtan itibaren fırsat buldukça milli hareket lehine davranmakta, milli cephe yanına geçmekte gecikmemişlerdir.¹⁵⁷

Kuva-yı İnzibatiye Komutanı Şefik Paşa ile Ahmet Anzavur arasında yaşanan anlaşmazlıklar, komuta birliğinde lider sorunu yaratmış; Kuva-yı İnzibatiye'nin başına Yarbay Senai geçmiştir. Kuva-yı İnzibati Harekâtı oluşumunda temel hedef, Geyve boğaz kısmının hâkimiyetini sağlamak ve Eskişehir istikametinin yolunu açmaktır. Bu yüzden 2000 kişilik silahlı birlik ile Geyve boğazına taarruz yapılması kararı alınmıştır.¹⁵⁸

Kuva-yı İnzibati Harekâtı altında Anzavur 15.16.17 Mayıs 1920 tarihlerinde isyanlar başlatılmış, Sapanca ve Adapazarı bölgelerinde çarpışmalar gerçekleşmiştir. Ancak isyan girişimlerinde başarılı olamayan Ahmet Anzavur, 23 Mayıs 1920'de ağır bir yenilgi almıştır. 3 subay, 40 er askeri esir alınmış ve silah mühimmatlarını kaybetmiştir. 14 Haziran 1920 tarihine gelindiğinde ise Kuva-yı İnzibati Harekâtı büyük taarruz neticesinde kaçan askeri birlikler ile zayıflatılmış, sonrasında sonlandırılmıştır.¹⁵⁹

Kuva-yı İnzibati, o zaman ki milli kuvvetlerle oranla oldukça güçlü ve sayıca da çok üstün idiler. Yeterli topçu, makineli tüfeği, cephanesi, tam kadrolu birlikleri ve süvari bölüğü bulunan bu düzenli tümen, bir küçük birlik ayarında bile bir çarpışma, bir savaş vermemiş, perişan şekilde geriye çekilmişti. Oysa bu birlikler İstanbul Hükümetine büyük mali bir yük olmuştu.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Güler, *a.g.e.*, ss.69-70

¹⁵⁷ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Ankara 1974, s.65

¹⁵⁸ Cebesoy, *a.g.e.*, s382

¹⁵⁹ Türk İstiklal Harbi, *a.g.e.*, s.129

¹⁶⁰ Rahmi Apak, İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?, T.T.K Basımevi, Ankara 1990, s.165

İstanbul'a dönüşte, bu birliklerin birçoğu dağıldılar. Toplanabilen birkaç yüz kişi de Alibeyköy dolaylarında çadırli ordugâha yerleştirildi.¹⁶¹

İngilizlerin para yardımı ile Padişah ve Ferit Paşa'nın kurduğu, milli harekâtı boğmak, yok etmek için Anadolu'ya yolladıkları ihanet ordusu macerası da burada böyle bitmişti. 25 Haziran 1920'de Kuvayı İnzibatiye kuruluşunun kaldırılması için emir verilmişti.¹⁶²

Milli Mücadeleyi engellemek, ayaklanmaları desteklemek amacıyla Damat Ferit Paşa'nın İngiliz yardımıyla oluşturduğu Kuvayı İnzibatiye hareketi böylelikle fiyaskoyla neticelendi. Bu ordunun içinde görev almış olan subaylar daha sonraki yıllarda çeşitli soruşturmalardan geçti ve affedilmeyerek ordudan ihraç edildiler.¹⁶³

2.1.7. KOÇKİRİ İSYANI (6 MART-17 HAZİRAN 1921)

1920 yılı başlarında Paris Sulh Konferansında Bağımsız Ermenistan ve Kürdistan fikirlerini savunmak için Paris'te bulunan Ermeni Bagos paşa ile Kürt Şerif Paşa, Kürdistan ve Ermenistan bağımsızlıkları üzerinde anlaştılar. Bu anlaşmadan sonra Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti kuruldu.¹⁶⁴

İlk olaylarda, halkı kışkırtmada ön ayak olan Alişir 'in rolü büyüktü. Koçkiri ayaklanmasında bu adam elebaşı durumunda ve pek çok kötülüklerin de başı olarak ileri atılmıştı. Alişir, 1920 yılı Ekim ayında etrafına 150 kadar cahil kimseyi toplayıp Kemah'ın köylerine saldırıya geçmiş ve yağmacılığa başlamıştı.¹⁶⁵

Düzenli orduya geçiş ile kurulan Merkezi Ordu sayesinde ülke içinde yaşanan iç isyanların önlenmesi amaçlanmıştır. 6 Mart 1921 tarihinde başlamış olan Koçkiri İsyanı Sivas, Erzincan ve Tunceli bölgelerinde tehdit oluşturmuştur. 10 kaza ve 135 köyü kapsayan, merkezi Zara olan Koçkirililer, beş büyük kabileden oluşmaktaydı.

Bunlar:

- İbolar,
- Zazalar,
- Balular,
- Kerteliler,
- Sarular.¹⁶⁶

¹⁶¹ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, C.2, İstanbul 1990, s.152

¹⁶² Akşin, *a.g.e.*, s.153

¹⁶³ BOA, 30-11-1-0/1-4-11

¹⁶⁴ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Ankara 1974, s.260

¹⁶⁵ *a.g.e.*, s.261

¹⁶⁶ Akşin, *a.g.e.* s.260

Koçgiri Aşireti'nin büyük bir bölümü Hafik, Zara, Suşehri, Refahiye, Kemah, Kangal bölgelerinde ikamet etmekteydi. Yaklaşık 135 köyü kapsayan ve 40 bin kadar nüfusa sahiptir. Bölge halkı hayvancılıkla uğraştığından dolayı 2500 kadar silahlı mensubu vardı.¹⁶⁷

Koçkiri isyanının başlangıcında 6. Süvari Alayı'nın asker kaçaklarını yakalamaya çalışırken, baskına uğramasıyla başlamıştır. Koçkiri bölgesindeki aşiret ağalarından Mehmet Naki, Alişir, İbrahim, Mustafa, Mahmut Mansur ve Seyithan imzalı bir telgraf 8 Nisan 1921'de TBMM'ye yollanır. Bu telgrafa göre Koçkiri, Divriği, Refahiye, Kuruçay ve Kemah ilçeleri vilayete dönüştürülüp, Kürt valiler başına geçirilecekti. Ayrıca bir Türk vali yardımcısı vermek suretiyle bir idarenin kurulmasını, henüz önemli miktarda kan dökülmemişken sıkıntının halledilmesini istemişlerdir.¹⁶⁸

1 Nisan 1921'de isyanı bastırma harekâtına başlayan Merkez Ordusu'nu zor bir görev bekliyordu. Taarruzlar, ayaklanmanın düzenleyicileri ve kışkırtıcıları olan elebaşları ve onlarla beraber olanlara karşı yöneltilecek, ilişkisi olmayan halkın gönlü alınacak ve Ankara hükümeti tarafına geçmeleri sağlanacaktır.

22 Nisan 1921 tarihinde harekâtın ilk aşaması son bulduğunda isyancılar küçük gruplar halinde parçalanarak Kuzey ve Kuzeydoğu istikametine doğru kaçmışlardır. Bundan sonraki ikinci aşamada geniş çaplı takip harekâtı ile isyancıların etkinliği iyice kırılmış, 17 Haziran'da asilerin elebaşlarından Haydar Bey'in kardeşi Alişan ve 32 asi ileri geleni ile 500'den fazla asi silah bırakmışlar, bunlar muhakeme edilmek üzere Sivas'a gönderilmişlerdir.¹⁶⁹

İnönü mevkiine yapılan Yunan taarruzunda çok az önce patlak veren Koçgiri isyanı zamanlama açısından çok kritik bir dönemde İngilizlerin maddi ve manevi desteğiyle çıkarılmıştır ve Kürtçülük adına dış tesirlerin etkisiyle çıkarılan isyanların ilk basamaklarından biridir.¹⁷⁰

Milli Mücadele Dönemi'nin ayrılıkçı amaçlar güden ve TBMM Hükümetlerini en fazla uğraştıran iki ciddi ayaklanmasından birisi Pontus, diğeri ise Koçgiri'dir.

¹⁶⁷ Akşin, *a.g.e.*, s.268

¹⁶⁸ Akşin, *a.g.e.*, s.269

¹⁶⁹ Akşin, *a.g.e.*, s.269

¹⁷⁰ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Ankara 1974, s.172

Koçgiri Ayaklanmasının temelleri 1918 Mütarekesinin hemen sonrasında atılmış ve bölgede sürdürülen eylemler sonucunda gelişmiş, 1921’de zirve noktasına ulaşmış ve Merkez Ordusu’nun uyguladığı askeri harekât sonucunda da, Haziran 1921’de bastırılmış ise de, Batı Dersim yöresinde yaşayan ve aynı dinin mensupları olan asi bir halk kitlesinden kaynaklandığı için, ayaklanmanın temellerine kadar tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamıştır.¹⁷¹

2.2. KUVAY-I MİLLİyecİLERİN ÇIKARDIĞI İSYANLAR

Kuvay-ı Milliye’nin bugünkü lügat anlamı “Milli Kuvvetler”, “Milis Kuvvetler” demektir. Tarih İçerisindeki askeri anlamı ise İstiklal Savaşı boyunca Anadolu’da TBMM Hükümeti’nin düzenli orduları kurulmadan önceki askeri kuvvetin adıdır. Diğer bir tarifi ise; istilacı düşmana karşı koymak için, bölgesel olarak teşkilatlanan kuvvetler veya bağımsızlığını koruma uğruna meşru bir milli cereyan olarak, milli irade ve milletin genel desteğiyle oluşan kuvvetlerini Türk milletinin varlığında toplayan bir teşkilat olarak belirtilmiştir.¹⁷²

Kurtuluş Savaşı sırasında “Kuva-yı Milliye” deyimini dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Dar anlamda Kuva-yı Milliye deyimini, ordu birlikleri dışında bir tür gerilla savaşı ile mücadele veren, sevk ve idare merkezi bir komutanlığa bağlı olmayan silahlı gruplardır. Geniş anlamda Kuva-yı Milliye ise; “Kurtuluş Savaşı’nın bütünü, yani Milli Mücadele’yi ifade eder”¹⁷³

Direnış fikri daha İzmir işgal edilmeden yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Yunan vahşeti artmaya başlayınca Ahmet Hulusi Efendi, Hacı Süleyman Efendi, Çal Müftüsü Ahmet İzzet, Ödemişli Hacı Mümtaz, Manisa Müftüsü Âlim Efendiler Kuva-yı Milliye’nin oluşmasında etkili olmuşlardı. Yine Denizli Mutasarrıfı Faik, Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami, Muğla Mutasarrıfı Hilmi, bürokrasi kanadından Kuva-yı Milliye önderleri olurken, Albay Bekir Sami, Albay Kazım Özalp, Albay Şefik Aker, Yarbay Ali Çetinkaya, Yzb. Süleyman Sururi, Yzb. Tahir askeri birliklerin desteğini Kuva-yı Milliye ile birleştirmiş askeri önderlerdi. 17. Asırdan beri bölgenin bir vakıası olan zeybekler, vatanın kutsal ocağının düşman çizmeleri tarafından çiğnendiğini

¹⁷¹ N. Yücel Mutlu, Milli Mücadele Yıllarında Sivas’ta Yenihan ve Koçgiri Ayaklanmaları, Buruciye Yayınları, Ankara 2013, s.51

¹⁷² Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1970, s.635.

¹⁷³ Mehmet Emin Dinç, “Kuva-yı Milliye’nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi”, *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı: 47, İstanbul 1990, s.24

görünce, dağdan inip Kuva-yı Milliyeci olmuşlardı.¹⁷⁴ Eşrafın büyük bir kısmı direnişten yana olmuş, geriye kalanlar Menemen'de Yunan zulmünün hiç kimseyi ayırmadığını görünce Kuva-yı Milliye'nin başarısı için çalışmışlardı.¹⁷⁵

Bölgelere göre çetelerin veya çeşitli adlarla Kuva-yı Milliye birliklerinin bir genel kumandanı ve ayrıca cephe kumandanları vardı. Kuva-yı Milliye iki oymağa ayrılmaktaydı. Birincisine müfreze, diğerine posta adı verilmekteydi. Müfrezeler 50 kişilik olup komutanlarına müfreze kumandanı, postalar ise 15 kişiden oluşup komutanlarına postabaşı adı verilirdi.¹⁷⁶

Kuva-yı Milliye'nin yapısına baktığımız zaman aşağıdaki unsurlar dikkati çekmektedir.

- Dağda gezen eşkıya, zeybekler ve kızanları,
- Asker kaçakları (Milli Mücadele öncesi kaçanlar ve daha sonra cepheden kaçanlar),
- Herhangi bir vukuat işleyip adaletten kaçan suçlular,
- Cezaevlerinden çıkarılan hükümlüler ve zanlılar,
- Soygun, vurguna hevesli maceraperestler ve belalı takımı,
- Karşı ihtilal hareketlerine karışmış olup, bu hareketler bastırıldıktan sonra affa uğramak için sığınanlar,
- Askere alma biçiminde köylerden, kasabalardan toplanan kimseler,
- Milli ve vatani duygularla, başka amaç gözetmeksizin mücadeleye atılan gönüllüler.¹⁷⁷

Bunun yanında Kuvay-ı Milliye'yi oluşturanlar arasında, din adamları, subaylar, efeler, çete reisleri ve çeteler, eşraf denilen ileri gelenleri ve halk milisleri ile çoğu İstanbul'da bulunan bir kısım eski İttihatçılar vardı.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Mustafa Balcıoğlu, "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuva-yı Milliye", Milli Mücadele Tarihi Makaleler, Ankara 2002, s.41-42.

¹⁷⁵ M. Şefik Aker, "İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali", *Askeri Mecmua*, C. 3, İstanbul 1937, Sayı 47, s.176.

¹⁷⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Kuva-yı Milliye Tarihi*, Yıldız Matbaacılık, Ankara 1957, s.24.

¹⁷⁷ Tarhan Toker, *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Denizli 1973 s.15.

¹⁷⁸ Mehmet Emin Dinç, "Kuvay-ı Milliye'nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi II", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:48, İstanbul 1990, s.37

Kuva-yı Milliye'nin amacını da şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ulusun düşman saldırılarına boyun eğmeyeceğini, başlatılan direnişin basit, küçümsenecek bir hareket olmayıp özgürlük ve bağımsızlık için Türk halkının yurdunu savunma karar ve azminde olduğunu dünya kamuoyuna kanıtlamak,
- Yunan kuvvetlerinin işgalini engellemek, bu kuvvetleri kayıplara uğratmak ve içerlere doğru ilerlemesini yavaşlatmak,
- Rum çetelerinin saldırılarına karşı Türk köy, kasabalarını korumak ve bölgeyi bunlardan temizlemek,
- Zaman kazanarak, muvazzaf ordunun yeniden düzenlenip gelişmesine yardımcı olmak,
- Milli Mücadele'ye karşı çıkan ayaklanmaları bastırmak.¹⁷⁹

Milli Mücadele Dönemi zamanlarında Kuva-yı Milliye ile birlikte isyanların bastırılmasında etkin olan kişilerin, daha sonrasında iç isyanlar başlatmaları dikkat çekmiştir. Kuva-yı Milliyecilerin çıkardığı isyanlar şeklinde bilinenler arasında Demirci Mehmet Efe İsyanı ve Çerkez Ethem İsyanının ciddi boyutları olmuştur.

Milli Mücadelenin başında, milis kuvvetlere elbette büyük ölçüde ihtiyaç vardı. Birinci Dünya Savaşı sonunda ordu birlikleri kadro halinde idiler. Silahları, cephaneleri, araç ve gereçleri depolara konmuştu ve düşman devletlerin denetimi altında idi. Gerek düşman kuvvetlerine karşı direnme gücünü arttırmak, gerekse ayaklanmaları bastırmak bakımından milli güçlere görev düşmekteydi. İlk zamanlardan bunlar iyi hizmetler görmüşlerdi. Fakat bu durum devam edemezdi. Düşman orduları ile döğüşmek, memleketi istiladan kurtarmak için düzenli, eğitim görmüş ve disiplinli ordu birliklerine ihtiyaç vardı.¹⁸⁰

Aslında ilk düzenli ordu kurma fikri, TBMM'nin açılmasından önce ortaya çıkmıştı. :Bu fikrin babası sayılan İsmet İnönü, Milli Mücadele ile ilgili hatıralarında “Daha 1920 yılının Ocak-Şubat aylarında Ankara’da Ziraat Mektebi’nde yapılan toplantılarda Türkiye’nin içinde bulunduğu şartların sonunda, silahlı bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu, gerilla tipi çatışma ile bir netice alınmasının mümkün görülmediğini Yunan ordularının milis kuvvetleriyle yenilemeyeceğini M. Kemal Paşa

¹⁷⁹ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.4, Gn. Kr. Basımevi, Ankara 1984,s.34

¹⁸⁰ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Ankara 1974, s.201

ile ortak bir görüş halinde kararlaştırdıklarını bu durumda en çıkar yolun ordu kurmak ve büyük bir silahlı çatışmaya hazırlamak olduğunu” ifade etmektedir.¹⁸¹

Mütareke Dönemi’nde düşman işgal ve faaliyetlerine karşı bölgesel olarak başlatılan Kuva-yı milliye hareketi, bütün memleket sathına yayılmış olmakla birlikte, gayr-i nizami kuvvetler olması yüzünden beklenen sonuç alınamadı. Bu tür nizamsız ve disiplinsiz birliklerle milli mücadeleyi kazanmanın mümkün olmadığı anlaşıldı.¹⁸²

Kuvay-ı Milliye teşkilatının büyük faydalarının yanında Kuvay-ı Milliye’nin başındakilerin şahsi menfaat, hırs ve arzuları, başına buyruk olma istekleri, bencillikleri, emir altına girmek istemeyişleri faydalarının yanında zararlı hareketlerinin ve olaylarının sebepleri olarak gösterilebilir. Nitekim halka ara sıra kötülüklerde bulunmaları, zorla para toplamaları, mal ve mülklerini almaları, kadın ve kızların namus ve ırzlarına karşı tasallut olmaları ve ayrıca bu teşkilatı yıpratmaya, düşmanlarımızın propagandaları ile halkın kin ve nefretini de çekebilmişlerdir.

Zaman zaman ulusal amaçlar uğruna yapılmış gibi halk soyulmaya çalışılmıştır. Hiç şüphesiz zararları içinde en önemlisi de eşkıyalıktan gelme liderler ve komutanların ülkenin güç durumundan faydalanmak istemeleri ile düşmanla çarpışmayı sanki unutmuşlar, makam ve mevkilerini kaybederim korkusu ile Ankara Hükümetinin oluşturduğu düzenli orduların emrine girmek, komuta altına girmek istememişler hatta düzenli ordu birlikleri ile çarpışmalara girebilmişlerdir. Bu ise içeride ve dışarıdaki düşmanlarımızın daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır.¹⁸³

Gerek Çerkez Ethem gerekse Demirci Mehmet Efe milli milis kuvvetler içinde yer almışlar ve büyük hizmetler vermişlerdir. Bu iki isim son derece karizmatik olmanın yanında ihtirasları da olan kişilerdi. Düşman orduları ile savaşmak memleketi istiladan kurtarmak için düzenli ve disiplinli bir orduya ihtiyaç vardı.

Kuvay-ı Milliye’ye komutanlık eden kişilerin kanun dışı davranışları ve birlilerin başıbozuk tutumları halkın üzerine yük getiriyordu. Yunan kuvvetlerinin Bursa-Uşak-Sarayköy hattına kısa zaman zarfında ulaşabilmeleri, düzenli ordunun

¹⁸¹ Mehmet Emin Dinç, “Kuva-yı Milliye’nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi III”, *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:49, İstanbul 1991, s.31

¹⁸² Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılması, TTK. Basımevi, Ankara 2001, s.324

¹⁸³ Ergun Öz Akçora, “Milli Mücadele Süresi İçerisinde Kuvay-ı Milliye Hareketinin Doğuşu”, *Askeri Tarih Bülteni*, Genel Kurmay Basımevi, sayı 34, Ankara 1993, s.13

yetersizliğine bağlanmaktadır. TBMM Hükümeti, 9 Kasım 1920’de aldığı bir kararla Batı Cephesi'nin iki kısma ayrılmasını kararlaştırmıştı. Bu karar aynı zamanda ulusal kuvvetlerin de bu ordu bünyesinde yer almasını öngörmekteydi. Fakat bazı sebeplerden dolayı bu iki önemli isim düzenli orduya katılmak istemediler ve Milli mücadeleye karşı cephe aldılar.¹⁸⁴

2.2.1. DEMİRCİ MEHMET EFE İSYANI (11 – 30 ARALIK 1920)

Demirci Mehmet Efe (1885-1959), Aydın’ın Nazilli ilçesinin Piribeyli köyündendir. Efe olmadan önce demircilik yapıyordu. Babası da demirci idi. Bunun için “Demirci” sanı ile anılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kendisine karşı yapılan onur kırıcı bir muameleden dolayı bulunduğu yerden kaçmış, köyüne dönerek zeybek olmuş, dağa çıkmıştır. Kısa zamanda 200 kişilik bir çete kurmayı başaran Demirci Mehmet Efe, Aydın, Nazilli, Denizli, Ödemiş dolaylarında eşkıyalık yapmış ün salmıştır.¹⁸⁵

Milli Mücadele Dönemi içerisinde pek çok isyanın bastırılmasında etkin rol üstlenmiştir. 1. Dünya Savaşı’nda kendisine onur kırıcı muamele yapılmış ve bu yüzden topladığı 200 kişi ile dağa kaçıp, çetesini kurmuştur. Ödemiş bölgesinde nam salan Demirci Mehmet Efe, Kurtuluş Savaşı’nda Yunanlıların tekliflerini kabul etmemiş ve Kuva-yi Milliye birliklerine katılmıştır. 5 Ekim 1919 tarihinde Aydın Cephesi Umum Kuvayı Milliye Komutanlığı görevini üstlenmiştir.¹⁸⁶

Kurtuluş Savaşı’nda aktif rol üstlenen Demirci Mehmet Efe, düzenli ordunun kurulması sürecinde çete ya da milis güçler şeklinde adlandırılan birliklerin lağvedilmesinden rahatsızlık duymuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasının ardından İçişleri Bakanlığı ve Güney Cephesi Komutanı Refet Bey, Demirci Mehmet Efe’ye şifreli bir telgraf yollamıştır:

“Artık mahalli olarak kurulan milis teşkilatının şimdiye kadar olduğu gibi devamına sebep ve mahal kalmamıştır. Bu zamana kadar bunların gördüğü vazifeleri, şimdiden sonra ordu göreceğinden, Kuvayı Milliye teşkilatı lağvedilmiştir. Demirci Efe bundan sonra askeri bir sıfat ve nizam altında atlı takip kuvvetleri komutanı olarak benim refakatimde

¹⁸⁴ Sina Akşin, İç Savaş ve Sevr’de Ölüm, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s.244

¹⁸⁵ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Ankara 1974, s.202

¹⁸⁶ a.g.e., ss.202-203

*vazife görecektir. Artık “Demirci Mehmet Efe” yerine “Mehmet Beyefendi” tabiri kullanılacaktır.”*¹⁸⁷

Ankara tarafından gelen teklifi kabul etmeyen ve isyan girişimlerine başlayan Mehmet Efe ile Çerkez Ethem’in birlik güç oluşturma ihtimali, Refet Bey’in acilen önlemler almasına yol açmıştır. Çünkü Ankara ile sorunlar yaşayan Çerkez Ethem, yapmış olduğu bir takım girişimlerle tehdit unsuru haline gelmiştir. Bu yüzden Refet Bey önderliğinde Demirci Mehmet Efe’nin tasfiyesi başlamıştır.¹⁸⁸

Güney Cephesi Komutanlığı tarafından 11 Aralık 1920’de başlatılan harekâta, Keçiözü civarındaki İğdecik Köyü’nde Demirci Mehmet Efe yakalanmaya çalışılmış; ancak bölgedeki arazinin engebeli olması Mehmet Efe’nin kaçmasını kolaylaştırmıştır. 18 Aralık 1920 tarihine kadar süren takip harekâtında Demirci Mehmet Efe’ye bağlı 800 isyancıdan yaklaşık 700 tanesi yakalanmış ve birlikleri zayıflatılmıştır. 30 Aralık 1920 günü araçlar vasıtası ile ikna edilen Demirci Mehmet Efe teslim olmuştur.¹⁸⁹

2.2.2. ÇERKEZ ETHEM İSYANI (27 ARALIK 1920– 23 OCAK 1921)

Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasından sonra Milli Mücadele Harekâtı kapsamında düzenli orduya ihtiyacın olduğu düşüncesi oluşmuştur. Ancak Çerkez Ethem ve kardeşleri Tefik ve Reşit Bey bu düşünceye karşı çıkmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin otoritesine karşı çıkmalarında Refet Bey ile Çerkez Ethem’in aralarında geçen anlaşmazlıklarda etkin olmuştur.¹⁹⁰

Yozgat isyanlarının olduğu zamanlarda Refet Bey ile Çerkez Ethem’in arası açılmıştır. Çerkez Ethem’e göre Refet Bey 300 kişilik birliği ile Çorum’da gizlenmiştir. Çerkez Ethem’in asker toplamak için görevlendirdiği kişilerinde Refet Bey tarafından uzaklaştırıldığını düşünmekteydi. TBMM’de İçişleri Bakanlığı görevini yürüten Refet Bey ile yaşadığı bu sorunlardan dolayı Çerkez Ethem’in Ankara otoritesini reddetmesine yol açmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁷ Sabahattin Selek, *a.g.e.*, s.892

¹⁸⁸ Türk İstiklal Harbi, *a.g.e.*, Ankara 1974, s.210

¹⁸⁹ *a.g.e.*, s.212

¹⁹⁰ *a.g.e.*, ss.212-223

¹⁹¹ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve TBMM. 1. Dönem 1919-1923),c. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, ss.577-579

9 Kasım 1920’de Bakanlar Kurulu’nun, Batı Cephesi Komutanlığı’nın ikiye ayrılması ve milli kuvvetlerin ordu kuruluş ve kadroları içine alınması hakkında aldığı karar Çerkez Ethem ve ağabeyleri üzerinde iyi bir etki yapmamıştı. Tevfik Bey, İsmet Bey’e yolladığı 27 Kasım 1920 tarihli yazıda, “...*Kuvay-ı Seyyare ne bir tümen, ne de bir düzenli güç biçimine sokulamaz... Kuvay-ı Seyyare’nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel yönetilmesi zorunludur...*” sözleriyle düzenli orduya katılmayı kabul etmediklerini açıkça ifade etmişti.¹⁹²

Milli Mücadelenin ilk zamanlarında hizmetleri görülmüş bir çetenin kumandanı ve reisi olan Çerkez Ethem komutasındaki Kuvay-ı Seyyare adını taşıyan milli müfreze de, Kütahya çevresinde, Albay İsmet Bey’in komutanı olduğu Batı Cephesi içinde yer alıyordu. Çerkez Ethem ve ağabeylerinin cephe komutanını tanımamaları, düzenli ordu disiplinine uymamaları ve Mustafa Kemal’e karşı cephe almak isteyenlerle işbirliği yapmış olmaları, ulusal birliği ve güvenliği sarsıcı hareketlerde bulunmaları üzerine Bakanlar Kurulu 27 Aralık 1920’de bu birliklerin tepelenmesine karar verdi.¹⁹³

Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar başına buyruk hareketler sergilese de; Milli Mücadele Dönemi zamanında faydalı hizmetlerde bulunan ve pek çok iç isyanın bastırılmasında etkin olan Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare ile sorunların düzeltilmesi yönünde çalışmıştır. Ancak Çerkez Ethem’in ağabeylerinden Reşit Bey, Yunanlılar ile gizli bir ateşkes antlaşması imzalamıştır. Daha sonrasında Milli Mücadele Harekatı’ndan geri çekilerek, isyan başlatmaya yönelmiştir.¹⁹⁴

Çerkez Ethem, Milli Mücadele Dönemi sürecinde iç isyanları bastırmada etkili olmuş ve büyük bir saygınlık kazanmıştır. Bolşevizm akımından etkilenmiş olması da Çerkez Ethem’in Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ne isyanlar başlatmasına neden olmuştur. Çünkü Sovyetler tarafının Mustafa Kemal Paşa yerine kendisinin liderliğine tehdit edeceğine inanıyordu. Bu düşüncelerden doğan çatışma ile Ankara ile uzaklaşması ve Yunanlılar ile birlik olması, Ege bölgesinde isyanlar başlatmasına yol açmıştır.¹⁹⁵

¹⁹² Çoker, *a.g.e.*, s. 594

¹⁹³ Hamza Eroğlu, “İsmet İnönü ve 1. Ve 2. İnönü Muharebelerinin İçeride ve Dışarıda Etkileri”, AKDTYK, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 2, sayı 4, Ankara 1985, s.69

¹⁹⁴ Turan, *a.g.e.*, ss.236-237

¹⁹⁵ Şener, *a.g.e.*, s.76

Çerkez Ethem sorunu, Gediz Muharebesi'ndeki başarısızlık üzerine ortaya çıkmış, düzenli ordu kurulması ile birlikte Ethem ve güçlerinin orduya katılması gereği, cephe komutanı Albay İsmet Bey'i Çerkez Ethem'in dinlememesi, emirleri yerine getirmemesi, olayı had safhaya getirmiş, Milli Hükümet'in kesin karar almasına sebep olmuştur. Çerkez Ethem Yunanlılara sığınarak adeta Yunanlıları taarruza teşvik etmiştir.¹⁹⁶

Mustafa Kemal Paşa, başına buyruk davranmakla birlikte cephede ve cephe gerisinde yararlı hizmetler görmüş olan Çerkez Ethem ve ona bağlı olan Kuvay-ı Seyyareyi elde tutabilmek için baş gösteren anlaşmazlıkları gidermeye çalışmıştı. Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit Bey ile bazı milletvekilleriyle bir toplantı yaparak düzenli ordu kurmanın gerekliliğini anlatmaya çalışmış, fakat bir sonuç alınmamıştı. 3 Aralık 1920'de Mustafa Kemal Paşa yanında Çerkez Ethem ve bir heyetle durumu yerinde görmek ve açıklamak için Batı Cephesine gitmek üzere yola çıkmışlar, ama Çerkez Ethem Eskişehir'de gizlice ayrılarak kuvvetlerinin başına geçmişti.¹⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa 5 Aralık 1920'de İstanbul Hükümeti'nin temsilcileri İzzet ve Salih Paşalarla buluşup, onları zorla Ankara'ya götürdüğü sıralarda, Ethem ise Padişah'a bağlılık bildiren telgraf çekmişti.¹⁹⁸

Bu gelişmelere rağmen Bakanlar Kurulu'nun 22 Aralık 1920 tarihli toplantısında Çerkez Ethem'i ikna etmek için bir Nasihat Heyeti gönderilmesi uygun görülmüştü. Refet Bey ise Genelkurmay Başkanlığına, Kuvvei Seyyare'nin Kütahya ve Gediz'de toplanmakta olduğu ve Heyet'in geri dönüşünü beklemeden Kütahya'nın ele geçirilmesi gerektiğini bildirerek kararlarını sormuştu. Heyet, Çerkez Ethem'in isteğiyle Refet ve Fahrettin Beylerin cepheden alınmalarını önermiş, ancak hükümetçe görüşülen teklif kabul dilemez bulunmuştu.¹⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık tarihli beklenen emri ile gerekli hazırlıklar yapılarak Çerkez Ethem'e karşı harekâta başlanılmıştı. 2 Ocak 1921'de Batı Cephesi birlikleri Ethem üzerine Kütahya'dan Gediz yönünde hareket etmişlerdi. 3 Ocak'ta ise Ethem'in emrindeki bazı birlikler, düzenli orduya katılmış, 5 Ocak'ta Ordu birlikleri, Gediz'e girmişlerdi. Refet ve İsmet Beylerin komutasındaki kuvvetlerin ileri harekâta

¹⁹⁶ Eroğlu, *a.g.m.*, s.69

¹⁹⁷ Turan, *a.g.e.*, s.237

¹⁹⁸ Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.1, Remzi Kitabevi, s.460.

¹⁹⁹ Selahaddin Güngör, *Atatürk'e Kafa Tutanlar*, 2.Kitap, Hadise Yayınevi, 1955, s.118-119.

geçmesi üzerine, Çerkez Ethem kuvvetleri geri çekilmeye başlamıştı. Asilerin yok edileceği bir safhada, Yunanlıların taarruza başlaması üzerine Çerkez Ethem kuvvetlerini tespit için zayıf bir tümen bırakılarak harekâta ara verilmiştir. Ethem bu sırada Ağabey'i Reşit Bey vasıtasıyla Yunanlılarla ateşkes imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Kuvay-ı Seyyare bölgesi olan Gediz, Simav, Demirci, Gördes, Kütahya çevresi Yunanlılar tarafından tarafsız bölge sayılmıştır ve buralarda Yunan harekâtı yapılmayacaktır. Buna karşılık Ethem Türk Milli Mücadelesinden çekilerek isyan edecektir.²⁰⁰

Refet Bey'in emrinde 14 Ocak'ta başlayan takip harekâtı Çerkez Ethem'in Yunanlılara sığınması ve kuvvetlerinin dağılması ile 23 Ocak'ta tamamlanmıştır. Büyük çarpışmaların olmadığı takip ve sonrasında Çerkez Ethem kuvvetlerinin büyük bir kısmı silahlarıyla teslim olmuştur.²⁰¹

2.3. AZINLIKLARIN ÇIKARDIĞI İSYANLAR

Osmanlı bağımsız devlet olarak, Mondros bırakışması sonucunda düşman donanmalarının 13 Kasım 1918'de İstanbul önüne gelmeleriyle ortadan kalkmıştır. İtilaf güçlerinin henüz savaş bitmeden aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalar ile artık bağımsız olmayan Osmanlı Devleti'ni parçalamaya başlamaları özellikle Ermeni ve Pontus hayali içerisinde olan Rumları memnun etmeye yetmişti.²⁰²

Memleketin düştüğü bu kötü durum en çok azınlıkların işine yaramıştı. Haçlı ruhunun verdiği cesaretle de taşkınlıkları artmış, düne kadar ekmeğini yediği vatan topraklarında isyanlara ve Müslüman Türk halkına karşı katliama kalkmışlardı. Tahrik ve teşvikler sonunda azınlıklar ve yerli iş birlikçiler, bu vatan topraklarının büyük bir felakete maruz kalacağını ve parçalanacağını açıkça haykırmaya başlamışlardı.²⁰³

İtilaf devletleri çeşitli vaatler ile doğuda, batıda, kuzeyde ve güneyde muhtar devletler kurduracaklarına inandırdıkları gibi, ellerine silahlar vererek ve dernekler, cemiyetler kurdurmuş, yalan, yanlış propagandalar ile vatan hainlerini kullanmaya

²⁰⁰ Zeki Sarıhan, Çerkez Ethem'in İhaneti, Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Tic.Ltd.Şti., İstanbul, 1984, s.104.

²⁰¹ İnönü a.g.e, s.233.

²⁰² Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C.3, Kısım 4, AKDTYK, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s.789

²⁰³ Ergün Öz Akçora, "Milli Mücadele Yıllarında Kurulmuş Faydalı ve Zararlı Cemiyetler", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:4, İstanbul 1987, s.17

başlamışlardır. Böylece Türk vatanını kısa zamanda parçalayacaklarını hesaplamışlardı.²⁰⁴

30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında ülkedeki azınlıklardan olan Rumlar ve Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve parçalanma sonucunda ortaya çıkacak fırsatlar doğrultusunda toprak elde etmek isteklerinde birleşiyorlardı. Rumlar ve Ermenilerin bu düşünceleri her iki grubu birlikte hareket etmeye yöneltmişti. Aslında kendi aralarında da problemleri olmasına rağmen Türklere karşı ortak menfaatte birleşiyorlardı.²⁰⁵

Bir taraftan da askeri ve siyasi durumun belli olmasıyla azınlıkların, bilhassa Rumların Osmanlı Devleti'ni küçük düşürücü faaliyetleri, Devlet'ten ayrılma gayretleri görülmekteydi. Azınlıklar kendi evlerine, dükkânlarına yabancı bayraklar çekmeye başlamışlar, kiliselerde ayinler düzenlenmiş, büyük şehirlerde bile asayişin korunması önemli bir mesele olmaya başlamıştı. Öyle ki, Sadrazam, Adliye Nazırı yoluyla, azınlık cemaatleri başkanlarına, bir ayaklanma denemesine girişilirse “süngü ve ateşle önleneyeceği” ihtarında bulunmak zorunda kalmıştı.²⁰⁶

Rumlar ve Ermeniler Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 6. Maddesi gereğince işgalleri arttırmak ve kendilerine daha fazla hareket alanı oluşturmak amacıyla Anadolu'da sık sık kargaşa ve olaylara, nümayişlere girişiyorlardı. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti ise bu olayları ciddi ve kesin manada durduracak bir hamle de bulunamıyordu. Buna karşılık Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Anadolu'da Rumların ve Ermenilerin sık sık ortaya çıkan taşkınlıklarına karşı gerekli tedbirlerin alınacağını söylüyordu.²⁰⁷

Kazım Karabekir Rum ve Ermeni olayları hakkında şunları söylemektedir. “İçinde bulunduğumuz vaziyet iki muhtelif surette tecelli ediyor. Ve bu iki görüşe nazaran da yine iki zıt fikir ve tedbir meydana çıkıyor.

Birinci fikir: İtilaf orduları ve Yunan ve Ermeni orduları karadan ve denizden hemen taarruza geçecek ve memleket muhtelif istikametlerden gelen kuvvetler tarafından az zamanda istilaya uğrayacak ve milli istiklalimiz ve belki de milli varlığımız sona ermiş bulunacaktır.

²⁰⁴ Akçora, *a.g.m.*, s.18

²⁰⁵ Mustafa Toker, “Milli Mücadele’de Rum-Ermeni İşbirliği”, Ankara Üniversitesi TİTE., *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı. 29-30, Ankara 2002, s.213

²⁰⁶ Nuri Yazıcı, *Milli Mücadelede (Canik Sancağında) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989, ss.7-8

²⁰⁷ Türkmen, *a.g.e.*, s.87

İkinci fikir: Ani bir tehlike melhuz değildir. Çünkü İtilaf devletleri barbarlara karşı harp yaptıklarını senelerce cihana haykırış iken ve kaybolmuş milletlerin mevcudiyetleri yeniden ortaya çıkarılırken ve bu işler Wilson prensipleriyle dahi teyit olunurken Türk milletinin istila veya imhası varit olamaz."²⁰⁸

Mütarekeden sonra Avrupa'da Türkler aleyhine geniş bir propaganda başlamıştır. Hristiyanlığın katledildiği, onlara işkence edildiği, Batı Anadolu'da ve henüz müttefik gemileri gelmediği, bölgeye asker çıkarmadıkları için Kuzey Anadolu sahillerinde Rumların katledildiği söylentileri yayılarak mübalağalı istatistikler verilmişti. Bu siyasi faaliyetler ve propagandalar İtilaf Devletleri ve Batı kamuoyu üzerinde etkili olmuştu. Anadolu'ya gelen Rum ve Ermeni göçmenleri, her türlü yardıma layık mağdurlar olarak görülüyordu.²⁰⁹

2.3.1. ERMENİ İSYANLARI (13 TEMMUZ-15 EKİM 1920)

Batılı büyük devletler, Ermeni azınlığı kullanmak için birbirleriyle yarışmış, bunu anlamayan cahil komiteler de ülkeyi kana boyamak, silah zoru Türk Milletine zulüm etmeye başlamışlardır. Halbuki zenginlikleri yanında ülkenin en çok okur-yazar zümresi olarak devletin her kademesinde görev almışlar, sanatta, ticarete, ve sosyal hayatta en iyi hayat şartlarında yaşayan bir toplum olarak kendilerini kabul ettirmişlerdir.²¹⁰

1. Dünya Savaşı sonrası 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu'na getirdiği yükümlülükler bir takım zayıflıkları da kendisiyle getirmiştir. Bundan dolayı Doğu Cephesi civarında Ermeni saldırıları hızlaca artmıştır. Antranik ve Yapun adı ile bilinen Ermeni çeteleri Gökçe Gölü ve Nahcivan arasında yaşayan Türkleri öldürmüş, 113 köyü yakmıştır.²¹¹

Milli Mücadele yıllarındaki faaliyetlerinde önceden de olduğu gibi yine Patrik, Papaz ve Kilise teşkilatları büyük çaba sarf etmiştir. Bunlardan birisi de Patrik Zaven Efendi'dir. Kendisi bir Patrik gibi değil de bir çete başkanı gibi çalışmıştır. Amaçlarında bir ayrılık olmayan Rum teşkilatları ve İtilaf Devletleri'yle iş birliği yapmaktan çekinmemiş ortaklaşa hareket etmiştir. Komita faaliyetlerinde de faal rol

²⁰⁸ Karabekir, *a.g.e.*, s.53

²⁰⁹ Yazıcı, *a.g.e.*, s.9

²¹⁰ Ergün Öz Akçora, "Tanzimat'tan Milli Mücadeleye Harput Ermenileri", *Dünü Bugünüyle Harput I*, TDV Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ 1999, s.127

²¹¹ Ayfer Özçelik, "Gediz Taarruzu (24 Ekim 1920)", *AKDYYK, Atatürk Yolu Dergisi*, c. 7, sayı 21, Ankara 1991, s.226

alan Zaven Efendi silah, mermi ve para yardımlarını toplayarak maddi yönden eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır. Bilhassa Ermeni zenginlerinden zorla ve tehditle para almak suretiyle para işini bir çıkmaz olmaktan çıkarmıştır.²¹²

Mondros Ateşkes Antlaşması'nda Osmanlı'nın silah ve cephanelerini İtilaf Devletleri'nin denetimine bırakması, Ermenilerin Anadolu üzerindeki menfaatlerine ulaşması konusunda teşvik etmiştir. Büyük Ermenistan'ın kurulmasına İngiltere ve Fransa'nın destek olacağına inanan Ermeniler pek çok isyan gerçekleştirmiştir. Bunun temelinde Paris Barış Konferansı'nda Ermeniler için alınan kararlar etkili olmuştur. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Yunan Patriğinin İngiliz Yüksek Komisyonu'na dilekçesi ile İtilaf Devletleri'ni Anadolu'yu işgal etmeye teşvik etmişti. Anadolu'da böyle bir işgalin gerçekleşmesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Ermeniler tarafından elde edilmesini sağlayacaktı. Bu yaklaşım ile Doğu Anadolu'daki pek çok Müslüman köylerine saldırıldı. Ermenilerin isyanlarını ve köyleri yakmasını önlemek için Kazım Karabekir görev üstlenmiştir. Ermeniler ile yapılan çatışmaları kazanan Kazım Karabekir, Büyük Ermenistan amacı ile ortaya çıkan isyanları bastırmıştır. Gümrü Antlaşması sayesinde de Türkler ile Ermeniler arasında bir ateşkes sağlanmıştır.²¹³

Kazım Karabekir hatıralarında bu durumu şöyle ifade etmektedir.

“Mütareke şartı olarak Ankara'nın istediği 200 tüfek, 3 batarya seri ateşli koşulu dağ topu, yine koşulu 40 makinalı tüfeği Ermenilerden alarak Doğu cephesinin ilk zafer hediyesi olarak Batı cephesine yola çıkardım. 25 Kasım'da Gümrü'de reisliğim altında Ermeni Hatisyan Hecati ile sulh muahedenamesini müzakereye başladık.

27 Kasım'da Ermeni hey'etine Sevr muahedenamesindeki imzalarını geri aldirdık. Bu günü bu meş'um muahedenin yırtıldığı gün olarak kutladık ve Ankara'ya da müjdeledim. 3 Aralık'ta Gümrü muahedesini imzaladık. Taşnaklarla sulhu imzaladık.”²¹⁴

²¹² Ergün Öz Akçora, *a.g.m.*, s.20

²¹³ Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşında Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2000, s.198

²¹⁴ Kazım Karabekir, *a.g.e.*, ss. 282-283

2.3.2. PONTUS HAREKÂTI (16 ARALIK 1920- 8 ŞUBAT 1923)

Anadolu'nun eski çağlarında görülen Yunan koloni faaliyetleri ve Orta Çağ'daki Bizans Devleti ile Trabzon civarında kurulan Komnenoslar Devleti (1204-1461), Anadolu'nun Karadeniz sahillerini Batı nazarında bir Hellen yurdu gösteriyordu. Anadolu'yu bir Hellen kültürü içinde görmek isteyen Batı, Yunanistan'ın eski Bizans'ı ihya etme politikasına destek olmuştu. Yunanistan Devleti de, dış politikasında Osmanlı Devleti'ne karşı daima menfi bir propagandayı hazırlık mahiyetinde sürdürmüştür. Siyasi ve askeri fırsatlar doğduğunda milletlerarası zeminlerde de açık olarak toprak talebinde bulunmuşlardır.²¹⁵

Samsun ve Trabzon civarında yaşamış olan Rumların kurduğu eski krallığın adı Pontus'tur. M.Ö. 281 yılında bağımsız olan Pontus Krallığı, 63 yıl hüküm sürmüştür. Daha sonrasında başka krallıklar ve devletlerin hâkimiyeti altında varlığını sürdürmüş, Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u alması ile krallığı son bulmuştur. Sonraki zamanlarda diğer azınlıklar gibi Rumlar da Osmanlı Devleti içerisinde azınlık statüsünde yaşamışlardır.²¹⁶

Rumların eskisi gibi bağımsız bir Pontus ülkesi kurma hayali için 1904 yılında Pontus Cemiyeti kurulmuştur. Pontus Cemiyeti'nin kurulmasına Merzifon'da bulunan Amerikan Koleji'nin destekleri büyük olmuştur. Pontus Cemiyeti'ne göre yayımlanmış olan harita da Pontus Cumhuriyeti, başta başkenti Samsun olmak üzere, Batum'dan İnebolu'nun batısına kadar uzanan Karadeniz kıyıları ile bugünkü Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ile kısmen de Erzincan vilayetini kapsayan bir bölge olarak adlandırılmıştır.²¹⁷

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması sonrası Karadenizli Rumların siyasi ve fiili eylemler ile kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri gözlemlenmiştir. 1. Dünya Savaşı zamanında da Yunanlılar ve Rusların lehine casusluklar yapıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından kendi devletlerini kuracaklarına inanmışlardır.²¹⁸

²¹⁵ Yazıcı, *a.g.e.*, ss.114-115

²¹⁶ Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri, İleri Kitabevi, İzmir 1995, ss.33-34*

²¹⁷ Aybars, *a.g.e.*, ss.33-34

²¹⁸ Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ercan Kitabevi, İzmir 2000, s.74*

Mütarekenin imzalanmasıyla savaş halinin biteceğini sanan bölge Türk halkı, Rum çetelerinin insafsızca tecavüzlerine uğruyorlar, köylerde topluca katliam yapılıyor, yağma ediliyorlardı. Yüzlerce yıllık Osmanlı Devleti idaresinde hoşgörüyü ve müreffeh hayatlarını unutan Rum halk, kendilerine sağlanan haklardan suiistimal derecesinde yararlanan bu insanlar alışlagelmiş asayiş düzenini bozarak çete faaliyetleriyle varlıklarını ortaya koymaya çalışıyorlardı.²¹⁹

Pontus Harekâtı'nın öncülerinden Konstantinidis, uluslararası arenalarda Rumların yaşadıkları topraklarda zulme uğradığı yönünde propagandalar yapmıştır. Ancak yaptığı propagandanın aksine Rum çeteleri silahlanıp; Samsun, Amasya ve Tokat bölgesinde Müslüman Türklerine saldırılar düzenlemiştir.²²⁰

Rumların başlattığı Pontus Harekâtı neticesinde başlayan isyanlar, ciddi boyutlara ulaşmış ve tehlikeli bir hale gelmiştir. Bunun için Aralık 1920 tarihinde Merkez Ordusu kurulmaya başlanmış ve çevredeki silahlı birlikler orduya dâhil olmuştur. İdari açıdan alınan tedbirlerden birisi de Ortodoks din adamlarının sınır dışı edilmesidir. Çünkü bu kişiler Rumlar üzerinde etkili olmuş ve kıskırtmaları neticesinde pek çok iç isyan başlamıştır. Bölgede var olan 54 Rum köyü boşaltılmış ve Anadolu'nun iç bölgelerine dağıtılmıştır.²²¹

Pontus Meselesi, Batılı büyük devletlerin destek ve tahrikleriyle yaratılmış suni bir meseledir. Rumların, Doğu Karadeniz'in ilk sakinlerinin Yunanlılar olduğu ya da Doğu Karadeniz'in demografik çoğunluğunu Rumların oluşturduğu iddialarının bilimsel gerçeklerden uzak olduğunu, bu araştırmamda görmüş oldum. Bu düşüncelerin Megalo İdea düşüncesi doğrultusunda Rumların hayallerinin gerçekleşmesi düşüncesiyle ortaya attıkları arka planının dolu olmadığı, Osmanlı'nın güçsüzlüğünden yararlanma düşüncesiyle yüzeye çıktığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Milli Mücadele yılları ağırlıkta olmakla birlikte, tam aksi bir durumun üzerini örtmek üzere bu iddiaların yayılmış olduğu görülmektedir. Bu yıllar boyunca Rum çeteleri, batılı devletlerin Osmanlı'nın direncini kırmak için desteklediği açık bir şekilde görülmektedir. Kurulan bu Rum çeteleri tarafından Türklerin mallarına ve canlarına kastedilmiştir. Fener Patrikhanesi ve Yunanistan'ın

²¹⁹ Yazıcı, *a.g.e.*, s.116

²²⁰ Yazıcı, *a.g.e.*, s.78

²²¹ Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Remzi Kitabevi, İzmir 1995, ss.33-34

Anadolu'daki bazı kurumlar yoluyla Pontus Çetelerini desteklemiş ateşi iyice körüklemiştir.²²²

Rumların Pontus Devleti kurması çalışmalarına yurt dışındaki Rumlar da katılmışlar, bilhassa maddi destekleriyle faaliyetleri için lüzumlu erzak ve cephanenin alınmasına çok yardımcı olmuşlardır.²²³

Pontus Meselesi çerçevesindeki Rumların her türlü isyan, kargaşa gibi faaliyetleri, ancak Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra sona erdirilmiştir. Bu olayın uzun yıllar sürmesinin sebebi Yunan-Rum-Tük meselesi olmasından ziyade İtilaf Devletleri'nin Yunanlıları sahte vaatlerle kandırmaları ve desteklemeleri fakat Türk Milli Mücadelesinin İtilaf Devletleri karşısında galip gelmesi, Türklerin, Anlaşma Devletleri karşısında kazandığı siyasi başarı, pek çok olayda olduğu gibi bunun da Türkler lehine sonuçlanmasını sağlamıştır.

Bölgede yaşayan yerli Rum ahalinin mübadelesi sürecinde, çözümü 1930'lara kadar sarkan çeşitli sıkıntılarla karşılaşılmasına rağmen, Türkiye için Pontus Meselesi, esas itibariyle Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak ilk kez dünya tarafından tanındığı Lozan Antlaşması'yla sona ermiştir.²²⁴

Türk İstiklal Savaşı'nın genel neticesi içinde Pontus isyanı bastırılmakla beraber, Lozan Antlaşması ile Pontuşçuluk hayali, koruyucularının gözü önünde tamamen eriyip gitmiştir. Uzun bir imparatorluk hayatının ve savaş yıllarının getirdiği kötü hatıralardan sonra Türk ve Rum halkının artık iç içe yaşayamayacağı kabullenilmiş bulunuyordu. Özellikle Rum halk, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nda Türk Milleti'ne karşı ihaneti ve isyanlarıyla düşmanlığını sürekli olarak hatırlatmıştı. Bu sebeple Türk ve Rum halkının değişimi bir çözüm yolu olarak görülmüştü.²²⁵

²²² Hadiye Yılmaz, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s.162.

²²³ Ergün Öz Akçora, "Milli Mücadele Yıllarında Kurulmuş Faydalı ve Zararlı Cemiyetler", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:4, İstanbul 1987, s.19

²²⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, s.163

²²⁵ Nuri Yazıcı, *a.g.e.*, s.117

2.4. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN AYAKLANMALAR İLE İLGİLİ NUTUK'TA YER ALAN KONUŞMASI

“Efendiler,

1919 yılı içinde, milli teşebbüslerimize karşı başlayan iç isyanlar, sür'atle memleketin her tarafına yayıldı.

Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmasti, Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında; Bozkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında; İmranlı, Refahiye, Zara, Hafik ve Viranşehir dolaylarında alevlenen karışıklık ateşleri bütün memleketi yakıyor; hainlik, cehalet, kin ve bağnazlık dumanları bütün karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar kudurmuşçasına kasıtlar karşısında kaldık. Batı Anadolu'nun, İzmir'den sonra yeniden önemli bölgeleri de, Yunan ordusunun taarruzlarıyla çiğnenmeye başlandı. Dikkatle üzerinde durulmaya değer bir husustur ki; sekiz ay evvel millet, Heyet-i Temsiliye etrafında toplanarak, Damat Ferit Hükümeti ile ilişki ve haberleşmelerini kesmiş iken, Ali Galip'in teşebbüsü gibi tek tük olaylardan başka, böyle genel bir ayaklanma olmamıştı.

Bu seferki yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay zarfında, memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Ferit Hükümetinden sonraki hükümetlerle, milli şuurun korunması ve güçlenmesi için yaptığımız mücadelelerin ne kadar haklı sebeplere dayandığı acı bir şekilde bir daha anlaşılmış oldu. Milli mücadeleye kuvvet vermek için cephelerle ve ordu ile ilgilenme bakımından İstanbul'daki hükümetlerin gösterdiği başka türlü ihtimallerin acı sonuçları da ayrıca görülecektir.

Amasya Tamimi ile ulusun bağımsızlığının, yine ulusun azim ve iradesiyle kurtulacağı ilkesinin ortaya konması, Erzurum ve Sivas kongreleri ile bu yolda, siyasi, askeri, idari örgütlenmeye ve ulusal bilinçlenmeye doğru gidilmesi karşısında, tahtını tehlikede gören Padişah daha başlangıçtan itibaren bu mücadelenin amansız düşmanı olmuştu.”²²⁶

²²⁶ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.1. T.T.K. Basımevi, Ankara 1999, s.316

BÖLÜM 3

3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ DİRENİŞTEN AYRILAN ÇERKEZ ETHEM'İN İSYAN HAREKETLERİ

3.1. ÇERKEZ ETHEM'İN İSYANININ SEBEPLERİ

Batı Cephesi Komutanlığı sınırları içerisinde askeri açıdan elde ettiği başarılar ile nam salan Çerkez Ethem ve ağabeylerinin zamanla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin otoritesini reddettikleri görülmüştür. Ankara merkezli otoriteyi kabul etmeyip, isyan başlatmalarının başlıca sebepleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Yozgat isyanının bastırılması sürecinde Çerkez Ethem Ankara Valisi Yahya Galip'i yargılamak ve cezalandırmak istemiş, ancak Mustafa Kemal Paşa tarafından bu talep onaylanmamıştır.

- 18 Eylül 1920 tarihinde mecliste alınan kararla İstiklal Mahkemeleri, asker kaçaklarının yargılanacağı tek yetkili makam olmuştur. Bu karara uymayı reddeden Çerkez Ethem ve kardeşleri, alınan kararın karşıtı uygulamalarına devam etmişlerdir.

- Milli Mücadele için asker toplama yetkisi İçişleri Bakanlığına verilirken, Çerkez Ethem kendi askeri birlikleri için illegal yollardan asker temininde bulunması ve buna göre adamlarını yetkilendirmiş olmasıdır.

- Çerkez Ethem'in düzenli ordunun kurulmasına ısrarla karşı olması,

- Batı Cephesi ikiye bölündüğünde ve Güney Cephesi Komutanlığı Albay Refet Bey'e verildiğinde, Çerkez Ethem bu durumdan memnuniyetsizliğini doğrudan Ankara'ya bildirmiştir.

- Başkomutanlık emir, komuta yetkisinin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olduğunun 18 Kasım 1920'de ilan edilmesi.

- Ethem kuvvetlerini diğerlerinden ayırt etmek için verilen "Birinci Kuvay-ı Seyyare" adını küçümseme sayarak ısrarla "Umum Kuvayı Seyyare ve Kütahya Havalisi Komutanlığı" adını kullanmak istemesidir.

- Batı Cephesi Komutanlığının oluşturduğu Simav ve Havalisi Komutanlığı'nın reddedilmesi ve Komutan Yarbay İbrahim Bey'in Yüzbaşı Tefik (Ethem'in ağabeyi) tarafından geri gönderilmesidir.

- Batı Cephesi Komutanlığı sınırları içerisinde Çerkez Ethem'in önderliğinde faaliyet gösteren Kuva-yı Seyyare'nin de diğer askeri birlikler ile silah ve mühimmatlarını denkleştirilmesini reddetmesi.²²⁷

²²⁷ Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921), C.6, Ankara 1965, ss.214-222

3.2. ÇERKEZ ETHEM VE ANKARA İLİŞKİLERİ

Anadolu'nun doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar vatanını korumak için kadın-erkek bir arada savaşması ve yaptığı savunma "Milli Mücadele" şeklinde adlandırılmıştır. İşgalci kuvvetlere ve düşmanlara karşı verilen mücadelede etkin görev üstlenen, önemli başarılarla imza atan Çerkez Ethem, Türk Milleti için göz ardı edilemeyecek bir mücadele sergilemiştir.²²⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'de düzenli ordunun kurulmadığı dönemlerde ulusal direnişe karşı başlatılan Anzavur, Düzce-Bolu ve Yozgat isyanlarında önemli roller üstlenmiştir. Büyük Millet Meclisi tarafından Ethem kuvvetlerine Kuvayı Seyyare (gezici güçler) sanı verilmiş ve bir dönem Çerkez Ethem "ulusal kahraman" ilan edilmiştir.²²⁹

Çerkez Ethem ile Ankara arasındaki ilişkilerin bozulması ilk olarak Yozgat İsyanının bastırılması sürecinde kendini göstermiştir. Çerkez Ethem, Milli Mücadele Dönemi'nde askeri faaliyetlerde bulunan Kuvayı Milliye birliklerinin düzenli orduya geçişini reddetmiş ve kendisini Kütahya Valisi Kumandanı olarak ilan etmiştir.

İlk başlarda uzlaşmacı tutum içerisinde olan Ankara Hükümeti, daha sonraları katı bir tutum sergilemek zorunda kalmıştır. Ankara Hükümetine direnmekte ısrar eden Çerkez Ethem ise düzenli ordu birlikleri ile çatışmaya girmiş ve nihayetinde Yunanlılara sığınmak zorunda kalmıştır. Belki de bir Milli Kahraman olarak kalması mümkün olduğu halde, Ethem aldığı yanlış kararların sonunda bir hain damgası ile anılır hale gelmiştir.²³⁰

3.2.1. MUSTAFA KEMAL PAŞA VE ÇERKEZ ETHEM ÇATIŞMASI

Albay Refet Bey'e karşı benzer husumetlere sahip Çerkez Ethem ve Hacı Şükrü Bey birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu zamanlarda İsmet Paşa ve Albay Refet Bele cephe komutanlığı görevini yönetirken, Çerkez Ethem de Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı görevini üstlenmiştir. Hastalandığı dönem Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı görevini kardeşi Tevfik Bey'e bırakmış ve Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye gelmiştir.²³¹

²²⁸ Kutay, *a.g.e.*, s.164

²²⁹ *a.g.e.*, s.164

²³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s.429

²³¹ Muhittin Ünal, Kurtuluş Savaşı'nda Çerkezlerin Rolü, Takav Matbaası, Ankara 2000, s.94

Çerkez Ethem, Albay Refet Bele hakkında Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve Batı Cephesi'nde Refet Bey'in görevden alınmasını talep etmiştir. Çerkez Ethem'e göre komutanlığın ikiye bölünmesi, bölge içinde ikincilik başlatmış ve tek bir komutan altında mücadelenin daha faydalı olacağı görüşünü bildirmiştir. Bunun haricinde Refet Bey'in Çerkez Ethem'in can güvenliğini sağlamadığı, hatta tehlikeye attığını savunmuştur. Çerkez Ethem'in bu görüşlerine karşın Mustafa Kemal Paşa'ya göre Refet Bey bir hükümet adamıdır ve aynı zamanda Ordu Kumandanı olduğunu ve Çerkez Ethem'i tehdit edecek bir şey yapmayacağını, bunun garantisini kendisinin verdiğini söyler ve kısa zamanda da Refet Bey ile barışmaları gerektiğini belirtir.²³²

Bu sırada Milli Mücadele'nin önemli şahsiyetlerinden olan Celal Bey, TBMM'yi ve Mustafa Kemal'i en fazla meşgul eden meselelerden birisi olan Çerkez Ethem hadisesinde de etkin rol oynamıştır. Ege bölgesinde Kuvayi Milliye içinde yer almış birisi olan Celal Bey, Çerkez Ethem hadisesinin önlenmesi için büyük çaba gösterdi. Mustafa Kemal, Ethem'le sorunu uzlaşma yoluyla aşmak niyetindeydi. Bu amaçla oluşturulan "Öğüt" kurulu (Celal Bey'de içindedir) Kütahya'da bir takım görüşmelerde bulunursa da meseleyi çözmeye muvaffak olamadı. Celal Bey, Ethem hadisesinde İsmet Paşa ile aynı fikirde değildi. Sorunun daha barışçıl bir çözüme kavuşturulabileceğini düşünmekte ve Ethem'e saygı ve sempati duymaktaydı.²³³

Kuva-yı Seyyare, Garp Cephesi Komutanlığını bir üst makam olarak görmemekte ve emre itaatsizlik etmektedir. Daha sonra anlaşılmıştır ki İsmet Bey kumandayı ele aldıktan sonra bazı kumandanları, özellikle Kuva-yı Seyyare birçok insanı firari, casus, emre itaat etmedi diyerek asıp kesiyor, ya da haneleri basıp onları tehcire zorluyordu.²³⁴

Mustafa Kemal Paşa'ya göre; aslında sorun çözülmemiştir. Ethem ve ağabeyleri zaman kazanmak maksadıyla, Ankara hükümetini yanıltmaya çalışmaktadırlar. Amaçları mümkün olduğu kadar takviye güç toplamak, Düzce'de bulunan Sarı Efe ve adamlarıyla, Lefke' de bulunan Gökbayrak Taburunun kendilerine dâhil olmasını ve Demirci Mehmet Efe'nin de kendileriyle beraber ayaklanmasını sağlamak; bir yandan

²³² Ahmet Emin Yaman, Milli Ordu'dan Düzenli Orduya, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1990, s.86

²³³ Şerif Demir, "Milli Mücadelede Celal Bayar (1919-1923)", *100 Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, Haz. M. Sarol-Đ. Bozdağ, Tercüman Yay., İstanbul 1982, s.64

²³⁴ Demir, *a.g.e.*, s.88

da cephe kumandanlarını değiştirmek, ordudaki subay ve erlerin kendilerine karşı gelmemeleri için propagandaya fırsat bulmaktır. Yani en başından beri süregelen itaatsizlik aynen devam etmektedir. Bu arada Çerkez Ethem Bey'in, ellerinde özel yazışma Őifreleri bulunan memurları Konya, Ankara, Haymana dâhil her tarafta, silah, mühimmat ve hayvan toplamaya devam etmektedirler. Kuvay-ı Seyyare kumandan vekili Tevfik Bey, cephe kumandanına hitaben saygısız ve hakaretamiz telgraflar çekmekte; Çerkez Ethem Bey ise cephe kumandanına çektiği telgraflarda muhaberenin engellendiği konusundan bahsetmektedir. Mustafa Kemal, Kuvay-ı Seyyare'nin sanki iki ayrı kumandan tarafından yönetildiğini örneklerle açıklamakta, bunların yanında Çerkez Ethem Bey'in hükümet kanunlarına aykırı hareketlerine yer vermektedir.²³⁵

3.2.2. GEDİZ MUHAREBESİ VE ALİ FUAT PAŞA OLAYI

Sivas Kongresi'nden sonra Batı Cephesi Kumandanı, Ali Fuat Paőaydı. Ali Fuat Paşa, Gediz'deki Yunan tümeni üzerine taarruz etmek teklifinde bulundu. Cephe Kumandanı, bu kuvvetin zayıf ve manevi gücünün de düşkün olduğunu kabul ediyordu. Ancak taarruzdan iki piyade tümeni ve Çerkez Ethem'in Kuvay-ı Seyyaresi ile beraber hareket ederek parlak sonuç alınacağını umuyordu.²³⁶

Gediz Taarruzu hakkında Nutuk'ta; taarruzun Türk Erkan-ı Harbiye-i Umumiyesi'nin karşı gelmesine rağmen, Garp Cephesi kumandanının inisiyatifıyla yapıldığı belirtilmektedir. Ali Fuat Paşa'ya göre; askeri açıdan Gediz baskını zorunludur. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti, özellikle cephanenin azlığından dolayı önce bu harekâta razı olmak istememişse de, sonradan cephanenin İtalya'dan temin olunduğu haberi alınınca muvafakat etmiştir.

İsmet Paşa da, yapmış olduğu kuvvet mukayesesi çerçevesinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili olarak, planlanan taarruza uzun süre muhalefet ettiğini, durumu yerinde görmek üzere Eskişehir'e gittiğini, orada Ali Fuat Paşa ile görüştükten sonra, beraber Gediz harekâtını ertelediklerini, ancak cephe kumandanı taarruz fikrinde ısrar edince, Mustafa Kemal Paşa'nın araya girdiğini, herkesi dinlediğini ve bu şekilde bir

²³⁵ Sezai Kürşat Ökte, "Çerkez Ethem Hadisesinin Nutuk Temelli İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S. 56, Bahar 2015, s. 67

²³⁶ Eroğlu, a.g.e., s.68

saldırının yapılmasını, belirli şartlar ve usuller altında onayladığını “Pekâlâ yapınız” dediğini belirtmektedir.²³⁷

Öncelikle Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, harekâtı onaylama durumunda olan İsmet Paşa ve harekâtın uygulayıcısı Ali Fuat Paşa'nın bu konuyu açıklamalarında farklı şekillerde yansıttıkları görülmektedir. Neticede Gediz Taarruzu Ali Fuat Paşa'ya göre olumlu ve başarılı, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'ya göre de başarısızdır. Ancak o dönem için Gediz Taarruzunun sonucundan en kazançlı çıkan Çerkez Ethem ve avenesi olmuş, düzenli birliklerin aleyhindeki propaganda çalışmaları artmış, halkın nazarında düzenli birliklerden yarar sağlanamayacağı algısı yaratılmıştır.²³⁸

Ali Fuat Paşa'nın “Gediz Taarruzu” hakkındaki düşünceleri ise şöyledir:

“Askeri bakımdan Gediz taarruzu zorunluydu. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti, bilhassa cephanemizin azlığından dolayı önce bu harekâta razı olmak istememişse de, ardından cephanenin İtalya'dan temin olunduğu haberi alınınca muvafakat etmişti... Alayund'da yapılan görüşmede; Çerkez Ethem ve Arif Beyler harekete taraftar olduklarını derhal bildirmişlerdi. İzzettin ve Kazım Beylerin de bazı itirazlarla birlikte sonradan taraftar oldukları anlaşılmıştı...”

“Gediz taarruzu kumanda, sevk ve idare bakımından çok güçlü bir askeri harekât olmuştu. Garp cephesi üstün bir düşman karşısında yanlarını zorunlu olarak zayıf bıraktıktan sonra, bütün kuvvetinin yarısını toplayarak cephenin ortasında düşmanın merkezine doğru bir yürüyüş yapmış, bir fırkasını yalnız yakalamış ve bunu mağlup ederek geriye atmıştır. Sonra düşmanın hiçbir tehdidine uğramadan eski vaziyetini almıştı. En muntazam orduların güçlülükle başarabileceği bir hareketi, o tarihlerde yeni kurulmaya başlamış küçük milli ordumuzun başarması; ehliyet, cesaret ve milli bir gayrete sahip olduklarını göstermeğe yeterli gelmişti.”²³⁹

Gediz Muharebelerinin olumsuzlukla neticelenmesinin ardından, Çerkez Ethem ve kardeşleri bütün hatayı, suçu cephe kumandanına ve düzenli ulusal orduya yüklediler. Ordu birlikleri ise Kuvay-ı Seyyare'nin hiçbir şey yapmadığını, muharebede verilen emre itaat etmediğini, daima tehlikeden uzak bulunduğunu iddia ve ispat ediyordu.²⁴⁰

²³⁷ Ökte, a.g.m., ss. 102-103

²³⁸ Ökte, a.g.m., 103

²³⁹ Cebesoy, a.g.e., ss. 557-567

²⁴⁰ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul 1938, s.356-357

Batı Cephesi'nde gerçekleşen Gediz Muharebesi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasında Çerkez Ethem ve kardeşinin komutanlığı altında olan Kuva-yı Seyyare'nin Ordu Kumandanından aldığı emirleri yerine getirmemesi de etkili olmuştur. Gediz Muharebesi'ni yöneten Ali Fuat Paşa başarısız olunca, cepheden alınmış ve Kuva-yı Seyyare'nin de nizami birlikler gibi zapt-ı rapt altına alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.²⁴¹

Gediz Muharebesi'nin başarısız sonuçlanmasıyla alakalı olarak farklı görüşler gelişmiştir. Batı Cephesi Kumandanı tarafından Çerkez Ethem'in emrindeki kuvvet olan Kuvay-ı Seyyare, Çerkez Ethem tarafından da Ordu Kumandanı Ali Fuat Paşa başarısız olmuştur.²⁴²

Ali Fuat Paşa, Gediz Muharebesi sonrası Ankara'ya gelmiş ve Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra kendisi hatalı bulunmuştur. Bu yüzden Ankara Hükümeti tarafından Moskova'ya düzenlenecek sefere gönderilmesi ve Ali Fuat Paşa'nın burada görevlendirilmesi kararlaştırıldı.²⁴³

Moskova'ya büyükelçi olarak atanan Ali Fuat Paşa'nın yerine, Batı cephesi iki gruba ayrılarak kuzey ve esas kısım Batı cephesi ve güneyde de ikinci bir cephe teşkil edildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Batı cephesi Kumandanlığına Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet Bey, Güney Cephesi Kumandanlığına da İçişleri Bakanı Albay Refet Bele tayin olundu.²⁴⁴

Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Komutanlığı'ndan ayrılıp Moskova büyükelçiliğine atanmasından sonra, Kuvay-ı Seyyare yönünden yeni bir dönem başlamıştır. Zira Kuvay-ı Seyyare'nin tasfiyesinin en hararetli taraftarı İsmet Bey'in Batı cephesine Meclis tarafından tayini ile Çerkez Ethem ve Ankara arasındaki fikir ayrılığı daha belirgin hale gelmiştir.²⁴⁵

²⁴¹ Ünal, *a.g.e.*, s.58

²⁴² Cebesoy, *a.g.e.*, s.398

²⁴³ Cebesoy, *a.g.e.*, s.399

²⁴⁴ Eroğlu, *a.g.m.*, s.68

²⁴⁵ Tansel, *a.g.e.*, s.146

3.3. ÇERKEZ ETHEM VE DEMİRCİ MEHMET EFE YAKINLAŞMASI

1920 Ekim ayı sonlarında Milli Mücadele’de görev alan Kuva-yı Milliye askeri birliklerinin düzenli ordu birliğine dönüştürülmesi hızlandırıldığında, isyanların bastırılmasında görev üstlenen Demirci Mehmet Efe’de Çerkez Ethem gibi huzursuz olmuştur. Bu durumu fark eden Çerkez Ethem, Demirci Mehmet Efe ile görüşmek için gizlice haberciler yollamıştır. Çerkez Ethem’in atlı haber elçisinin Demirci Mehmet Efe ile görüşükten sonra Kütahya’daki Çerkez Ethem’in yanına gittiğini öğrenen Fahrettin (Altay) Bey bu atlının yakalanması emrini verdi. Ama takibi fark etmiş olan haber elçisi, yakalanmadan Çerkez Ethem’in askeri birliğine kaçmayı başarmıştır. Bundan rahatsız olan Çerkez Ethem, Fahrettin Bey’i Ankara’ya şikâyet ederek, Ankara’dan Fahrettin Bey’in görevden alınmasını talep etmiş; ancak Ankara tarafından Çerkez Ethem’in istediği kabul görmemiştir.²⁴⁶

Demirci Mehmet Efe ile Çerkez Ethem’in beraber hareket etme davranışları üzerine Demirci Mehmet Efe’nin yanında bulunan Mülazım Kazım Bey, Şefik Aker’e gönderdiği telgrafta; kaldırılan Burdur Heyet-i Merkeziye eski üyelerinden bazılarının Demirci Mehmet Efe ve Çerkez Ethem’in birleşerek, Ankara Hükümeti’ne karşı inkılâp yapma teşebbüsünde olduklarını bildirdi.²⁴⁷

Bu arada Demirci Mehmet Efe, Çerkez Ethem Bey ile kuvvetlerini birleştirmek amacıyla harekete geçmiş, ancak 15/16 Aralık 1920 gecesini Refet Bey’in komutasındaki süvariler bu kuvvetleri dağıtmıştır. 20/21 Aralık gecesini Reşit Bey, Yeni Dünya Gazetesi’ndeki çalışanlarıyla, ordu içerisinde propaganda yapmak amacıyla bir toplantı yapmıştır. Dünya Gazetesi çalışanlarından biri olan Hidayet Bey durumu Mustafa Kemal Paşa’ya ihbar etmiş ve Dünya Gazetesi’nin ordu içinde propaganda amaçlı çalışmalarının olduğunu itiraf etmiştir²⁴⁸

Ankara Hükümeti’ne göre Demirci Mehmet Efe ile Çerkez Ethem’in askeri birliği olan Kuva-yı Seyyare’nin birleşmesi, ortaya çıkacak süvari kuvvetlerin başlatacağı isyanların bastırılması kolay olmayacaktır. Bu yüzden Demirci Mehmet Efe’nin etkisizleştirilmesi ihtiyacı duyulmuştur.²⁴⁹

²⁴⁶ Sorgun, *a.g.e.*, s.274

²⁴⁷ Nuri Köstüklü, Milli Mücadele’de Isparta ve Burdur Sancakları, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 1998, s. 226

²⁴⁸ Ökte, *a.g.m.*, ss. 68-69

²⁴⁹ Sarıhan, *a.g.e.*, 314

Çerkes Ethem Bey'in Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile arası açılıp da ayaklanmaya karar verdiği sırada Demirci Mehmet Efe'ye yazdığı 12 Aralık 1920 tarihli gizli şifre, yakalanan Vacit Bey'in üstünde bulunarak şifre şu şekilde açılmıştır:

“Demirci Mehmet Efe'ye Muhterem Mücahit Kardeşim Demirci Mehmet Efe'ye:

Bizim çalışmalarımızın ve fedakârlığımızın verimli olması, hariç ve dâhile karşı ihtilalin ve memleket müdafaasının lazım gelen intizamda cereyan etmesi için teşekkül ettirilen Ankara Hükümeti, birkaç muhterisin aleti olmaktan kurtulamamakta ve günden güne keyfi ve şahsi ihtirasların zebunu olmaktan ileri götürülememektedir. Memleketin bu gidişle kurtulması artık imkân haricindedir. Dış vaziyet, Anadolu Hükümetine elverişli bulunmakla beraber, istifade şöyle dursun, mefsetle (bozgunculuk) kalınmayarak, münasebetsiz hareketlerine mani teşkil edeceklerini tahmin ettikleri şahsiyeti sizce de malum Sarı Efe Edip ile daha bazılarını da her ne şekilde olursa olsun imhaya karar vermişlerdir.

Daha evvel senin imha edilmenin güya memleket hesabına lüzumunu bana ihsas ettirmek ve.....(okunamamıştır) bu düşünceden müteessir olduğu memleketin ve müşterek gayemizin istihsalı uğrunda her gün fedakârlıklarla hizmet eden ve edeceklerin neden imhaya şayan görüldüklerini sordum.....(iki kelime okunamamıştır). Biz kendimizden biliyoruz. Onlar ne vakit olsa başımıza beladır, demek kadar gayri makul cevabıyla beni hayrette bırakıp, meseleyi kapadılar. İptidadan beri çektiğimiz emeklerimizin boşa gitmemesi için, şimdi birbirimize sarılmalyız. Cevabınızı bekliyorum. Şifremi alır almaz Denizli'ye yaklaşmaya ve benimle sıkı temasa gayret etmeye çalışmanızı ayrıca rica ediyorum.”

KUVAY-I SEYYARE VE KÜTAHYA HAVALİSİ KUMANDANI

ETHEM²⁵⁰

²⁵⁰ Yakın Tarihimiz Dergisi, C.2., s.364

3.4. ÇERKEZ ETHEM'İN TASFİYESİ

Milli Mücadele Dönemi zamanlarının ilk başlarında işgal güçlerine karşı bölgesel direniş gösterme konusunda Kuva-yı Seyyare'nin katkıları göz ardı edilemez. Ancak Türk milletinin geleceği için düzensiz, başıboş bir yönetim anlayışı kabul edilemez ve bu bağlamda tek çatı altında toplanma ihtiyacı doğmuştur. Milli Mücadele aslında Türk milletinin bağımsızlık savaşı şeklinde ortaya çıkmıştır. Çatışmaların, kaosların ve isyanların yoğun yaşandığı bu zamanlarda Kuva-yı Seyyare birliklerinin de diğer Kuva-yı Milliye birlikleri gibi tek bir komuta da toplanması gerekmiştir. Ancak Çerkez Ethem'in buna karşı bir duruş sergilemesi ve Ankara'nın emirlerine itaat etmemesi neticesinde tasfiye süreci hızlandırılmıştır.²⁵¹

Mustafa Kemal Paşa'nın, 8 Ocak 1921 tarihinde, B.M.M.'de; Çerkez Ethem ve ağabeylerinin durumunu mebuslara açıklaması esnasında; birçok ispat ve vesikalardan elde etmiş olduğu istihbarata dayalı olarak genel kanaatini açıklarken; “...Evvvela; Kütahya ve havalisinde kendi tabirlerince bir hükümet, fakat bizim hakikati ifade etmek üzere kullanacağımız tedbirlerle bir derebeylik teşkiline yeltendiler. Bir taraftan bu derebeyliğini Afyonkarahisar'ına, Isparta'ya ve belki Konya'ya, Eskişehir'e kadar teşmile teşebbüs etmekle beraber, memleketin aksam-ı sairesinde dahi kuvvetler teşkili ile daha ziyade yayılma ve şekillenme ve binneticce T.B.M.M.'ni iskat ederek yerine heyet-i umumiyeye hâkim bir hükümet vücuda getirmek istemişlerdir” demiştir.²⁵²

Mustafa Kemal Paşa; isyancı Çerkez Ethem ve ağabeylerine karşı fiili harekete geçilme emrinin verilmesini şöyle dile getirmektedir:

“Efendiler, askeri harekâtı, çapulculuktan; devlet kurup yönetmeyi, şunun bunun çocuklarını dağlara kaldırmak haydutluğundan ibaret zanneden; şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk vatanını bezdiren ve Türk milletinin Büyük Meclisini kendileriyle uğraştıran, utanmaz, haddini bilmez, küstah ve herhangi bir düşmanın boğazı tokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar aşağılık, bayağı yaratılıştaki olan bu kardeşleri, ellerindeki bütün kuvvetler ve dayandıkları düşmanlarla birlikte yola getirmek ve ortadan kaldırmak suretiyle, inkılap tarihimize etkili bir ibret örneği vermek zaruri görüldü...”²⁵³

Çerkez Ethem Anadolu'da baş gösteren isyanları bastırmada başarılı olunca halk nezdinde saygınlık kazanmaya başlamış ve onun farklı hayallere ve beklentilere girmesine neden olmuştur. Çerkez Ethem'in kendi menfi taleplerinin Mustafa Kemal

²⁵¹ Burhan Bozgeyik, Çerkez Ethem Hain mi Kahraman mı?, Timaş Yayınları, İstanbul 1991, s.51

²⁵² Ökte, a.g.m., 104

²⁵³ Atatürk, Nutuk, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1938, s.156

Paşa ve arkadaşları tarafından her zaman kabul görmemesi, ülke çıkarları gereği taviz verilmemesi yaklaşımının benimsenmesi; Çerkez Ethem'e karşı tedbirler alınmasına yol açmıştır.²⁵⁴

O yılların atmosferine dikkatlice göz atıldığında, Ethem Bey'i devre dışı bırakmanın hiç de kolay olmadığı görülecektir. Çerkez Ethem'in tasfiye edilmesini zorlaştıran etmenler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Çerkez Ethem halk tarafından çok sevilmektedir.
- Çerkez Ethem 'i milletvekilleri sevmekte ve takdir etmektedir; meclisin desteği gözlemlenmektedir.
- Çerkez Ethem'in sahip olduğu birliklerin imkânlarına, henüz düzenli ordular bile sahip değildir.
- Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'da Ethem Bey'i sevmekte, takdir etmekte ve koruyup kollamaktadır.²⁵⁵

3.4.1. ÇERKEZ ETHEM'İN YUNANLILARA SIĞINMA SÜRECİ

Ankara'da mecliste Çerkez Ethem ile alakalı en son "isyancılığı bağışlanmak kaydıyla, teslim olursa hayatının bağışlanacağını" kararı, kuşkulu bulunmuş ve Çerkez Ethem tarafından ciddiye alınmamıştır. Çerkez Ethem'in isyan sürecinde arabuluculukla görevlendirilen Binbaşı Derviş Bey, Çerkez Ethem teslim olmak istemiyorsa Yunan mntıkasına geçebileceği ve geçmişteki gibi gerilla yöntemleri ile mücadele etmesi önermiştir. Ancak bu öneriler yeterince inandırıcı ve güvenli bulunmamıştır.

Çerkez Ethem Ankara ile çatışmalarının sonucunda kendi askeri birliği olan Kuva-yı Seyyare'deki kişilere üç seçenek sunmuştur. Bunlar:

- Düzenli orduya teslim olmak,
- Dağlarda yaşamayı seçip, bağımsızca yaşamak,
- Yunanlılara sığınmak.

Ankara'da Çerkez Ethem ile alınan kararların verilmesi sürecinde emri altında bulunan kuvvetler: 2326 milis (bunun 200 kişisi piyade), Alayın tüm mevcudu ile toplam 4650 kişi, 6 makinalı tüfek, 4 top vardı.²⁵⁶

²⁵⁴ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.51

²⁵⁵ *a.g.e.*, s.52

²⁵⁶ Sarıhan, *a.g.e.*, s.335

Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyare'ye sunduğu seçeneklerden sonra kardeşleri ve yaveri Sami Bey'i Yunanlılar ile görülmeye yollamıştır. Yunanlılarla imzalanan ateşkes ile Çerkez Ethem'in Yunanlılara sığınma talebi gerçekleşmiştir. Bu ateşkeste şart olarak teslim olanlara geçmişlerinden dolayı hesap sorulması ya da silahlarının ellerinden alınması kabul edilmeyecektir.

Yunanlılar bu şartları kabul edince Reşit ve Tevfik Bey Yunanlılara sığınır. Onlarla alakalı sağlık haberi geldikten sonra Çerkez Ethem'de sığınmaya karar vermiştir. Ancak Çerkez Ethem Yunanlılara sığınma ya da teslim olma durumunu bir türlü gerçekleştirmek istemez ve bu davranışı kendi içinde kabullenemediğini kardeşleri Reşit ve Tevfik Bey'e 20 Ocak 1921'de yolladığı mektupta bildirir:

"Yunanlılarla akdettiğiniz iltica protokolü nefsime ağır geldiğinden dolayı sizi takip edemeyeceğim. Beni mazur görünüz Kuva-yı Seyyare efrat ve zabitlerini istedikleri herhangi bir tarafa gitmekte serbest bıraktım. Hepsini dağıttıktan sonra ben de karargâhımla semt-i meçhule müteveccihen gidiyorum."

Kuva-yı Seyyare birliklerinde olan 25 kadar subay ve 700 civarı asker, Yunan işgal mıntıkasına geçmiştir. Çerkez Ethem 50 kişiden oluşan adamları ile dağlara çekilmiş ve geçmişte olduğu gibi gerillacılık yapmaya başlamıştır. Manyas, Sındırgı, Susurluk dağ köylerinde bir süre barınan Çerkez Ethem ve arkadaşları barınma şartlarının zorlaşması sonucu, bir köyde misafir buldukları sırada çağırdıkları Yunan kuvvetlerine 1921 Şubatının son günlerinde teslim olurlar.

Mustafa Kemal Paşa ve diğer komutanlar; günün koşulları çerçevesinde elde mevcut yegâne kuvvet olan Çerkez Ethem ve Kuvay-ı Seyyaresini gerektiği zaman ve yerde, gereken şekilde kullanabilmek için başlangıçta her türlü çabayı göstermiştir. Ancak, vatanın düşman işgalinden kurtarılması amacıyla, düzenli Yunan kuvvetlerine karşı kesinlikle düzenli bir ordunun kurulması için uygun koşullar oluşmaya başlamış ve hazırlıklar bu yönde ağırlık kazanmıştır.

Kuvay-ı Milliye birliklerinin de düzenli ordu bünyesine dâhil edilmesi aşamasında, Çerkez Ethem ve ağabeylerinin göstermiş olduğu olumsuz, yıpratıcı ve yıkıcı faaliyetler buldukları cephenin önemi göz önüne alınarak azami şekilde iyi niyetle ve nasihatle giderilmeye çalışılmıştır. Nihayet durumun adeta bir başkaldırı niteliğine dönüşmesi üzerine, gereken tedbirler alınmış ve Çerkez Ethem kuvvetleri

önlerindeki düşmanla birlikte sürülerek, Milli Mücadele tarihindeki çok talihsiz bir konuma mahkûm edilmiştir.²⁵⁷

Çerkez Ethem, Yunanlılara sığındıktan bir süre sonra Atina'ya oradan da Berlin'e (Almanya'ya) geçer. Berlin günlerinde eski İttihatçı ve o günler Afganistan'da bulunan Enver Paşa ile ilişkiye geçer, Türkistan seferi yapmak için yollar arar. Ama gerçekleşemez. Mısır'a, arkasından da Ürdün'e gider.²⁵⁸

Yunanlılara sığınan Çerkez Ethem Atina üzerinden Almanya'ya giderek orada tedavi gördü. Almanya'dan sonra Mısır'a, Mısır üzerinden de daha önce Ürdün'e giden ağabeyleri Reşit ve Tefvik'in yanına Ürdün'e geçti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Ethem ve kardeşlerini hain ilan ederek Lozan Antlaşması gereğince affın dışında bırakılan 150'likler listesine aldı ve vatandaşlıktan çıkarıldılar. Fakat Yunanlılara sığındığı andan itibaren Çerkez Ethem'in hareketleri Ankara tarafından sürekli takip edildi. 22 Ocak 1922 tarihinde Çerkez Ethem, Reşit ve arkadaşlarının af edilmeleri halinde Anadolu'ya gelme isteklerinin reddi ile ilgili bir kararname yayınlandı.²⁵⁹

²⁵⁷ Ökte, *a.g.m.*, s.106

²⁵⁸ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.78

²⁵⁹ BOA, 30-18-1-1/4-45-16.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi aynı paralellikte hâkimiyetini de zayıflatmış ve İtilaf Devletleri'nin baskısı altında emirleri yerine getirmesine yöneltmiştir. İstanbul Hükümeti, Anadolu'da yaşanan işgalleri önleyememesi ve Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan ötürü silah ve cephanelerini kaybetmesi, halkın kendi mücadelesini vermesine neden olmuştur. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele Dönemi başlatılmıştır.

Milli Mücadele Döneminde pek çok isyanlar görülmüş ve bunların nitelikleri incelendiğinde İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin desteğiyle çıkarılan isyanlar, Kuva-yı Milliyecilerin çıkardığı isyanlar, azınlıkların çıkardığı isyanlar şeklinde çeşitleri bulunmaktadır.

İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin propagandası ve kışkırtmaları neticesinde Anzavur, Bozkır, Düzce-bolu ve Yozgat isyanları, Kuvayı İnzibati Harekâtı düzenlenmiştir. Müslümanların yoğun yaşadığı bu bölgelerde İngilizler halifeden Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında fetva vermesi için zorlamış, bu fetvalarda kâfir şeklinde nitelendirilmelerini sağlamışlardır. Saraya yakın olan halk, dini unsurların propaganda edilmesiyle bölgede Milli Mücadeleye direniş göstermiş, isyanlar başlatmıştır. Ahmet Anzavur önderliği ve İngiliz destekli gerçekleşen Anzavur isyanları, Çapanoğlu gibi bölgenin önde gelen ailelerinin kışkırtmasıyla Yozgat isyanları çıkmıştır. Bu isyanların bastırılmasında destek olan Kuva-yı Milliyecilerden Demirci Mehmet Efe ve Çerkez Ethem ise düzenli orduya geçiş sürecinde Ankara Hükümeti'ne muhalif duruşlar sergilemiş ve isyanlar başlatmıştır.

Azınlıkların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde; Doğu Anadolu'da Ermenilerin, Doğu Karadeniz'de Rumların, Güney Doğu'da ise Kürtlerin yaşadığı bölgelerde bir takım sebeplerle Koçkiri isyanı, Pontus Rum Harekâtı ve Ermeni isyanları olmuştur. Doğu Anadolu'da Büyük Ermenistan'ın kurulması hedefiyle başlatılan isyanlar, Kazım Karabekir'in komutanlığındaki Kuva-yı Milliye birlikleri ile sonlandırılmıştır.

Aynı bağlamda hareket eden Rumlar, Pontus Cemiyeti'ni kurdukları zamanki emellerine ulaşma konusunda İtilaf Devletleri'nden aldıkları askeri ve siyasi destek ile Müslüman Türk köylerini basıp, yakmışlardır. Koçkiri isyanı ise Zara merkezli

başlamış olup, bölgede bir Kürt Valisi'nin getirilmesi ve hâkimiyetin Kürtlere bırakılması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra düzenli orduya geçiş sürecinde Çerkez Ethem ve onun askeri birliği olan Kuva-yı Seyyare'nin faaliyetleri, iç isyanların bastırılmasında etkili olmuştur. Özellikle Yozgat isyanları sonrası halk dışında, siyaseten de güç kazanması Çerkez Ethem'in kendi iktidar hırsına yönelmesine yol açmıştır.

İç isyanlarda aldığı başarılar neticesinde Milli Mücadele Hareketi içinde kendini askeri lider olarak görmesi ve Ankara Hükümeti'nin emirlerini uygulamada gönüllü olmaması, vatansever kimliğini olumsuz göstermeye başlamıştır.

Çerkez Ethem ilk olarak Salihli bölgesinde askeri birliklerini toplamış ve asker kaçakları, suçlular ya da gönüllülerden oluşan askerleri ile Kuva-yı Askeri Birliklerini oluşturmuştur. Elde ettiği güç sonrası yetkilendirdiği kişiler, köylerden haraç, asker, yiyecek, at, silah ve mühimmat gibi eşyaları toplamaktaydı. Ancak kimi zaman bu durum fakirlikle boğuşan köylülerin tepki göstermesine, Ankara'ya şikâyet mektuplarının yollanmasına sebep olmuştur.

Batı Cephesi Kumandanlığı Ali Fuat Paşa'ya ait iken sıcak ilişkiler kuran Çerkez Ethem, Gediz Muharebesi'nin başarısız neticelenmesinden ötürü Ali Fuat Paşa'nın görevden alınmasını hoş karşılamamıştır. Bunun haricinde Batı cephesinin ikiye bölünerek Albay Refet Bele ve İsmet Paşa'ya bırakılmasına şiddetle karşı çıkmış, hatta emirlere itaatsizlikler göstermiştir. Kuva-yı Milliye birliklerinin düzenli orduya geçişini kabul etmeyen Çerkez Ethem, Kuva-yı Seyyare'nin de dağıtılmasına izin vermemiştir.

Bu süreçte Yeşil Ordu Birlikleriyle temasa geçmiş, Enver Paşa liderliğinde faaliyetlerini gösteren Yeşil Ordu Cemiyeti ile gizli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yeşil Ordu Birlikleri adından ve bayrağından anlaşılacağı üzere, İslam inancında önemli yere sahip olan yeşil renginin seçilmesi ile halktan sempati kazanmıştır. Milli Mücadele Döneminde halkın bir kesimi Enver Paşa'nın Yeşil Ordu Birlikleri sayesinde Anadolu'ya geleceğini ve kendilerini işgal güçlerden Yeşil Bayraklı askerlerin kurtaracağına inanmaktaydı.

Bolşevizm akımından etkilenenler arasında Çerkez Ethem'de bulunmaktaydı, komünizmin Türk milleti için çıkar yol olduğunu ileri sürmekteydi. Bunun için Seyyare-i Yeni Dünya gazetesini kurmuş, günlük yayınlarında Bolşevizm yanlısı makalelere yer vermiştir. Aynı zamanda Çerkez Ethem'in başarıları, isyanları bastırmadaki sorumlulukları bu gazete aracılığıyla halka sunulmuştur.

Milli Mücadele Döneminin bir döneminde kahraman olarak algılanan Çerkez Ethem'in vatan hainliği ile sonuçlanan tasfiye süreci irdelendiğinde, pek çok durum, olay ve kişilerin bu dönüşümde etkisi olduğu gözlenmektedir. İsmet Paşa'nın Kumandanlığını reddetmesi, bağımsız askeri bir güç şeklinde faaliyetlerine yönelmesindeki nedenlerdendir. Ankara Hükümeti tarafından görevlendirilen kumandanların emirlerine itaat etmemesi, tasfiye sürecini hızlandırmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'in isyan sürecinin başlangıcında uzlaşmacı bir tutum sergilese de, Çerkez Ethem'in başına buyruk hareketlerine devam etmesi; onun ileride bir tehdit unsuru olması endişesini yaratmıştır. Bu endişenin alt metninde Demirci Mehmet Efe ile yakınlaşması, birliklerini birleştirmek için elçiler yollaması da rol oynamıştır. Demirci Mehmet Efe ve Çerkez Ethem'in birleşmesiyle ortaya çıkacak askeri birlik, yeni kurulan Ankara Hükümeti'ni tehdit edecek boyutta olması; Çerkez Ethem ile alakalı imtiyazları ortadan kaldırmıştır.

Çerkez Ethem emre itaatsizliklerini sürdürürken ilk olarak Binbaşı Derviş Bey aracılığıyla arabuluculuk yapılmaya çalışılmış; teslim olması dâhilinde affedileceği teminatı verilmiştir. Fakat bunu inandırıcı bulmayan Çerkez Ethem, Ankara'nın teklifini reddetmiştir. Ankara'nın kurduğu nizami birlikler ile savaşmasının olumlu neticelenmeyeceğini fark eden kardeşleri, Yunanlılara sığınma teklifinde bulunmuştur.

O dönemlerde Çerkez Ethem'in askeri gücü, Büyük Millet Meclisi'ne bağlı düzenli orduyla savaşacak denkte ve sayıda değildi. Yunanlılardan askerleri hakkında teminat isteyen Çerkez Ethem, aralarında imzaladıkları ateşkes ile sığına talebini olumlu yanıtlamıştır. Buna göre Yunanlılara sığınan askerler geçmişte yaptıklarından dolayı yargılanmayacak, silah ve eşyaları ellerinden alınmayacaktı. Kardeşleri Reşit ve Tefik Bey ilk olarak Yunanlılara sığınmış, sağlıklı haberleri geldikten sonra Çerkez Ethem Yunanlılara sığınmayı kabul etmiştir.

Sonuçta Çerkez Ethem ve kardeşleri tarih önünde Meclis otoritesine aykırı tutum ve davranışların neticesinde "Hıyanet-i Vataniye" ile yargılanmışlardır. Yoksa

Yunanlıların işgal ettiği İzmir bölgesine geçtikten sonra ve Atina’da bulunduğu süreler içerisinde asla ne Yunanlılarla ne de diğer işgal güçleriyle iş birliği yaparak Milli Mücadele’nin aleyhinde bir harekâta bulunmamışlardır. Onların en büyük hataları yabancılara karşı bağımsızlık savaşı verilirken Millet Meclisi’nin yaptığı yasaları, kendi ihtiraslarına kurban etmeleri olmuştur.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Vesikaları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

B- Gazeteler

- Açıksöz Gazetesi, Kastamonu

C- Kitaplar ve Dergiler

ABADAN, Yavuz, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınevi, İstanbul 1972.

ADIVAR, Halide Edib, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, İstanbul 2004.

AKÇORA, Ergün Öz, “Tanzimat’tan Milli Mücadeleye Harput Ermenileri”, *Dünü Bugünüyle Harput I*, TDV. Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ 1999, s.127-144

_____, “Milli Mücadele Süresi İçerisinde Kuvay-ı Milliye Hareketinin Doğuşu”, *Askeri Tarih Bülteni*, Genel Kurmay Basımevi, sayı 34, Ankara 1993, s.16-26.

_____, “Milli Mücadele Yıllarında Kurulmuş Faydalı ve Zararlı Cemiyetler”, *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:4, İstanbul 1987, s.15-28.

AKER, M. Şefik, “İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali”, *106 Numaralı Askeri Mecmua*, Askeri Matbaa, C.3, Sayı.47, İstanbul 1937.

AKŞİN, Sina, *İç Savaş Ve Sevr’de Ölüm*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.2, İş bankası Yayınları İstanbul 2004.

AKYOL, Taha, *Türk’ün Ateşle İmtihanı (1921-1922)*, Doğan Kitap, İstanbul 2018.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919–1920)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988.

APAK, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, T.T.K.Basımevi, Ankara 1988.

_____, *İstiklal Savaşı’nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1990.

ASARKAYA, Halis, *Ulusal Savaşta Tokat*, Tokat Basımevi, Tokat 1936.

ASLIYÜCE, Erdoğan, *Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2009.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, İstanbul 1938.

_____, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

_____, *Nutuk*, C.1. T.T.K. Basımevi, Ankara 1999.

_____, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, (Der. Nimet Arslan), AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1964.

ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.

AVCIOĞLU, Doğan, *Milli Kurtuluş Savaşı*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996.

AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, İleri Kitabevi, İzmir 1995.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitapevi, İzmir 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C. I, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

_____, *Tek Adam*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

BALCIOĞLU, Mustafa, “Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuva-yı Milliye”, *Milli Mücadele Tarihi*, Makaleler, Ankara 2002, s. 38-52.

BARDAKÇI, Cemal, *Anadolu İsyancıları*, Berikan Yayınları, Ankara 2001.

BAYTOK, Taner, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara 1970.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.3, Kısım 4, AKDITYK, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Ankara 1973.

BOZAN, Oktay, “Ali Batı Olayı”, *Uluslararası Ömerli/Ömeran ve Çevresi Sempozyumu*, Mardin 2014, s.556-576.

BOZGEYİK, Burhan, *Çerkez Ethem Hain Mi Kahraman Mı?* Timaş Yayınları, İstanbul 1997.

CEBESOY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hâtıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2010.

ÇARIKLI, Turgut, *Babam Hacim Muhittin Çarıklı Bir Kuvay-ı Milliyecinin Yaşam Öyküsü*, Yay. Haz. Y. Hakan Erdem, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2005.

ÇELİK, Kemal, “Milli Mücadele’de İç İsyancılar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 40, Ankara 2007, s.61-78.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919–1923)*, C.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

DEMİR, Şerif, “Milli Mücadelede Celal Bayar (1919-1923)”, *100 Yaşında Celal Bayar’a Armağan*, Haz. M. Sarol-Đ. Bozdağ, Tercüman Yayınları, İstanbul 1982, s.53-78.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1970.

DİNÇ, Mehmet Emin, “Kuva-yı Milliye’nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi”, *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı 47, İstanbul 1990, s.30-39.

_____, “Kuva-yı Milliye’nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi II”, *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:48, İstanbul 1990, s.27-33.

_____, “Kuva-yı Milliye’nin Türk Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi III”, *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:49, İstanbul 1991, s.35-43.

EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü, *Milli Mücadele’de Bursa*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

ERGİL, Doğu, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1981.

ERİKAN, Celal, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

EROĞLU, Hamza, “İsmet İnönü ve I. Ve II. İnönü Muharebelerinin İçeride ve Dışarıda Etkileri”, AKDİTYK, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt II, sayı 4, Ankara 1985, s.60-78.

ERTUNA, Hamdi, *Türk İstiklal Harbi, c: 6 İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919–1921)*, Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara 1974.

ESENGİN, Kenan, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, Kemer Yayınları, İstanbul 1998.

ETHEM, Çerkez, *Çerkez Ethem’in Hatıraları*, Dünya Yayınları, İstanbul 1962.

_____, *Hatıralarım*, Dünya Yayınları, İstanbul 1961.

_____, *Anılarım*, Berfin Yayınları, İstanbul 1994.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1985.

_____, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912–1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

GÜLER, Hamdi, *Kurtuluş Savaşı 'nda Albay Bekir Sami Günsav*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1994.

GÜNDAĞ, Nevzat, “Mondros Mütarekesi Sürecinde Mustafa Kemal Paşa”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2009, s.5-22.

GÜNEŞ, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

GÜNGÖR, Selahaddin, *Atatürk'e Kafa Tutanlar*, 2.Kitap, Hadise Yayınevi, 1955.

GÜRALP, Şerif, *Kurtuluş Savaşının İçyüzü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007.

GÜVEN, Zühtü, *Anzavur İsyanı*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1965.

İĞDEMİR, Uluğ, *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları(Günlük Anılar)*, TTK. Basımevi, Ankara 1989.

İLERİ, Rasih Nuri, *Atatürk ve Komünizm*, İleri Yayınları, İstanbul 2005.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

KANDEMİR, Feridun, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul 1970.

_____, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, Sinan Matbaası, İstanbul 1966.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.

KIBIL, Mehmet, “Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar”, *Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, 2018, s. 47-74.

KOBAL, Yunus, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

KOÇ, Nurgün, “Milli Mücadele’de Batı Anadolu’da Çıkarılan İç İsyanlar ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması”, *International Conference on Humanities and Cultural Studies*, Czech Republic 2016, s. 242-455.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.

KUTAY, Cemal, *Çerkez Ethem Dosyası*, Cilt 1, Boğaziçi Yay., İstanbul 1990.

_____, *Ege'nin Kurtuluşu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981.

LORD KINROSS, *Atatürk*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 2002.

MERT, Özcan, “Anzavur’un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler”, *Belleten*, C.56, sayı. 217, Ankara 1992, s. 112-142.

MUTLU, N. Yücel, *Milli Mücadele Yıllarında Sivas'ta Yenihan ve Koçgiri Ayaklanmaları*, Buruciye Yayınları, Ankara 2013.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

NADİ, Yunus, *Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul 1955

OKYAR, Osman, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal(1920- 1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

ÖKTE, Sezai Kürşat, "Çerkez Ethem Hadisesinin Nutuk Temelli İncelenmesi", *"Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi"* S. 56, Ankara 2015, s. 55-78

ÖZALP, Kâzım, *Mili Mücadele I 1919–1922*, TTK Basımevi, Ankara 1985.

ÖZÇELİK, Ayfer, *Gediz Taarruzu (24 Ekim1920)*, AKDITYK, Cilt.7, Sayı. 21, Ankara 1991. s. 48-62.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Mustafa Kemal Paşa'nın Emrinde Samsun'dan Sakarya'ya: Refet Paşa*, 15. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

SATAN, Ali, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye-1920*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010.

SARIHAN, Zeki, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

_____, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Tic.Ltd.Şti., İstanbul, 1984.

_____, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.I, AKDTK, TTK. Basımevi, Ankara 1993.

SELÇUK, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, C.2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004.

SELEK, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, C. 1, 9. Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul 2000.

_____, *Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı* C.1, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul 1970.

SOFUOĞLU, Adnan, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919–1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

SONYEL, Salahi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, TTK. Basımevi, Ankara 1995.

SORGUN, Taylan, *İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor)*, Kemer Yayınları, İstanbul 1998.

ŞAMSUTDİNOV, Abdula Mardanov, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı (1918-1923)*, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

- ŞAPOLYO, Enver B., *Kuva-yı Milliye Tarihi*, Yıldız Matbaacılık, Ankara 1957.
- ŞENER, Cemal, *Çerkez Ethem Olayı*, Etik Yayınları, İstanbul 2001.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1998.
- TANÖR, Bülent, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918–1920)*, Afa Yayınları, İstanbul 1998.
- TANSEL, Selahattin, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1919-1922*, Türkiye Vakıflar Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1965.
- _____, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II-III, MEB Basımevi, İstanbul 1991.
- TANSU, Samim N., *İki Devrin Perde Arkası*, Nokta Kitap Yay., İstanbul 2011.
- TAŞ, Necati Fahri, *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- TOKER, Mustafa, "Milli Mücadele'de Rum-Ermeni İşbirliği", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, sayı. 29-30, Ankara 2002, s. 76-92.
- TOKER, Tarhan, *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Denizli 1973.
- TOKER, Yalçın, *Milli Mücadelede İç İsyenlar*, Toker Yayınları, İstanbul 2009.
- TÖRELİ, Türkmen, *İstiklal Harbinde İç İsyenlar*, Kripto Yay., Ankara 2013.
- TUNCAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar*, Bilgi Yayınlan, Ankara 1978.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- _____, *Türk Devrim Tarihi*, C.1, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- _____, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, 2.Kitap,2.Basım, Ankara 1998.
- TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması*, TTK. Basımevi, Ankara 2001.
- _____, "Türkiye'de Ulus Devletin Kuruluşuna Uzanan Süreçte Ordu-Millet Dayanışması", *ATASE, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2007, s.35-50.
- _____, *Türk İstiklal Harbi*, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara 1965.

_____, *Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara 1964.

_____, *Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara 1974.

UCA, Alaattin, ÜLKER, Aytunç, “Bayburt’ta Şeyh Eşref İsyanı”, *Akademik Bakış*, C. 10, Sayı 19, Bayburt 2016, s. 47-63.

ÜNAL, Muhittin, *Kurtuluş Savaşı’nda Çerkezlerin Rolü*, Takav Matbaası, Ankara 2000.

Yakın Tarihimiz, Vatan Gazetesi ve Matbaacılık, C.2, İstanbul, 1962. S.23

_____, Vatan Gazetesi ve Matbaacılık, C.4, İstanbul, 1962. S.47

YALÇIN, Edip Semih, *Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

YAZICI, Nuri, *Milli Mücadelede (Canik Sancağında) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989.

YILMAZ, Mustafa, *Milli Mücadelede Yeşil Ordu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

YERASİMOS, Stefanos, *Kurtuluş Savaşında Türk Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2000.

YAMAN, Ahmet Emin, *Milli Ordu’dan Düzenli Orduya*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1990.

YILMAZ, Hadiye, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

EKLER

ÇERKES ETHEM'İN DÂHİLİYE VEKİLİ REFET BEY'E ÇEKTİĞİ TELGRAF

“Ankara’da Dâhiliye Vekili Refet Bey’e

Dün, Alacalı Dede Galip Bey Zade Gazi Hüseyin Beyden cevaben aldığım telgrafta; Yozgat ve havalisi ihtilali alakadaranından, cephelere iştirak etmek suretiyle ve hükümetin karar ve tasvibi ile affedilenlerden bize iltihak eden üç yüz kişilik efrattan beri kalanların toplanmasına memur edilen Hüseyin Gazi'nin sevk ettiği otuz kırk kişinin Ankara'dan iade ve memuriyetini ispat eden Hüseyin Gazi Beye vermiş olduğum vesikanın sizin tarafınızdan alınarak; Bu gibi mezuniyetler ve muameleler hükümete ve bana aittir... Gibi tahkiramız muamelenizden bahsedilmektedir. Pek nabemevsim bu muamelenin tarafınızdan yapıldığına ihtimal vermemekle beraber, herhalde şayanı takip ve tashih görmekteyim. Vazife-i vataniyemden ayırmak suretiyle o havalide berayı tedip gönderilmekliğim de hükümetin emriyle ve arzum hilafınaydı. Zatuâli ve emsal müfzelerin havalide mezkûrda vazife-i tedibiyenin icrasında kemali emniyetle, şoselerde gezmek ve seyahat etmek gibi harekâta geçmekte âdemi muvaffakiyetini unutmamak lazım gelir. Zaman ve istikbal daha çok hakiki vatanperverleri meydana ihraç ve maatteessüf sahteleri de itizale icbar etmek tehlikesindedir! Umuru vekâletin de ne suretle uhdenize verildiğinin pekâlâ farkına varanlardan olduğumu arz ile bu derece nezaketsizce bendenizi mecbur eden kılükalin tashih ve mahalli mezkûr emir vererek Hüseyin Gazinin ve mahiyeti efradının süratle iltihaklarının temin ve izamu ricasıyla cevabınıza muntazırım efendim.”

Ethem

Kaynak: Refik Arıkan, İstiklal Savaşı'na Doğru Milli Bilinci Doğuşu, History Studies International Journal of History, Bilecik Üniversitesi Yayınları, 2010

UÇAKTAN ATILAN BEYANNAMELER

“Masum Millet ve Asker Kardeşlerim,

Ankara Hükümet rezilesine, 29 Kanun-u Evvel 1336 tarihinde keşide ettiğim memleket ihtiyaçlarına müteallik telgrafın matbuat ile ilan edilmesini isteyiniz. Ahiretteki mesuliyetinizden korkunuz. Maziden intibah alarak her türlü felaketi ve vatani kurtarmağı haris menfaatlerine kurban etmek isteyenlere karşı hakkınızı müdafaa ediniz. Şahsi ihtiraslara alet olmayınız.

Ey zabıt arkadaşlar, emir kulu olmaktan sarfi nazar ediniz. Allah'ın kulu değilseniz, aksi halde geliyorum ha!... Son pişmanlık fayda vermez!”

UMUM KUVAY-I MİLLİYE KUMANDANI

ETHEM

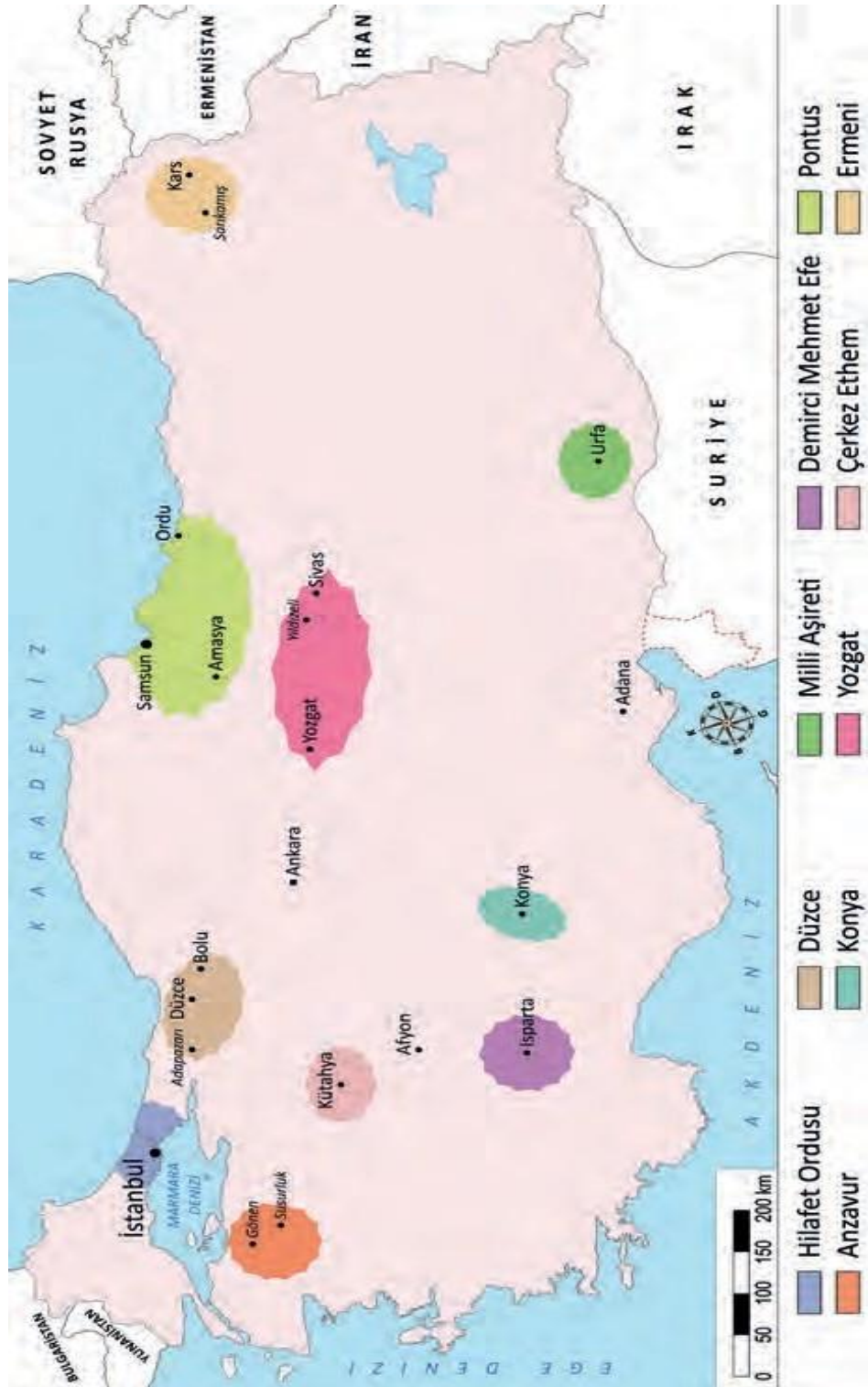
Kaynak: Refik Arıkan, İstiklal Savaşı'na Doğru Milli Bilinci Doğuşu, History Studies International Journal of History, Bilecik Üniversitesi Yayınları, 2010

Cerkes Ethem ve Yeşil Ordu'nun Eskişehir'de çıkan gazetesi "Seyyare Yeni Dünya", Ankara'ya taşınıp –Resmi- TKF'nin yayım organı olunca adındaki "Seyyare" kelimesi çıkarıldı.

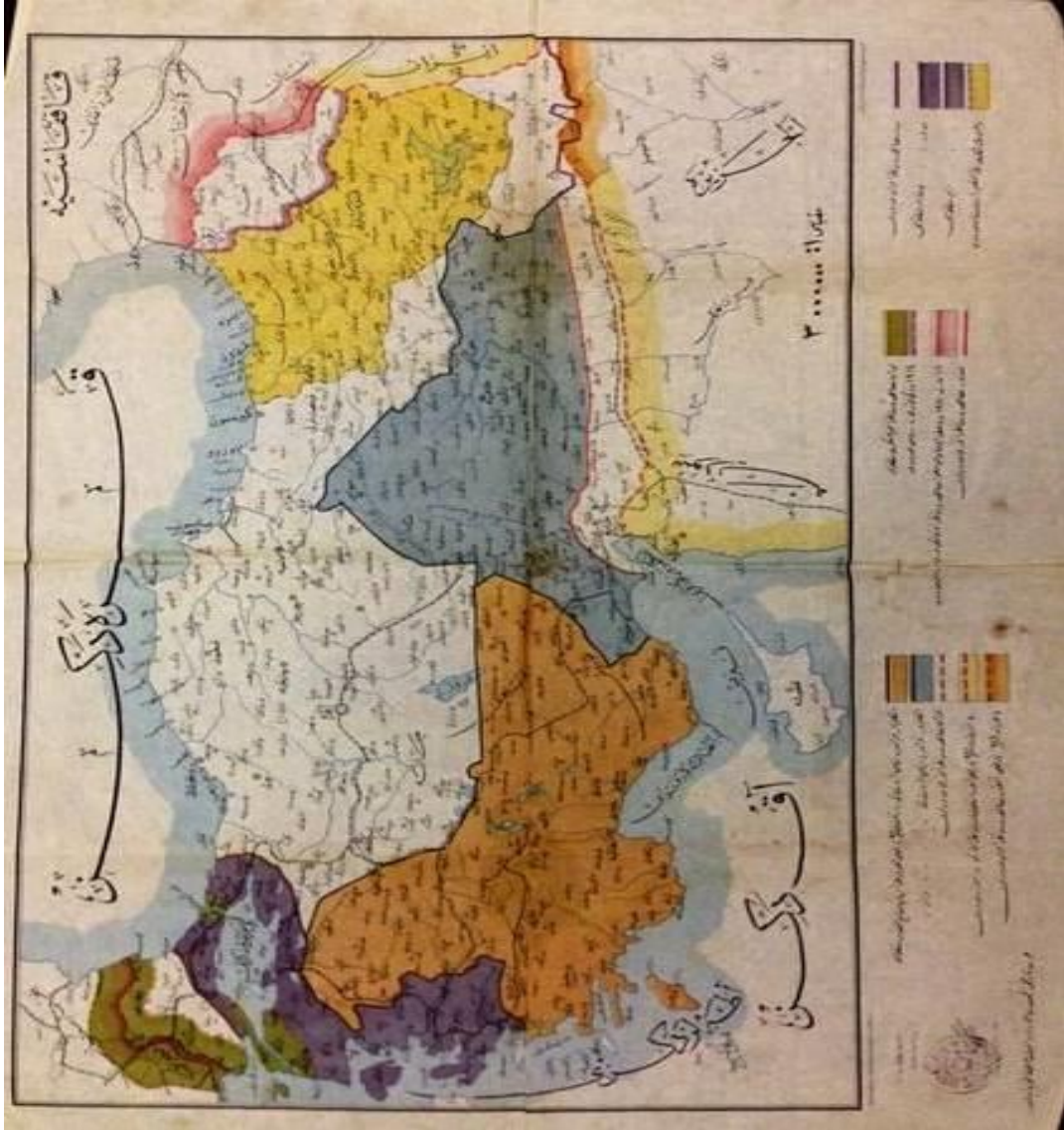
Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesinin İkinci Sayısı

Kaynak <http://www.solpaylasim.com/k1988fs20--resmi-turkiye-komunist-firkasi.html>

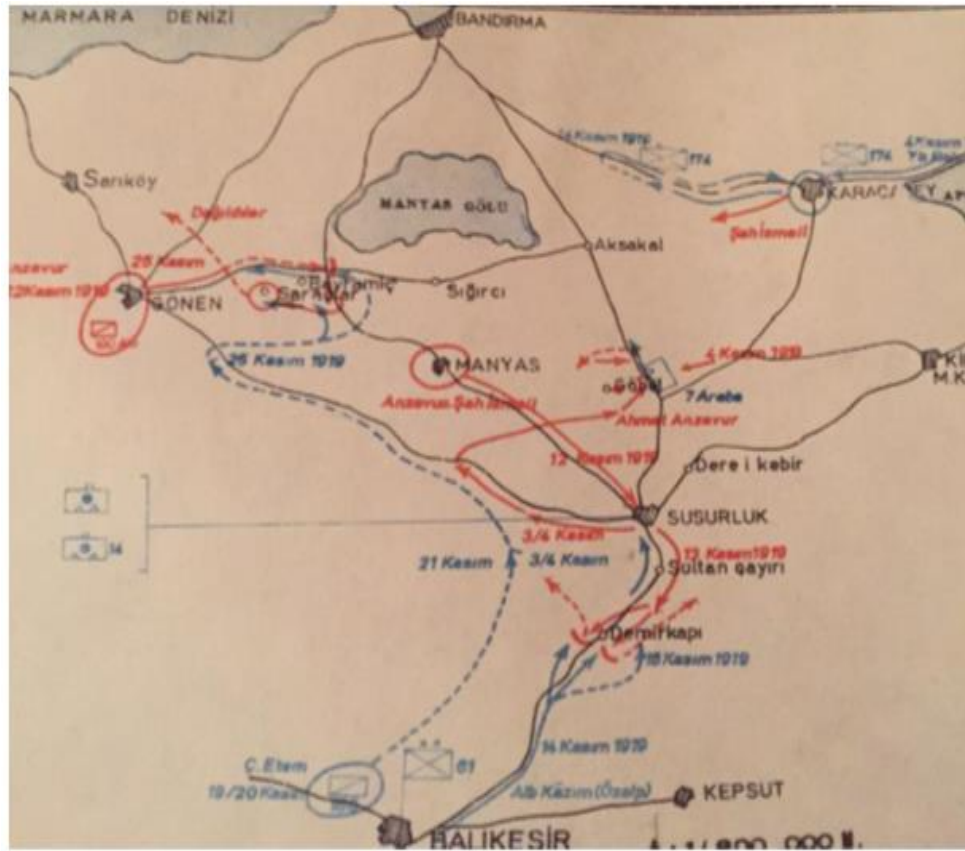
Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyenlar Haritası

Kaynak <https://prezi.com/jpqvxn1m5nds/tbmye-karsi-cikan-ayaklanmalar/>

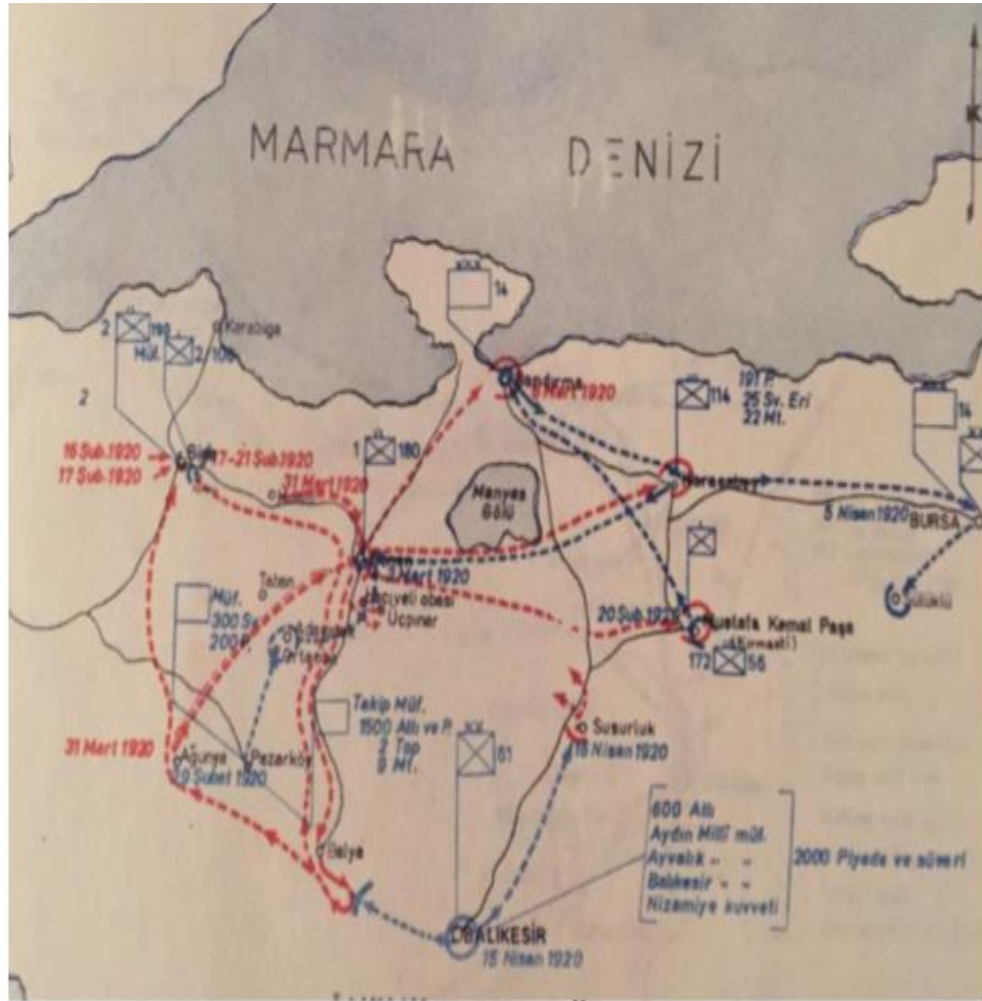
Sevr Antlaşması Haritası

Kaynak: <httpstr.pinterest.compin435934438911274592lp=true>

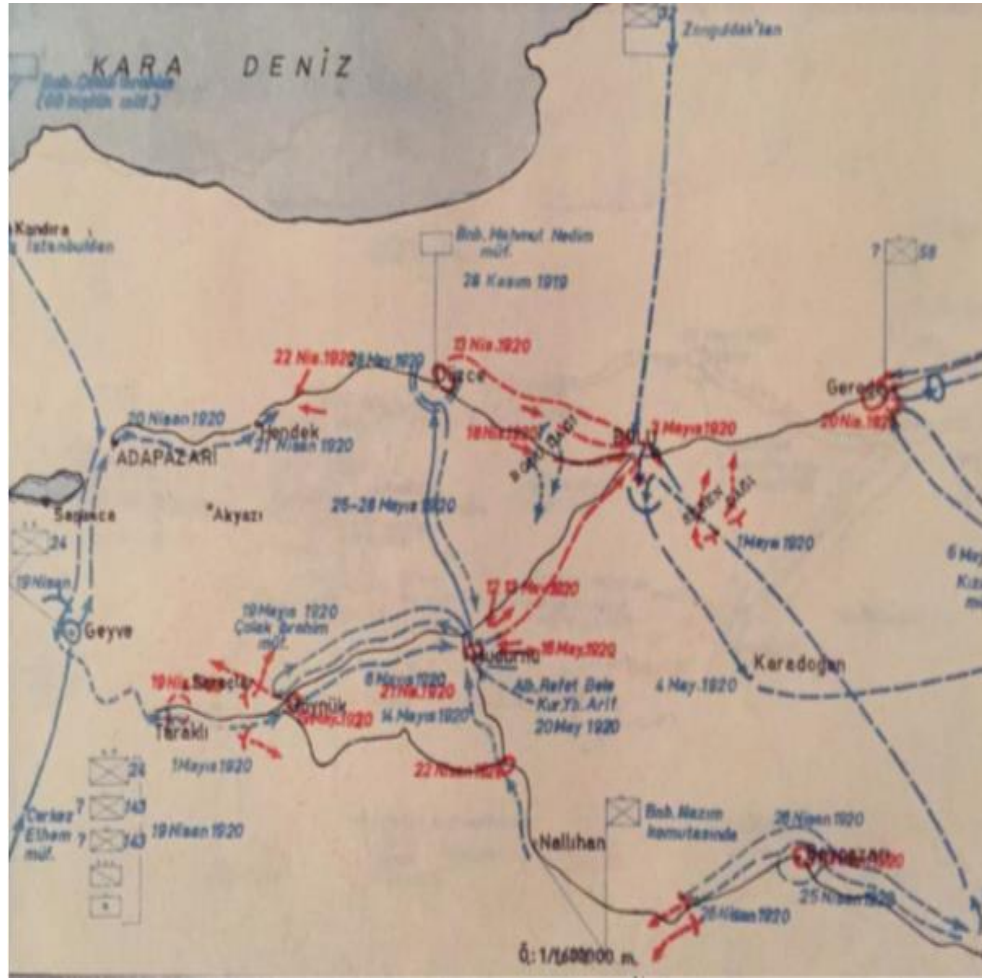
I. Anzavur İsyan Bölgesinin Krokisi

Kaynak Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları

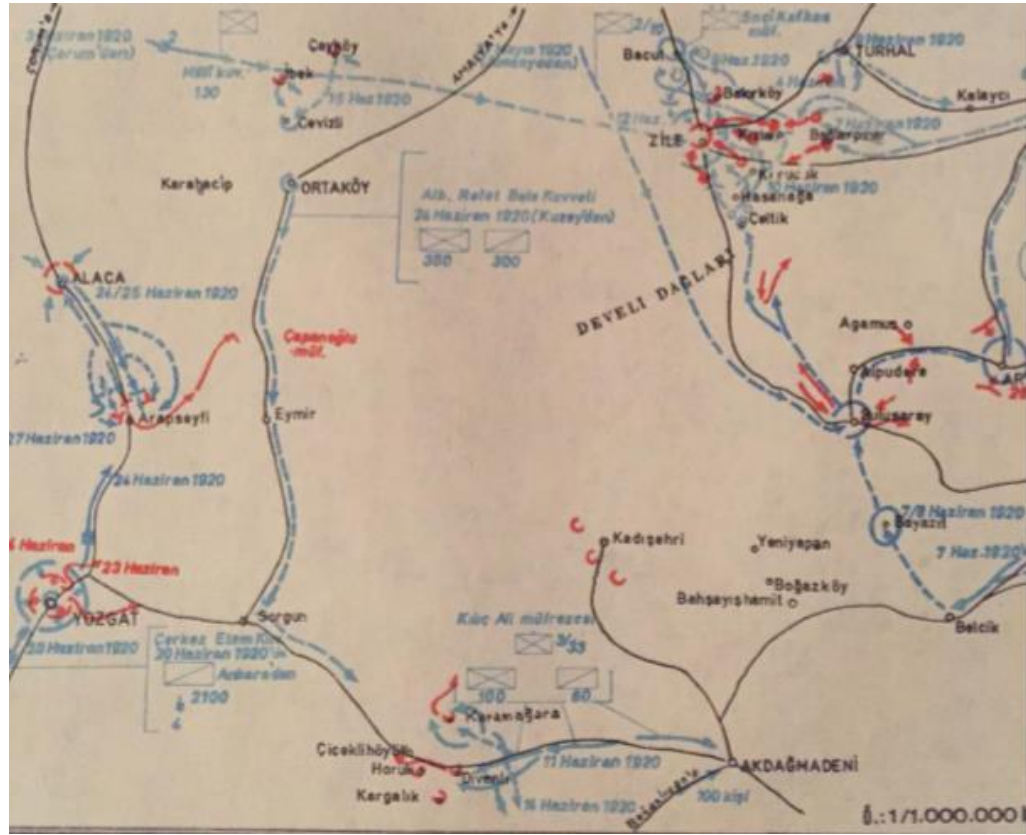
II. Anzavur İsyan Bölgesinin Krokisi

Kaynak Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları

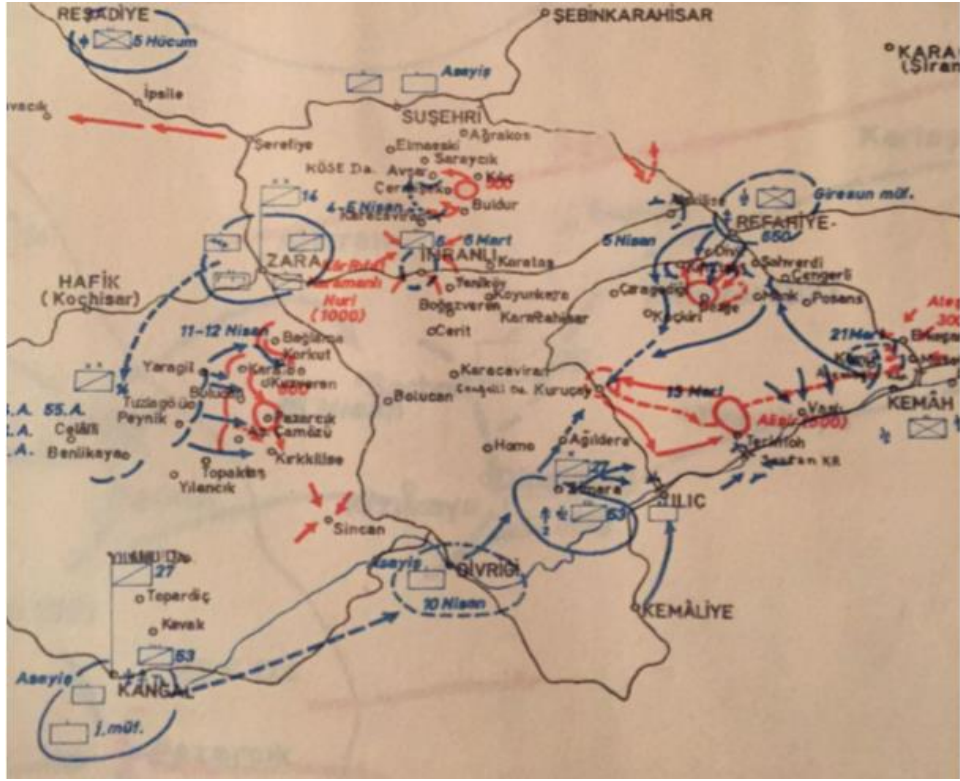
Birinci Düzce İsyan Bölgesinin Krokisi

Kaynak Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları

Yozgat İsyân Bölgesinin Krokisi

Kaynak Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları

Koçkiri İsyan Bölgesinin Krokisi

Kaynak: Türk İstiklal Harbi-İç Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları

Demirci Mehmet Efe

Kaynak:<http://www.aydindenge.com.tr/guncel/02.02.2018/demirci-mehmet-efeyi-olumunun-57nci-yilinda-andi/galeri/2>

Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit Bey

Kaynak <https://www.biyografya.com/biyografi/12628>

Çerkez Ethem

Kaynak <https://www.tarihiolaylar.com/biyografiler/cerkez-ethem-336>

Çerkez Ethem ve Mustafa Kemal Atatürk

Kaynak: <http://www.muasir.org/2017.02.17/cerkez-ethem-hain-miydi-mert-soysal/>

Ahmet Anzavur

Kaynak https://www.wikiwand.com/tr/Ahmet_Anzavur

Hınçak Sütüyun Cemiyetinin Amblemi

Kaynak: <https://hyetert.org/2015/06/19/hincak-cemiyeti-1918-Ermenistan//>

Ermeni Çetesi

Kaynak: <https://m.mamul.am/hy/post/71549>

Ermeni Çetesi

Kaynak.<https://tr.pinterest.com/asimmihcioglu/ermeni-%C3%A7eteleri-ve-mezalimleri/>

Ermeni Kadın Çeteciler

Kaynak.<https://tr.pinterest.com/asimmihcioglu/ermeni-%C3%A7eteleri-ve-mezalimleri/>

Pontus Faaliyetlerinin yürütüldüğü Merzifon Amerikan Koleji

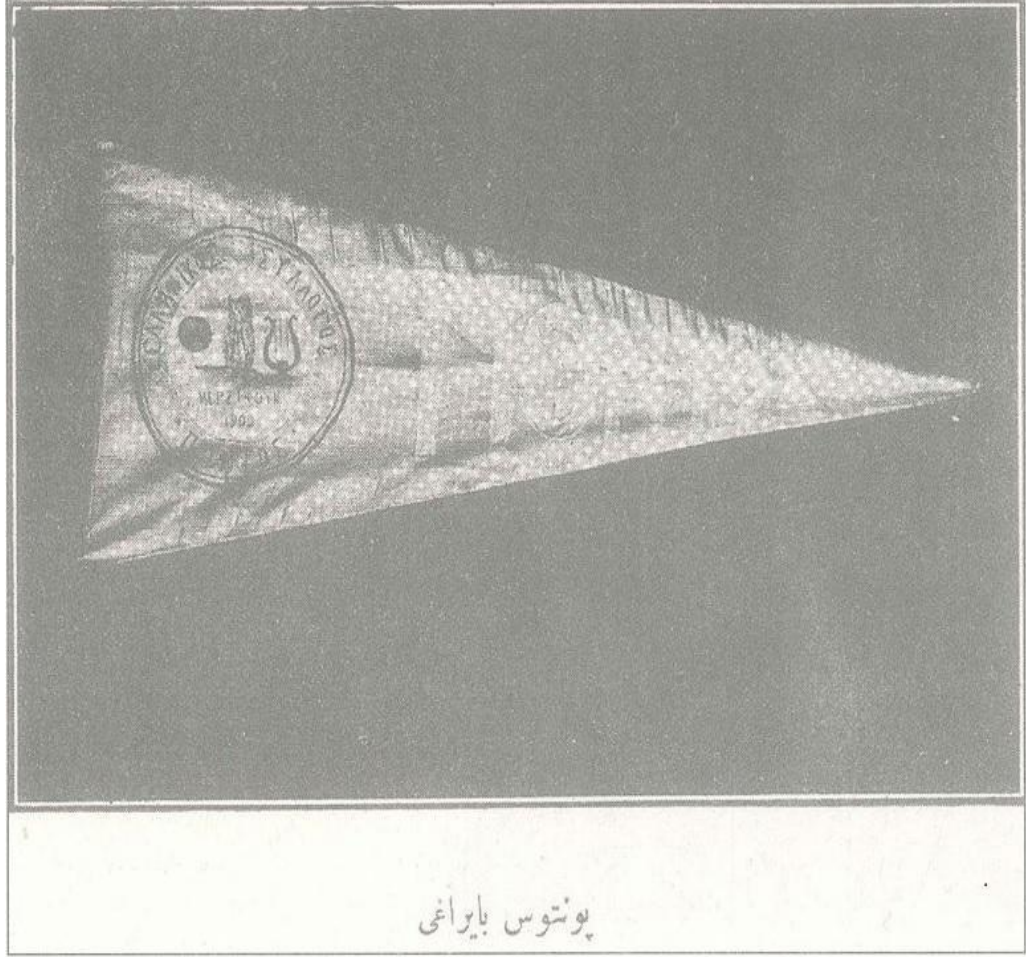
Kaynak: <https://pontosforumtr.wordpress.com/2016/11/18/merzifon-fen-lisesinin-gizli-tarihi-pontos-soykiriminin-belgesidir/>

مرزيفون آمريقان (قولله ژ) ندهكى پونتوس قلوبى آلبومندن: بر يونان
ملى پيه سنى تمثيل ايدن طلبه دن برغروپ .

Merzifon Amerikan Koleji'ndeki Pontus Kulübü arşivinden:
Bir Yunan millî piyesini temsil eden talebelerden bir grup.

Kaynak <http://samsun01.blogcu.com/pontuscu-gozuyle-pontus-isyani-1908-1923-i/620067>

پونتوس بایراغی

Pontus Bayrağı.

Kaynak: <http://samsun01.blogcu.com/pontuscu-gozuyle-pontus-isyani-1908-1923-i/620067>

Etnik-i Eterya Amblemi

Kaynak: <http://www.turkiyeningercekleri.com/1w2o3r4d5p6r7e8s9s0/etnik-i-eterya-filik-i-eterya/>

KRONOLOJİ

11 Mayıs 1919	Ali Batı Olayı
20 Ağustos 1919	Ali Galip Olayı
27 Eylül 1919	Birinci Bozkır Ayaklanması
20 Ekim 1919	İkinci Bozkır Ayaklanması
20 Ekim 1919 defa saldırtılması	Ahmet Anzavur'un Milli Mücadele aleyhinde birinci
26 Ekim 1919	Şeyh Eşref Ayaklanması (Hart Olayı)
28 Ekim 1919	Kızılkuyu Olayı
28 Ekim 1919	Apa Çarpışması
1 Kasım 1919	Dinek Çarpışması
15 Kasım 1919	Demirkapı Çarpışması
16 Şubat 1920 saldırtması.	Ahmet Anzavur'un Milli Mücadele aleyhine ikinci defa
4 Nisan 1920	Ahmet Anzavur'un Gönen'e taarruzu
13 Nisan 1920	Birinci Düzce Ayaklanması
18 Nisan 1920	Kuvayı İnzibatiye'nin kurulması
19 Nisan 1920 İstanbul'a kaçıışı	Ahmet Anzavur'un Karabiga'dan İngiliz gemisiyle
25 Nisan 1920	Taraklı Çarpışması
8 Mayıs 1920	Ahmet Anzavur'un Adapazarı ve Geyve Harekâtı
8 Mayıs 1920	İkinci Düzce Ayaklanması
11 Mayıs 1920 başlaması	Anadolu Fevkalâde Müfettişi Umumiliğinin işe
12/13 Mayıs 1920	Mudurnu Çarpışması
15 Mayıs 1920	Birinci Yozgat Ayaklanması
20 Mayıs 1920	Cemil Çeto Olayı
23 Mayıs 1920 taarruzu	Milli Mücadele kuvvetlerinin Kuvayı İnzibatiyeye
25 Mayıs 1920	Zile Ayaklanması
27 Mayıs 1920	Sulusaray Olayı
1 Haziran 1920	Milli Aşireti Olayı
13 Haziran 1920	Yozgat'ın asiler tarafından işgali
14 Haziran 1920	Kuvayı İnzibatiye Tümeninin taarruzu
20 Haziran 1920	Çerkez Ethem kuvvetlerinin Ankara'dan Yozgat'a gelişi
21 Haziran 1920	Çopur Musa (Çivril) Olayı

27 Haziran 1920	Kula Olayı
20 Temmuz 1920	İnegöl Olayı
5 Eylül 1920	İkinci Yozgat Ayaklanması
8 Eylül 1920	Çengelhan Olayı
8 Eylül 1920	Nogaykızıközü Olayı
23 Eylül 1920	Ayvalıközü Çarpışması
25 Eylül 1920	Koyunculu Çarpışması
2 Ekim 1920	Konya Ayaklanması
6 Aralık 1920	Demirci Mehmet Efe Ayaklanması
7 Aralık 1920	Çerkez Ethem Ayaklanması
6 Mart 1921	Koçkiri Ayaklanması
...1918-21 Kasım 1923	Aynacıoğlu Olaylar
... 1918 - ... 1923	Pontus Ayaklanmaları ve Olayları

Kaynak: <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/ayak.htm>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Ali ÖZKAN
Doğum yeri ve Tarihi	İZMİR 03.01.1981
İletişim Bilgileri	05301100272
	mehmetali0301@hotmail.com
Eğitim Durumu	
Önlisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Adalet Ön lisans Programı
Lisans Öğrenimi	Celal Bayar Üniversitesi (Manisa) 1999-2003
Yüksek Lisans Öğrenimi	Celal Bayar Üniversitesi (Manisa) Tezsiz Y.L. 2003-2005
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce B2
İş Deneyimi	
Stajlar	Manisa Fen Lisesi İzmir Namık Kemal Lisesi
Sertifikalar	Osmanlıca (Matbu-Rika-Divani-Siyakat) Stratejik Analiz Yönetimi Bilgisayar İşletmenliği Bilgisayarlı Muhasebe
Çalıştığı Kurumlar	
	2005-2013 Sınav Eğitim Kurumları
	2013-2015 İzmir Amerikan Sağlık Koleji
	2015-2016 Bingöl Birey Eğitim Kurumları
	2016-..... Bingöl Final Eğitim Kurumları